KISA AMERİKAN EDEBİYATI TARİHİ

CARL VAN DOREN

VARLIK YAYINLARI

CARL VAN DOREN

KISA AMERİKAN EDEBİYAT TARİHİ

(What is American Litterature)

Çeviren :
ORHAN AZİZOĞLU

V A R L I K Y A Y I N E V İ
Ankara caddesi, İstanbul

VARLIK BÜYÜK CEP KİTAPLARI : 189

Bu kitabın ilk baskısı
kasım 1952 de yapılmıştır.

Varlık Yayınları Sayı : 823
İstanbul'da Ekin Basımevi'nde basılmıştır
Nisan, 1961

I

KOLONİLER

Dünya resim sanatından daha genç olan tek önemli edebiyat Amerikan edebiyatıdır. Öteki edebiyatlar efsane ve şiirlerle başladığından insan muhayyilesi yazılı şekle dökülmeden önce sözle ağızdan ağıza dolaşmıştır. Tersine Amerikada herşey önce nesir olarak başladı. Yeni dünyaya olan yolculuğun tafsilâtı, tehlikeli Atlantik sularının ötesinde bulunan yeni ülkenin tarifi, yerleşmenin, kısa bir zaman sonra genişleyip yayılmanın safhaları hep nesir olarak ifade edildi. Bu nesirler Avrupaya gönderilerek basıldı ve Yunanistan, İtalya, İspanya, İngiltere veya Rusyaya yapılan ilk seyahatlerin aksine olarak bugün hâlâ okunabilir. Amerikadan gelen haberler İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve öteki Avrupa dillerinde etrafa yayılıyordu. İngilizler rakipleri üzerinde bir hâkimiyet kurunca İngilizce, yeni Amerikan Edebiyatının dili olarak yerleşti. Amerikan dili, İngiliz kökünden gelerek yerli hususiyetleriyle gelişti.

Amerikan edebiyatı, Yeni Dünyadan Eskisine haberler hüviyetinden kolay kolay kurtulamadı. Onyedinci asrın yazarları umumiyetle Avrupa için yazıyorlardı. Yirminci asrınkiler de daha ziyade kendi memleketleri, Amerika için yazıyorlar. Fakat her iki asırda da, aradakilerde olduğu gibi, bir düşünce halinde olmasa bile, sanki bu nihaî bir gayeymiş gibi, Amerikalı yazarların Amerikada halkın nasıl yaşadı-

ğını göstermeleri icabettiği hususunda bir his vardı. Avrupa okuyucusu ezelî dertler veya zevklerle haşır neşir insanların değil, Amerikalının Amerikalı olarak hayatını yaşatan kitaplar istiyordu. Atlantiğin her iki yakasında da bir Amerikan kitabı üzerinde durulan ilk nokta onun iyi bir eser olması değil, tam mânasıyla Amerikalı olup olmamasıydı. Avrupalılar Amerikadan haber bekliyor, Amerikalılar da bu isteğe cevap veriyorlardı.

Muhacirler ve yeni yurt kurma peşinde olanlar XX, asra kadar Amerikan kitaplarının büyük bir ekseriyetinde konu olarak göründüğü gibi bugün bile sık sık göze çarpan bir bahis olmakta devam ediyor.

Başlangıçtaki güçlükler, iptidaî meşakkatler arasında ilk Amerikalılar Yeni Dünyayı eskisi pahasına yaşatmağa muvaffak olmuşlardı. Eski dünyanın pek kalabalık, pek geri fikirli olduğu, dürüst ahlâklı insanlar için hakikaten iflâs etmiş bulunduğu hakkındaki bu inançlarını kendilerinden sonra gelen yazarlara da aşıladılar. Bu hal, ihtilâl ve inkılâp yıllarında fikir hayatlarını idame ettiren yegâne gıda olarak en aşağı bir asır devam edip gitti. Birçok yazarlar Amerikada yeni bir devrin açılmakta olduğu iddiasını ileri sürmeğe başlamıştı: Bir türlü çocukluktan kurtulamıyan, kurtulmak istemiyen bir yeni devir. Avrupalıların kendilerini, kendi eski, zor hayat sistemlerine uydurabilecekleri, fakat hür olarak doğan Amerikalının yeni bir anlayışla işe başlıyarak yeni bir sistem kuracaklarını haykıran sayısız sahifeler dolduruldu: Amerikalı ced, Avrupalı ahfad olacaktı.

Yeni dünyaya ayak basanlar iyimser ve ileri görüşlüye benzer; esasen ekseri Amerikalılar öyledir. Her zamanki ruh haletleri olarak ümit içinde, iyim-

ser yaşarlar ve istikbalden beklediklerinin ışığı altında mevcut halin icaplarına göğüs gererler. Hattâ hal'e tahammülden de ileri gitmiş, onu sihir ve hünerle örmüş, işlemişlerdir. O iptidaî kolonilere müstakbel bir medeniyetin sağlam tohumları olarak bakıyorlardı. Bir kaç kulübeden müteşekkil köyler daha o zamandan gözlerini örten pembe ümit ışığı arkasında başkentler gibi görünüyordu. Öteki ülkelerin insanları kendileri için muazzam işleri, meşhur olayları sayıp dökerken, Amerika halkı önünde akan falanca parlak nehrin veya sessizce yükselen falanca dağın ileride hangi muazzam hadiselerle ilgisi olacağını düşünüyorlardı. Bu düşünceyle tarihi yazarken kehanete bile kalktılar. Fakat buna bir tepki uyanmakta gecikmedi, içlerinde en iyimserleri bile Amerikanın bir *Utopia* olmadığını, olup bitenlerin hakikatteki gibi karşılanması icabettiğini söylemeğe başladı.

İlk Amerikan yazarları umumi olarak birtakım belli gayelere sahipti. Avrupadan bol para ve daha çok sayıda muhacir çekmek istiyorlardı. Kendi inanç ve siyasetlerini haklı göstermeğe çalışıyorlardı. Zaman zaman da halkın cesaretini artıracak hareketler yapmak gerekmekteydi. Bir gün gelip de bu gayeler işe yaramaz olunca bile, alışkanlık tesiriyle kolay kolay unutulup atılamadı.

Koloniler devri devamınca ve onu takibeden asrın ilk yarısında bugün için enteresan olarak görünen yazarlar, şu veya bu sebeple kendi yaşadıkları hayatı anlatan, kendilerinin ne olduğunu gösteren insanlardır. Bu koloni yazarlarında bir sanat şekli görmek oldukça güçtür. O devirde ne sahne edebiyatı, ne roman, ne de şiire rastlanır; sadece en basit şekliyle bir

nevi gazetecilik ruhu hâkimdi. Söz sanatı da ihtilâl ve inkılâp devrini bekliyordu. New England'ın (1) dışında ihtilâlden evvel gayet basit fakat o nisbette canlı mahallî tasvirler ve tipik olayların naklinden başka bir edebiyat örneğine rastlanmaz.

New England'ı bunun dışında tutmak gerekir. Buradaki koloniler arasında onları bir nevi silâh, âlet, rahatlık ve eğlence vasıtası olarak kullanacak kadar kitap düşkünü, kitaba aşina kimseler vardı. Buradaki ruhban sınıfı ekseriya çok okuyan, çok yazan insanlardan müteşekkildi. Ve kitap yeni kitapları doğurduğuna göre, askerler harp hatıralarını, iş başındakiler kendi idarî faaliyetlerini, misyonerler kızıl derililer arasındaki müşahedelerini yazmağa başladılar. Buradaki Puritanların (2) bir kısmı da şair ruhluydu. İçlerinde çok keskin görüşlerle ona buna dokunan hicivciler de vardı. Muhtıra defteri tutanlar günlük olayları kaydederken zaman zaman hislerin ve devirlerinin tahliline girişiyorlardı. Londra uzun müddet bu yeni ülkenin ebedî başkenti olmakta devam etti; fakat bir çok İngiliz şehirlerinde matbaa kurulmadan New England kendi basımevlerine kavuşmuştu bile. Asıl muhacir nesil göçüp, Yeni Dünya Puritanlarını Atlantiğin öte yakasına bağlıyan bağlar bir dereceye kadar gevşedikten sonra, Amerikan Puritanlarının ortaya çıkmasıyla bunlar kuvvetli bir ayrılma ve kendine yeterlikle kendi edebiyatlarını geliştirme yolunu tuttular.

---

(1) New England, İngiltereden gelen ilk muhacir kafilesinin karaya çıktığı yer, bugün Boston ve havalisidir.

(2) Puritan; bilhassa ahlâk hususunda titizliğiyle tanınmış mütaassıp bir mezhep mensubu.

New England kolonlarının ilk asır içinde ortaya koyduğu yazıları bugün artık kimse okumuyor. Ya eserlerin nüshalarını elde etmek güçleşmiş veya içlerindeki ruh bugün için bütün mâna ve mahiyetini kaybetmiştir. Bununla beraber içlerinden bazılarından alınan birkaç küçük pasaj, bir iki kısa örnek umumî bir fikir edinmek için orada burada görülebilir. Bu devrin Puritanism'i Milton'suz veya Bunyan'sız bir Puritanismdir. O devrin edebiyatı, sonunda iflâs eden bir tecrübenin tarihçesi mahiyetindedir. Bu tarihçenin içinde bozuk bir senfonide rastlanan yer yer dağınık motifler gibi zaman zaman ihtiras ve mağlûbiyetler zinciri, hayalin hayal kırılışına dönüşüne, tecrübelerin yıprattığı ideal bir hayat görüşüne raslamak kabildir.

İlk New England'lıların New England'ı bir hayal şehir, iman ve arzu gözüyle görülen bir Allah şehriydi. Rahip olsun, idareci olsun muhacir liderleri istikbali en romantik, fakat onları bu gurbet ellerine atan düşünce ve emellere en yakın mantıkî tasavvurlarla öyle süslemişlerdir ki ilâhî hakikat burada kendine en emin yeri bulacak, şaşmaz bir doğruluk yegâne hayat ve yaşama şiarı olacaktı. Günah ve kurulmuş inançlara aykırı düşünmek memleketin hiç tanımıyacağı, en yabancısı olduğu şeyler meyanındaydı. Vatandaşlar Hazreti Süleymanın mabedindeki taşlar gibi dört köşe ve muntazam kesilmiş, her şeye uyacak, birbirine sıkıca bağlanacak şekilde olmalıdırlar.

Fakat şehrin kurucuları bu plânlarını düşündükleri gibi gerçekleştiremedikten başka kendilerinden sonra gelenlere de bu ruhu aşılayamadılar. Değişik fikirlerle New England'a gelen kolonlar kendi lider-

leri ne düşünürlerse düşünsünler, tek bir hayat çerçevesi içinde sıkıştırılmış bir koyun sürüsü gibi yaşatılamazdı; bunlar düz bir mer'adan vahşi çayırlara çıkmağı tercih ettiler, kendilerinin kurduğu bir hayat tarzı içinde istedikleri gibi yaşamakla yetiniyorlardı. Tek fikirli mistik insanların idraki çok taraflı yaşamak isteyen insanlara aşılanamadı. Bu şekilde yaşamak onun tadını alanlara şunu öğretti ki; dünyanın güzel çayırları, kurtarıcı yolun meşakkatleriyle mukayese edilemiyecek kadar zevkli ve o derece güzelliklerle doludur.

New England, doktrinlerini bir nevi güzellik seviyesine ulaştıracak bir peygamber bulmakta gecikmedi. Yalnız bu, biraz geç kalmış bir peygamberdi. Jonathan Edwards daha otuzuna varmamış bir delikanlı olarak içeri ülkenin ormanlarından ayrılıp ilk büyük vaazını vermek için Boston'a geldiğinde, bu şehir aşağı yukarı yüz yaşını aşmış bulunuyordu.

Bir ilim adamı, metafizikçi, mistik ve aziz olarak Allahın büyüklüğüne sığınmış, onun inayetiyle yaşamıştı. Allah ebedî efendi ve insan ebedî köle... Allaha aşkıyla Edwards, onun bütün tecellilerinde yalnız büyüklük değil ayrıca, müstesna bir güzellik de bulunuyordu. Puritan'ların kaderciliği bile bir asırdır sönmek üzere olan ışığı yeniden açılan gözlere "ziyadesiyle haz dolu, parlak ve tatlı" geliyordu. Bütün mistikler gibi aydınlık inzivasından aşağı indiği zaman dünya diliyle konuşmak zorundaydı; o da Puritan teolojisinin dilini kullandı. Etrafına nasihat vermek, va'zetmekten başka işi yoktu; Allahın tabiat - üstü kudret ve büyüklüğünü öğrenmek istemiyen insanların körlük ve isteksizliğini yıkma yolunda bundan daha başka ne olabilirdi? Fakat dilindeki o

dondurucu mantık ne olursa olsun, kalbinde vecd içinde yüzen kehanetler saklıydı.

Şayet Edwards daha önce yaşamış olsaydı, bir kilise mensubu devlet adamı olarak New England'ın yapısını çok daha farklı bir şekilde kurardı. Onun devrinde Boston, kilise idaresinden kurtulmuş, mâkul bir hayat sürmeğe başlamıştır. Ona hayli uzakta bir yer olan Northampton cemaatini bırakmıştı. Onunki gibi çoşkun bir kudretin sakin kalmasına imkân var mı? İçinde yanan ateş başkalarını da tutuşturdu. Northampton'da her devirde her yerde başka başka adlarla anılıp ta hepsinde de bir nevi yeniden doğuş mânasına gelen bir dinî uyanış, bir coşkunluk başladı. Bu alev New England ve Amerikadaki öteki İngiliz kolonlarını sarmakta gecikmedi. Sonra İngiltere ve İskoçyaya da sirayet ederek oraları da tutuşturdu. Atlantiğin iki yakasında da Puritanism'in can çekişen gelenekleri romantik bir dinî ihtilâl içinde dalgalanmağa başlamıştı. Puritan mürşitlerinin sonuncusu olan Edwards, onu ihya edenlerin, yeniden canlandıranların ilki oluyordu.

Edwards başlangıçta büyük bir coşkunlukla karşılandı; bir peygamber hürmeti gördü. Fakat şehir ilk heyecanın şiirinden kurtulup günlük normal yaşayışına dönünce Northampton ondan çabuk usandı. Cemaati tarafından terkedilmesi üzerine hayatının son yıllarını irade serbestisine karşı yöneltilen hücumlarının nihaî hükümlerini ortaya koyan son *apology*'lerini yazarak kızılderililer arasında misyonerlikle geçirdi. Kendisi daha ziyade tövbe ve istiğfardan yüz çeviren insanlara Allahın son derece sert davranacağını evvelden haber veren o şiddetli

vaazlarıyla hatırlanır. Fakat onun *Personel Narrative* ve *Faithful Narrative*'lerinde Northamptonda başlıyan yeniden canlanmanın ve New England ruhunun biraz daha ileri şekilde yaşatıldığı görülebilir. Bunlar aynı zamanda vecd içinde yüzen bir ruhun lirik taşkınlıkları mahiyetindedir. Nasıl herhangi bir şairin sevgilisi böyle bir hayranlığa lâyık mı değil mi diye sormak lüzumsuzsa, onun hayranı olduğu Allahının böyle bir hayranlığa değip değmediği üzerinde durmak da mânasızdır. Aşkın şiirini veya nağmelerini sevilende değil sevende aramak gerekir.

Jonathan Edwards belki New England'ın apostolik devirdeki fazilet ölçüleriyle yeni baştan düzenlenmesi icabettiğini söylemek istiyordu. Benjamin Franklin'in daha soğukkanlı gözleriyle, Puritanizmin bu son çırpınışları saati geri çevirmeğe çalışmak gibi faydasız bir hareketten başka bir şey değildi. Zaman Franklin de beraberinde olduğu halde ilerlemiş, ilerlemekteydi.

Franklin, Edwards'ta olmıyan herşeye sahipti. Mürşit kendi ruhunun karanlıkları içinde kıvrılıp dönerken, filozof neşe ve mantığın aydınlığında rahat etmeğe çalışıyordu. Franklin dünyevî bir devrin sesi, onun mümessilidir. Daha onaltı yaşında Bostonda yeni bir asrın dili ile gülmesini öğrenmişti. Ertesi yıl daha büyük, daha rahat bir şehir olan Philadelphia'ya gitti. Burada mürettip, matbaacı, gazeteci, almanak müellifi, güzel sözler tertipçisi, hadiselerin adamı, mucit, ilimci ve her yönden insanlık için çalışan bir insan olarak şiirden başka bütün Amerikayı kendi şahsında hülâsa etti. Mâkul düşünce sahasında gelip geçen insanların en mâkul ve anlayışlısıydı belki.

Sadece memleketi Amerikada değil başka yerlerde de ayni şekilde temayüz etti. Kolonilere dair bazı şeyleri halletmek üzere Londraya gönderildiği zaman, İhtilâlden evvelki yıllarda Franklin, kendi memleketindeymiş gibi serbest ve faal bir hayat sürdü. Amerikan Kolonlarını birbirleriyle anlaştırıp, onların birleşmelerini temin etmiş olmasaydı, bugün bir Amerika birliğinden bahsetmeğe imkân yoktu. Münakaşa silâhla yapılmağa başlamıştı. Franklin faaliyetini Parise götürerek, Eski Dünyanın merkezinde yenisinin fikir mücadelesini yapmağa başladı. Philadelphia'lı vatandaş nasıl Londra'da bir devlet adamı olduysa Pariste de bir filozof kesildi. Fransızlar Amerikayı, tabiî bir devlet fikri ile karıştırdılar. Franklin tam onların umduğu tipte bir insan olarak karşılarına çıkmıştı: Sade, canlı, basiretli, tabiata hayran, iyi kalpli, filozof yaradılışlı, nazik rolünü büyük bir ustalıkla ve tevazula oynıyan büyük bir insan. Voltaire ile karşılaştıkları zaman her iki dünya müsavi şartlar altında kucaklaşıyordu. İhtilâlden sonra Franklinin son yılları, yarım asır kadar evvel Edwards'ın acı ve hüsranla biten zaferi gibi şaşaalı nihayet buldu.

Franklin sadece kendi faaliyetine yetecek derecede bir yazardı. Hislerini öyle coşkun şiir kalıplarına dökmedi. Nesri tercih ediyordu. Muhayyilesinde başkalarına nakledilmek ateşi ile yanan kuvvetli hikâyeler vücut bulmadı. Yarattığı tek şahıs, yıllarca Philadelphia'da neşrettiği Almanak'ın muhayyel müellifi Poor Richards'tır. Poor Richards, devrinin vecizeler halinde sivrilen sesidir: "Sen dükkânını kolla, o da seni kollar". "Çorbayı aptal kaynatır, akıllıya kısmet olur". "Çürük elma yanındakini de çürütür".

Londrada Franklin'i, kendi kolonilerini kötü idare etmek hakkına sahiboldukların ileri süren İngiliz iddialarına gülerken görüyoruz, fakat bu diken gibi batan, kahkahaları donduran bir tebessümdür. Burada yine onu kendini tanıtmadan en yakın gazete, mecmua ve risalelerle kendi kendini tatmine çalıştığı malûmdur. Pariste tatlı şakalar ve eğlenceli yazılarla temasa gelmesi daha ziyade burada oynadığı rolün icabı olarak kabul edilmelidir. Amerikanın muvaffakiyeti onun bir filozof olarak kazanacağı şöhrete bağlı olduğundan, gizli, esrarlı ve anlaşılması güç bir filozof olması gerekiyordu.

Avrupaya gelirken aştığı uzun yolculuk günleri onun en tanınmış eseri olan *Otobiyografi*'sinin doğuşuna vesile oldu. Fakat bu şaheserini bile tam mânasıyla bitirecek vakit bulamadı. Hayatının hikâyesi yazarın Philadelphia'ya vardığı yıllara kadar ancak gelir. Burada devlet adamı veya filozofun yetişmesinden ziyade bir iş adamının nasıl ortaya çıktığını okuruz. *Autobiography*'yi dünyanın en popüler halk kitaplarından biri yapan da belki budur. Şurası muhakkak ki bu kitap Franklin'i Avrupa ve Amerikada asrının en mümtaz simalarından biri yapmış, en tipik Amerikalı sıfatını kazanmasını sağlamıştır. Bu kitapla başlıyan şöhreti kolayca etrafa yayılıvermiştir. Tesadüfen Amerikada doğmuş bir medenî kozmopolitin bile aşikâr surette Amerikalı olması icabediyordu. Avrupalılar onun böyle olmasını istiyordu; hattâ Amerikalılar bile.

II

MİLLİYET

Amerikan ihtilâli yarı isyan, yarı iç harp mahiyetindedir. Kolonlar Atlantiğin bu yakasında yerleşmiş olmakla beraber kendilerini İngiltere haritasını genişletmiş olarak kabul ediyorlardı. Korkunç okyanus bir iç göl gibi telâkki olunuyordu. Bu dağınık imparatorluğu ayakta tutan yegâne şey hislerde ve alâkalarda birliktir. Zaman müsaade etmiş olsaydı, hadiseler silsilesi içindeki boşluklar doldurulur ve Anglo-Sakson medeniyeti, merkezi olan adadan daha geniş sahalara yayılabilirdi.

Fakat zaman elvermedi. İngilizlerin yanı sıra öteki Avrupa milletlerinden Amerikaya yerleşenler orada İngiltereye karşı beslenen kötü düşünceleri körüklemekten geri kalmadılar. İngiliz aslından gelen Amerikalılar bu yeni şartlara uymağa çalışarak, ayrı bir siyasî karakter ve hareket tarzı edindiler. Amerikalı telâkkisinin gittikçe artmasıyla İngiliz oluşları sür'atle unutuluyor, eski bağlar gevşiyordu. Londra hükûmetinin lâf anlatılmaz, yola gelmez keyfi hareketleri sabırlarının son haddine dayanmıştı. Kıral ve nazırları kendi adaları içinde Avrupa meseleleriyle meşgul, onlarla haşır neşirken Amerikayı düşünmüyor, ora halkını itaatsiz, nankör, iyilik bilmez insanlar olarak telâkki ediyordu. Aralarındaki okyanustan daha geniş bir anlaşmazlıkla birbirinden uzaklaşan iki ayrı dünya insanı bu anlaşmazlığı giderecek uzun yılların geçmesini bekliyemezdi.

Başlangıçta idare ve vergi metotlarında ortaya çıkan ihtilâf, kolonlardan bir kısmının hükûmeti, Anayurtta da bir kısım İngilizlerin kolonları tuttuğu bir iç mesele mahiyetindeydi. Münakaşa bir harp şeklini alana kadar koloniler halkından kimse kendisini bir kolondan başka bir şey olarak düşünmüyordu. Ana gayeleri imparatorluk içindeki vaziyetlerini düzeltmek, biraz daha iyi ve müsamahakâr idareye sahib olmaktı. Bu ayaklanmanın bağımsızlığa giden bir ihtilâl olduğunu haykıran hakikatte bir İngiliz oldu.

İngilterede muvaffak olamaması üzerine Thomas Paine, Franklin tarafından Philadelphia'ya gitmeğe teşvik edildi. Bir kaç yıl içinde Amerika hayatına kolayca intibak ederek tam bir Amerikalı oldu. Hemen hemen Anayurt aleyhtarlığının tamamen dışında, anlaşmazlık mevzuunu yepyeni, dramatik bir ışık altında kavradı. İnsan hakları tehlikedeydi. Amerikalılar İngiliz tiranların zulmü altında inliyordu.

Hürriyet Beyannamesi'nden altı ay evvel neşrettiği *Common Sense - Sağduyu*'sunda, çırpınıp duran siyasiler arasında âdeta bir peygamber gibi yükselir. Kolonlar, tabiatın vahşetine rağmen bir Amerikan cemiyeti meydana getirebilmişlerdir, diyordu. İngiliz Hükûmetinin tufeyli bir yük olarak bu cemiyet üzerinde oturmağa ne hakkı vardı. Eskimiş kanunları, monarşik şekliyle, tabiî bir devlet halinde yaşayan bu insanların telâkkilerinden çok uzaktı. Daha fazla Britanya hâkimiyetinde kalmayı hiçbir Amerikalı istemiyordu. Kolonlar esasen Anayurda fazla birşey borçlu değildi; bu şimdi bir hiç

mertebesine inmişti. İstikbal onların bu hürriyet ve bağımsızlığını gittikçe genişletip kuvvetlendirecek. Ayrılmak, kendi kendine, bağımsız olmak Amerikalılar için bir nevi manevî mükellefiyettir. Despotların doldurduğu bir dünyada Amerika insan haklarını koruyan bir şifa yurdu olmalıdır.

Paine anlaşmazlığı körükleyip genişletmiş elle tutulur bir hale sokmuştu. Bu yolda kararsızları bile harekete geçirdi; belirsiz, dağınık hislere şekil verdi. Neşrettiği risale her yerde kapışılıyordu. 1776 Temmuzunda bir beyanname halinde doğan hürriyet ruhunun canlanıp, bir sel coşkunluğuyla harekete geçmesinde en büyük hisse herkesten fazla Paine'indir.

Paine bir defa ateş ettikten sonra kenara da çekilmedi. Ayni yılın sonuna doğru, ihtilâl hareketlerinin patlamak üzere olduğu sıralarda şu sözlerle başlıyan *American Crisis*'in ilk sayısını neşretti: "İnsan oğlunun kendi ruh ve vicdanını deneyecek zaman geldi." Hiç bir risale bu derece derin iz bırakan ve zihinlerde yer eden bir başlangıca sahip olmamıştır. Kaleminden çıkan sözler, kelimeler askerlere bir yürüyüş marşı, bir hücum borusu gibi geliyordu. Onlara giriştikleri işin ehemmiyetsiz, basit bir hareket olmadığını anlattı. Bir destan ve kahramanlık günleri yaşanıyordu. İlk destanların tohumları atılmağa başlandı. Bütün harp devamınca *Crisis* ayni canlılıkla devam etti. Her sayısında anlaşmazlık ön plânda yer alıyor; tahakküm ile hürriyet, hak ile haksızlık arasındaki farkı belirtmeğe çalışıyordu. Hürriyet kazanıldıktan sonra neticeyi "dünyada gelmiş geçmiş ihtilâllerin en başarılısı ve en büyüğü" olarak ilân etti. Daha sonra da "Bir lisanda gramer

ne ise, hürriyette de Amerikan Anayasası odur" diyordu.

Amerikan ihtilâlinden sonra Paine, insan haklarının ana prensiplerini münakaşa ve müdafaa ettiği İngiltereye, oradan da Fransaya bir seyahat yaptı. Amerikada ölmesine rağmen nâşı anayurdu olan İngiltereye nakledilmiştir. Franklin kadar kozmopolit olan Paine milletlerarası bir ihtilâl sırasında bir dünya vatandaşı olarak görülür.

İngilterede olduğu gibi Amerikada da, adı, teolojisinin tesiriyle kirletilmeğe çalışılır. Yerleşmiş dinî inançlara, otokratik bir devlete yönelttiği aynı prensiplerle hücum ettiği; ve bu hücum her bakımdan insan hakları lehine olduğu halde, onu bir din düşmanı diye göstermeğe çalışarak, millî kahramanlık tarafını unutturmağa gayret ettiler. Halkın nefreti, edebiyat tarihlerinde çoğu zaman haksız olarak isminin geçmemesi neticesini doğurmuş olmakla beraber İngiliz dilini okuyan ülkelerde Paine'in eserleri siyasî ve dinî mevzularda radikal düşüncenin öğretici kitapları olarak hâlâ okunmaktadır. Bilhassa Amerikan ihtilâli hakkındaki yazıları memlekette olup biten mücadeleyi en güzel şekilde süslemesi bakımından değil, Amerikalılar arasında, vatandaşlar nazarındaki mânasının yerleşmesi bakımından da büyük bir ehemmiyet arzeder. Eserlerindeki ritmik hava eski şarkılar gibi Amerikan halkının hafızasında derin izler bırakmıştır.

İhtilâl edebî olmaktan ziyade siyasî bir ayaklanma olduğu halde, hantal kaba konuların bir dramatist elinde yontuluşu gibi şekillenip aydınlanmasını edebiyata borçludur.

Paine'in risalelerinde tarihî hakikatlerin yanın-

da bir dramın varlığını kabul edersek *Decleration of Independence - Hürriyet Beyannamesi*'nde de böyle bir dram mevcuttur. Kolonlar Kongresi, Büyük Britanyadan ayrılma hususunda resmî bir karara vardıktan sonra bunun sebeplerini dünya efkârına en açık, en kesin şekliyle izah eden bir beyanname neşretti. Bu beyanname Virginia'nın en kuvvetli yazarı Thomas Jefferson tarafından kaleme alınıp, Pennsylvania ve Massachusetts'in en iyi kalem sahiplerinden Benjamine Franklin ve John Adams tarafından tashih edilerek Kongrece kabul olundu. Tarihi yazmakla iktifa etmeyip onu bilfiil yapan insanlar, iddia ve inanışlarını bu tarih arasında tesbit etmesini biliyorlardı. İdare tekniğinin ve tarihî çapraşıkların üstüne çıkarak, yabancı despotların emir ve tecavüzlerine karşı tabiî yaradılışı içinde insan haklarının varlığını öne sürdüler. Hak Amerikalıların, despotluk İngilizlerin tarafındaydı.

Bir strateji veya his meselesinden hangisi olursa olsun, beyannamenin yazar ve imzacıları, seyircilerini, dramlarının kahramanı ile kötü adamı arasındaki mücadelenin büyük hisleri ile derinden sarsmak istiyorlardı. Bu işi tarihe bırakmanın yavaşlığın tesiriyle bir nevi vazgeçme olacağını biliyorlardı. Kolonlar Kongresinde hâkim inanışları bir an evvel gerçekleştirecek seri bir vasıta, bir dram elzemdi. Paine, romantik ve halk arasında tutulmuş bir ses olarak tek başına kalmıştı. Hürriyet Beyannamesi, üzerinde emek sarfedilmiş, klâsikleşmiş, Jefferson'un akıcı ve hâkim üslûbu kadar artık iyice yerleşmiş bir otoritenin ağırlığıyla çok daha sağlam ve ağır basıyordu. Bu vesika Amerikan dil, gelenek, düşünce ve duygu-

larına iyice yerleşmekte gecikmedi. Şöyle böyle bir asır memleketin siyasî hayatı, fikir hayatında olduğu kadar eski dünyaya bağlı olmıyan bu Yeni Dünya beyannamesindeki inançlara sadık kaldı.

Amerikada ihtilâl neslinin edebiyatı daha ziyade 1776 yıllarında Paine ve Jefferson'un terennüm ettiği fikir ve konuları muhtelif şekil ve tarzlarda tekrarlamakla yetindi. Türküler, balâdlar, vaızlar ve nutuklar hep halkın inancını körüklemek, cesaretini artırmak; onu kati neticenin alınmadığı yıllarda bu hareketin doğruluğuna inandırmak, birbirleriyle daha sıkı surette kaynaşmalarını temin etmek gayesini güdüyordu. Hiciv devrinde de Amerika kendi hicivcilerine sahib olmakta geri kalmadı. Tory'lerle Whig'ler birbirlerini hicvediyor, Amerikalılar İngilizlerle alay ederken bir yandan da kendilerine iyi Amerikalı süsü verenler kötü Amerikalı olarak gördüklerini iğnelemekten zevk alıyorlardı. Roman ve hikâye tarzı ile tiyatro eserleri, hâsılı hayalî yazı şekli henüz ortaya çıkmamıştı.

Bu nesil edebiyatının büyüklüğü onun halkın dertleriyle uğraşmasında; siyasî konuşma, hücum, savunma gibi çeşitli tezahür ve çırpınışlarda görülür. Devlet adamları arasında kuvvetli bilgi sahibi, iyi yazarlar vardı. Fakat hemen hemen hepsi günün hâdiselerine ve teknik geleneklere çok yakından bağlı kaldıklarından eserleri o devrin etüdünü yapan tarihçilerden başkası tarafından okunmuyor artık. İnsanlar yaşamış, fakat kitapları çoktan unutulmuştur.

İhtilâl Amerika'da, Franklin'in aşılamağa çalıştığı Avrupa - Amerikan medeniyetine doğru bir hareketin başlamasına mâni oldu. Bağımsızlığını ka-

zanmasiyle iki kıta arasına yine aşılmaz, muazzam bir okyanus girmiş; Amerika yine kendini çekmişti.

Avrupa ihtiyar, Amerika terü-tazeydi. Avrupa kıralların, din adamlarının, halk sınıflarının bulunduğu, zulüm, sefalet, ihtişam ve lüksün hâkim olduğu bir tezatlar memleketiydi. Halbuki Amerika hür insanların zincirlerini kırıp attığı, Lycurgus ve Cato'nun vatandaşlarının sahibolmasını arzu ettiği faziletlerle iptidaî bir cumhuriyet kurduğu bir tabiî devlet kurmuştu. Zaman Avrupada da, Amerikada da bu melodramatik antitezi haklı gösterecek şartlara sahibolmadığı halde Amerikalılar, Kolonların ilk mücadele yıllarının meşakkatlerinden gelen bir alışkanlıkla kendi Amerika anlayışlarını yepyeni bir şekilde işlemeğe başladılar. Bu anlayış hayatî bir gaye olarak bütün ihtilâl devamınca parlamakta devam etti. Amerikan edebiyatının bu devirde arzettiği büyüklük ve aşağılık doğrudan doğruya, Hürriyet Beyannamesinden sonra uzun yıllar oluruna bırakılan bu hayatî gayenin eseridir.

İhtilâlden sonra ortaya konan azametli destanlarda görülen bu büyüklük ve yer yer mânasızlık, memleketin yaradılıştan destan şairlerine sahib olmasında değil de Yunan ve Roma'nın destanları gibi, Amerikanın da kendi destanları olması istenildiğindendir. Ama bu destan hevesi çok sürmedi. 1800 yılından evvel edebiyat biraz daha yerleşmiş, kalıplaşmıştı. Gazete ve mecmualar neşredilmeğe başlandı. Boston, Philadelphia ve New York'tan başka şehirlerde de kitap-basan matbaalar açıldı. Amerikan piyeslerini temsil eden sahnelerde Amerikalı karakterler görülebiliyordu. Amerikan romanları yazanlar ortaya çıktı. Amerikalı şairler sadece Cumhuri-

yet şarkıları söylemekten vazgeçti. Yapılan, ortaya konan her şeyde yeni bir milletin yapacağı, başaracağı işlerin ümidi yaşatılıyordu.

Amerikalı, muhayyilesini artık birer devlet olan eski kolonilere çevirmişti. Bu eyaletler nasıl kendi mânevi meziyetlerini biriktirdiyse, yazarlar da gayri şuurî olarak, gelenekler, efsaneler ve halk şiirinden istifadeyle bunlardan gelen kıymetleri biriktirdi. Bütün bunlar bir noktada, İhtilâl'in fevkalâde ve muazzam olduğu noktasında toplandı. Charlemagne ve kişizadeleri veya Arthur'un şövalyeleri efsaneleri hiçbir zaman Washington'un ve öteki Cumhuriyet kurucularının efsanelerinin yayılışı süratiyle halka nüfuz edememiştir. İhtilâl kahramanlarının biyografilerinin yazılması, halkın bağrından kopan destanların ortaya koyamadığı bu iş, daha sonra geleneklere bırakıldı.

Başka memleketlere kadar uzanan ilk Amerikan kitabında hakikat ile hayal arasındaki çizgi mizahî veya romantik bir tarzda çizilmişti.

Washington Irving, sonradan New York olan New Netherland'e yerleşen Danimarka asıllı Diedrich Knickerbocker'in birer hakikat olan maceralarının tarihini yazmak kararıyla ortaya atıldı. Bu neşeli, biraz hafif meşrep, canlı buluşlarla süslü hikâyenin tarihlikle pek alâkası yoktur. Bu Danimarkalı Valinin maceralarını, Rip Van Winkle ve İchabod Crane'in hikâyesini naklettiği aynı eğlendirici tatlı üslûbuyla anlatır. Daha ziyade New York'ta bulunduğu pek hoşuna giden o eski devirden kalma gelenekleri yaşatmak istemesine rağmen bu hareketinde millî bir maksat göremiyoruz. Paine ve Jefferson tarafından be-

yan edilen fikirleri, olduğu gibi, münakaşasız kabul etmiş görünür. Eserleri hiçbir zaman ağır fikirler, uzun münakaşalar içinde boğulmamıştır.

Franklin'den pek aşağı kalmaz bir kozmopolit olarak ömrünün büyük bir kısmını Knickerbocker hikâyelerinden en güzellerini yazdığı Avrupada yaşadı. Mizahî olmasa bile, İngiltere, İspanya hakkında da Amerika için olduğu kadar romantik olabiliyordu. Memleketinde de çok seyahat etmiş, gittikçe genişliyen ülkede tâ Batıya kadar giderek George Washington'un bir nevi destan olacak olan biyografisi için malzeme toplamağa çalışmıştır. Fakat İrwing, kendisinin yarattığı yahut naklettiği Knickerbocker serisi, Wouter Van Twiller, Rip Van Winckle ve Ichabod Crane gibi Amerikan vatandaşları arasına kattığı kahramanları ile yaşatmaktadır.

O da Homeros gibi birinci olmak talihine mazhar olmuştur. Büyük bir zekâ, his ve güzellik fırtınasından mahrum olarak, hoşa giden mevzuları bir nevi tarih olarak pek tatlı bir şekilde mizahî ve medenî bir üslûpla anlatma kabiliyetine sahipti. İhtilâlin nihayetinde doğmuş olduğundan, ihtilâlin coşkunluğu tavsadıktan sonra yazmağa başladı. Onun sayesinde genç millet gülebilecek yaşa ulaştığını idrak etmişti. Cumhuriyet, edebiyat alanında ilk yerli büyüklüğünü onun elinde tattı. Avrupaya, Amerikanın bir tabiat felsefesi ve Yankee (1) garabetinden ayrı olarak yeni bir nesil yetiştirdiği haberini uçurdu. Bu beklenilmiyen bir şeydi.

Atlantiğin her iki yakasında kendine has hususiyetleri karşısında şaşıranlar onu lâyık olduğundan

---

(1) Şimalî Amerikalıların lâkabı. (Mütercim).

daha büyük bir hürmetle karşıladılar. Fakat İrving, sadece birinci olarak kalmadı. Çağdaşları tarafından aşırı derecede kahramanca görünen Amerikan hayatının içten kahkahalara vesile olacağını anladıktan sonra gayet orijinal eserler ortaya koydu. Franklin'in Poor Richard's Almanac'ı uzun bir vecizeler külliyatından ileri gidememişti. İrving'in Diedrick Knickerbocker'i o derece elle tutulur ve canlıydı ki Knickerbocker Baba olarak New York'un hayatına karıştı, âşina çehreleri arasına girdi. Yankee Doodle adlı ihtilâl şarkısı New England'ın en komik bir sembolü olarak yerleşti kaldı. İrving, İchabod Crane'in şahsında canlandırdığı başsız süvarilerin önünden kaçan korkak tip tam mânasiyle mükemmel bir mizah örneğidir. Rip Van Winkle'e gelince hiç yaşamadığı halde hâlâ canlı; bir atasözü gibi ölümsüz olarak yaşıyor. Hâsılı hakikatlere bağlı bir toprakta İrving yeni bir sanat nev'inin tohumlarını ekmiş oluyordu.

İrving'in mizahî oluşu kadar James Fenimor Cooper romantik görünür. Manhatan Adasının eğlenceli muhitinde yetişmemiş, hudut boylarının vahşi havasını teneffüs etmişti. Bir bahriye subayı olduğundan, sonradan yerleştiği havalide bir efendi sayılmış; bu işsiz senelerin verdiği sıkıntıyla farkına varmadan romancı olup çıkmıştır. İrving'in aksine olarak Cooper Amerikayı ıstırap, hattâ biraz hiddetle seyretti. İhtilâl nesli çocuklarına memlekette tabiî bir devletin iptidaî faziletlerini aramayı öğretmişti. Cooper bu faziletlerin yanı sıra derbederlik, halk arasında fesatçılık ve guruplaşma, hırs, tamah, aptallık ve kötü âdetleri de gördü. Bu hal kendisine anlatılan kahraman ve delikanlı Cumhuriyet efsanesi-

ne hiç de uymuyordu. Böylece hayatı boyunca koyu bir tenkidçi oldu.

Cooper'inkinden daha realist bir görüş ona ne Amerikada ne başka bir yerde böyle bir cumhuriyetin bulunamıyacağını anlatırdı. Bu uman ve ümidinin gerçekleşmesini istiyen bir insanın tasavvurlarından başka bir şey değildi. Yazar, bu tasavvurun bir zamanlar hakikaten mevcut olduğunu fakat sonradan hep kötülüğe doğru kayarak bozulduğunu düşünecek kadar romantik yaradılışlıydı. İşte tenkidlerinin esasını Amerikan hayatının geçmişine ait bu inançları teşkil eder. Zamanında mevcut hayattan memnun olmıyarak, daha iyi olduğuna inandığı eskiyi istedi: ihtilâl devrinin faziletleri yahut kolonilerdeki tabiî, basit, kuvvetli ve hakiki devlet.

Olup bitenlerin tarihçisi olarak Cooper bir nevi yaratıcılığa kadar vardı. Efsaneleri şekillendirdi. İhtilâl henüz kâfi derecede eskimemişti; kendi muhayyel maceraları için mesafelere ihtiyaç vardı. Fakat denizde olsun, ormanda yahut henüz keşfedilmemiş ülkelerin vahşiliklerinde olsun, muhayyilesi işlemek için en müsait zemini buluyordu.

Oldukça çok yazdı. Kabaca, dikkatsiz olmakla beraber bütün enerjisiyle maharetini, ustalığını *Leather-Stocking'in Maceraları*'nda Uncas'ın Chingachgook'un, Leather-Stocking'in şahsında toplamağa muvaffak oldu. Cooper'den çok evvel bir çok yazarlar Kızılderilileri kötülemiş veya onlara acımıştı. Cooper'in bu kızılderili yerlileri, mahir, asil ve beliğ halleriyle kendi ırkının klâsik mensupları olarak ötekilerin hepsinden üstündür. Cooper onların hikâyelerini anlattığı zaman, düşmanın daha fazla mecali kalmadığı zaman galiplerin mağlûplara yaptığı

gibi Amerika onun kaleminde mağlûp ve ölü yerlilere karşı mert bir hareket yapmış oluyordu. Ondan önce bir çok yazarlar Amerikanın bu asil yerlileri, medeniyetin henüz dejenere etmediği bu insanlar hakkında birbirinden farklı fikirler ileri sürmüştü. Leather-Stocking, eti canı romantik hamurdan karılmış bir insandır. Kendi vatandaşlarının yaşamak için bilmesi gereken bütün sanat ve maharetleri ormanda öğrendi. Muhitin ve mesleğinin faziletleriyle kendine güvenen, namuslu, sadık, kurnaz, cesur ve temkinlidir. Medeniyetle bağdaşamıyacak tabiata bağlı bir yaradılışta olduğundan, ilk göçmenler gelip yerleşmeden, daha içerilere, daha uzaklara gider.

Cooper Leather-Stocking'in biyografisinde sonradan Birleşik Devletler olan Amerikanın iptidaî tarihini gördü. Bu biyografi Cooper'in cemiyeti tenkididir. Fakat misallerle yapılmış bir tenkid. Tabiî insanın üzerinde münakaşalara girişeceği yerde yazar, onlardan bir tanesini alarak kendi zamanının icaplarına göre bir hudut boyu insanının, bir akıncının nasıl olması gerektiğini uzun bir panorama halinde şekillendirdi. Böyle bir insan olsun veya olmasın Cooper ona inanmış, onun yaşamış olduğunu isbata çalışmıştır. Amerikanın kahramanlık devirlerine ait bir kahramandır o.

III

YERLİ

Hürriyet Beyannamesi'nden elli yıl sonra Amerikan edebiyatının siyasî mevzularda kalem oynatan birkaç yazar istisna edilirse hâlâ Edwards, Franklin, Paine, İrving ve Cooper devrinin iptidaî ve basit elemanları ile ifade edilebileceğini görüyoruz. İkinci elli yıl içinde yazılan Amerikan kitaplarının büyük ekseriyeti klâsik olarak kabul olunur.

Asrın bu ikinci yarısında kitap, hareket halinde olan millet için henüz geri plânda kalıyordu. Büyük bir hırsla Kanadadan Meksikaya kadar olan bütün toprakları içine alacak surette hudutlarını genişletmeye çalışırken, bir yandan da organik bir birlik mi olsun, yoksa tam bir ittifak mı diye kanlı bir ölüm dirim savaşına girmiş bulunuyorlardı. Mesafeler zamanın aksine koşuyor, hattâ onu geçiyordu bile. Memlekette hüküm süren kuvvetlere hâkim olacak merkezî bir otorite mevcut değildi. Amerikalı belli ve tek bir gaye olmadan muhtelif istikametlerde yayılmak istiyen arzular peşindeydi. Emerson "Amerika iyi ve kötü temayülleri olmıyan şekilsiz bir yerdir." demişti. Memleket genişliyen bir ülkeden ziyade tabiat gibi zalimdi. İlerlemek isteyen insanlar bir rey sahibinden, rey sahipleri hatiplerden, hatipler şair ve filozoflardan beter hareket ediyorlardı. Bu kadar kısa zamanda yapılacak bu kadar çok iş varken, pek az Amerikalı bir an düşünüp ne yap-

ması gerektiği üzerinde duruyordu. Yapılacak hamleler, ilerleme öylesine büyük ve yeniydi. Buna rağmen bu karışık devrin edebiyatında, o devrin insanları kavramış olsun olmasın, yarım asrın gürültüsünün üstünde ta uzaklardan gelen bir takım kuvvetli seslerin varlığı görülür.

Bu sesler o zaman, bugün olduğu kadar tam bir kat'ilik almamışlardı. Birleşik Devletlerde edebiyat yeni vazifeler yüklenmekle meşguldü. Geniş ülkenin tasviri, oralarda görülen hayvan ve bitki türlerinin tarifini yapmak. Amerikan geçmişini kadın erkek türlü vatandaşların hatıraları ile süsliyerek tesbit etmek. Kanunlar, halk ve hükûmet işleri üzerinde tefsirlerde bulunmak. Hitabet ve yeni hatipler yetiştirmek. Destan tarihinden, lûgat hazırlamağa kadar ilmî çalışmalara girişmek. Muhayyel veya bilinen hayatları temiz bir nesir ile sahne veya romanlarda canlandırıp yaşatmak. Ahlâk ve âdetler üzerine Amerikan zaviyesinden müşahedelerde bulunmak. Millî popüler, santimantal, şuh, mizahî şarkı ve şiirler. Şehir ve kasabalar için geçici eğlenceler tertibi. Haberler. Bilhassa New York ve New England'da yüzlerce kalem durmaksızın kâğıtlar üzerinde oynuyordu. Matbaacıların yerini kitap nâşirleri aldı. Artan okuyucu kitlesi daha çok kitap istiyordu. Yazarlar konferanslar vermeğe davet edildi. Edebiyat mensupları orada burada toplanarak bir nevi cemiyet kurdular.

Paine ve Franklin Philadelphia'lıydı; İrving'le Cooper New York'ta yetişti. Bu yeni klâsiklerin devrinde asıl merkez Bostondu. Birinci asırda olduğu gibi New England edebiyatın içinde kendi edebiyatını yazmakta devam ediyordu. Coğrafi bakımdan hemen

hemen Amerikan topraklarının dışında kaldığından, uzaktan seyredip ölçtü. Birleşmiş ve birbirleriyle kaynaşmış olan yazarlar hep ayni dili konuşuyordu. Boston ve Harvard her zaman orijinalliğe ve devamlı mükemmelliğine dayanmıyan bir şöhret yaptı, hayranlık topladı. İnce ahlâki şiirleri, bir nevi tabiat hâdiseleri olan destanları, tercümeleriyle Longfellow çağının inanılmış ve bütün şairler için örnek olarak kabul edilmiş san'atkârıydı. Holmes New England'ın zekâ ve mizahını temsil eder; Lowell ayni memleketin usta hicivcisidir. Bunların üçü birden Harvard Üniversitesinde hocalık yapıyordu. New England'da, hattâ bütün Amerikada onlarla hemen hemen ayni seviyeye ulaşanlar bir cam gibi berrak, vazıh, bir odun gibi kalıplaşmış Bryant ile siyasî mısraları ve memleket türküleriyle Whittier oldu. Fakat New England'lı dâhiler, Emerson, Hawthorn ve Thoreau, hep ayni deha köyüne, Concord'a mensuptu.

Üçünün en büyüğü ve en yaşlısı Ralph Waldo Emerson idi. Çağının en asil, en hür fikirleri, en tatlı sesini, herhangi bir Amerikalıdan ziyade onun ruhunda kazandı. Concord'daki mezarlıklar, tarlalar arasında dolaştı. Zekâsı bir arı kovanı gibiydi. Birçoklarının ihmalkârlıklarla unuttuğu veya hiç akıl etmediği fikirlerin hepsi onun zekâsında billûrlaşıyordu. Bunları Hatıralarında kelime dizileri halinde tespit etti. Hayatını kazanmak için verdiği konferanslar günlük fikirlerini muntazam bir silsileye tabi tuttuğu fakat kat'i olarak şekillendiremediği tefsirler vazifesi görüyordu. Bu konuşmalar ufak tefek değişiklikler *Essey - Denemeler*'i meydana getirdi. Bu denemeler, şiirleriyle birlikte, belli bir sisteme bağlıyamadığı felsefesini aksettirir.

Kötü ifade edilmiş olmakla beraber, bu, felsefelerin en basiti, en sadesidir. İnsan kâinatın en kıymetli uzvudur. Tabiatı öğrenmeli; geçmiş ile yekvücud olmalı ve kendisini hareket halinde ifade etmelidir. Hakikatin kaynağı kendisi olduğuna göre nefsine itimat etmeli, kendinden başka güvenilir adalet tanımamalıdır. İnsanların çoğu düşünmediği, sadece başkalarının düşünmüş olduğu şeyleri kabul ettiği için, düşünmek ağır, özsüz ve zamanla ölü, hayat için tehlikeli bir hal alabilir. Düşünen her insan ölü ve yaşayan fikirler arasında bir tefrik yapmağa, kendini ölülerden ayırarak hareketlerini yaşayanlara göre ayarlayacak melekeyi elde etmeğe, vazife ve şerefine bağlı kalmağa mecburdur.

Bu gibi prensipler her yerde hüküm sürer. Fakat Emerson'u dinleyen Amerikalılar için bunların ayrı bir mânası vardır. New England eski ortodoks telâkkilerle kup kuru bir haldeydi. Emerson bunları bir kül yığını gibi üfleyip uçurdu. Amerika bütün hürriyet Beyannamelerine rağmen göbek bağiyle Avrupaya bağlı, yerleşmiş medeniyete hürmetkâr olan kibar ve akademik bir sınıfa sahipti. Emerson insanın kâinatın en esaslı unsuru olduğunu söylerken, Amerikalıların da dünyanın en başta gelen unsuru olduğunu ifade eder görünüyordu. Birleşik Devletler kendileriyle çatışan hislerin harikulâde keşmekeşi içinde ne büyük bir hayat ne de büyük bir kahramana sahip görünür. Emerson kendi içinde büyük bir hayat yaşadı ve kendi hesabına *The American Scholar*'ındaki Düşünen Adam ile kahramanca bir imaj yarattı.

Emerson'un düşünen kahramanı hiç bir zaman tarif ve tahayyülden ileri gidemedi, zira filozofun kendisi onu etiyle canıyla şekillendirecek bir sanat

ve his bakımından fakirceydi. Memleket için yeni olmakla beraber gelişi güzel unsurların bir şahsiyetin yapılmasında kullanılışını göstermek bakımından oldukça lüzumlu bir kahramandı bu. Emerson Amerikalıların, hareketlerinde gösterdikleri cesaretle düşünmelerini istiyordu. Kendisi bu düşüncelere bir şekil verecekti; yeter ki düşünsünler. Askerler ve devlet adamları ihtilâlle nasıl eski dünya ile olan alâkalarını koparıp attılarsa, aydınların da aynı şeyi yapmaları lâzımdı. Bütün hakiki aydınlar zihinlerini eski tozlardan kurtarmalıydılar. Yeni fikir tek başına hâkim olmalıydı.

Burası Amerika olduğu için, Emerson'un kahramanının, Leather-Stocking'in hususiyetlerinden bir kısmını kendi şahsında toplamasını, kuvvet ve zekâsını tabiattan aldığı nefsini kimseye itimat edememesini, medenî müesseselerin baskısına karşı koymasını hayretle karşılamamak lâzımdır. Cooper'in kahramanı ruhuna en uygun havayı vahşette aramıştı. Emersonunki kendi muhiti içinde düşünce yoluyla kendini tatmine vardı. Her ikisi de hayatı geniş surette tenkid edip sade iyice hâkim olabildikleri kısmı yaşamakla yetindiler. Leather-Stocking'i eski kahramanlık günlerinin sembolü olarak kabul eden Amerikalılar Düşünen İnsanın kahramanı olduğu bu yeni devirde de ayrı bir kahramanlık görmeğe başladılar. Fiiliyatın akıncısından sonra düşüncenin akıncısı gelmişti.

Emerson her zaman faal ruhun yokluğundan, soğukluktan, ve cemiyete yakıştıramadığı heveslerdeki yavaşlıktan şikâyet etmiştir. İnsanlarla onları faaliyete sevketmekten başka türlü, daha fazla karışıp kaynaşamıyordu. Çiftliğini, bahçesini, kilisesini,

fabrikasını, eğlencesini, muharebe meydanını, her şeyini zihninde buluyordu. Zihni, öteki zihinler için bir elektrik kaynağı, coşturan bir kaval gibiydi. Kendisini sadece zihnî faaliyetlere hasretmedi. Herşeyden önce nazım ve nesirde etrafa ışıl ışıl yanan kelimelerle vecizeler saçan bir şairdi. Yazdığı şeylerde herşeyden önce prensiplerine değer veren bir yazar olduğu halde insanları ve günün politikasını çok yakından kavramış bir müşahade kabiliyetine sahipti. Hemen hemen kitaplarının en sistemlisi İngiliz gelenekleri ve Plato'dan Napoleon'a kadar altı ileri aydın üzerine hazırladığı etütleridir. Fakat her zaman için Concord'un fikir dolu rüzgârlarına karşı "hür, vazıh ve müsbet" bir mücadeleci olarak kaldı.

Düşüncelerini ışıl ışıl yanan oklar halinde sivriltip Amerikaya fırlattı. "İnsan bir yıldırımlar demetidir." diyordu. Webster dış dünyadan, Emersonun yazdığı gibi, vahşetin kuvvetini medeniyetin en yüksek seviyesine getiren New England'ın kahramanı gibi görünür. Webster'in yıldırımları Emerson'unkiler kadar uzağa gidebilmek için fazlasıyla ağırdı. New England'ın kahramanı olmak için gerekli canlılıktan, kendisini yaşayan bir dram içinde ifade edecek san'attan mahrum olduğu için Emerson Amerikanın iç dünyasını zihnin kendi içindeki maceralarının imajlarıyla doldurdu.

Emerson kahramanının resmini çizmişti. Henry Thoreau bu kahramanın hayatını yaşadı. "Hiçbir mesleği yoktu, hiç evlenmedi, tek başına yaşadı. Kiliseye gitmez, rey vermez, devlete olan vergi borcunu ödemezdi. Ömründe et yemedi, şarap içmedi, tütünün adını bile bilmezdi. Tabiatçı olduğu halde eli-

ni ne kapana ne de bir tek silâha sürmüştür. Hiç şüphe yok ki, düşünce ve tabiatın bekârı olarak kalmayı kendine en münasip gaye edinmişti."

Concord'da doğan Thoreau, Emerson'un yanında bir nevi çırak olarak yetişmişti. Yatma, yeme, içme parasını bedenî çalışmasıyla ödiyerek bir müddet Emerson'un evinde oturdu. Emersondan, Harvard'dan ve kendi kendine öğrendiklerinin bir kaç mislini öğrendi. Gayesi, yaşamak için lüzumlu asgarî gayret sarfıyla iktifa etmek, hayatını bu şekilde idame etmekti. Kendine ormanda küçük bir göl kenarında bir kulübe yapıp iki sene burada kendi kendine yeterlik inanışını gerçekleştirme yolunda tecrübe hayatı yaşadı. Burada âdeta ağaçların rengini almıştı. İçinden fenalık yapmak geçmediği için hayvanlar onun insan olduğunu bile unutmuştu. Bir ilim adamı olduğu kadar, herşeyden fazla kendini sevdiği tabiata vakfeden bir âşık, bir şair, sevgilisine kendini en iyi nesir yoluyla ifade edebilen bir yazardı. Emerson gibi o da bir jurnal tuttu. Yalnız Emerson'un aksine hayatının hikâyesini ve düşüncelerini tek bir kitapta toplıyabildi. Walden kendi adasına kapanmış bir filozof Crusoe'nun klâsik bir hikâyesidir.

Burada romantik olmamakla beraber yine Leather - Stocking ile karşılaşıyoruz. Thoreau kendi kendinin kahramanıdır. Emerson'un çırağı olarak her hareketi için ayrı bir doktrine sahipti. Çıraklıktan kurtulduktan sonra medenî itaatsizliğin sistemli bir teorisini kurmağa koyuldu. Doğru olduğuna kani bulunmadığı kanunlara itaat etmeyi aklından geçirmediği halde iyi bir vatandaş olmağa çalıştı. Esaretin haksız olduğuna inanmıştı. Hükûmet de bu müesseseyi destekliyordu. Bu sebeple onunla olan münase-

betlerini kesti. "Hükûmete karşı sessiz bir harp ilân ettim." Ekseriyetin arzusu onu alâkadar etmiyordu. Haklı olduğuna inanan bir tek insan bile ekseriyet demekti. Vergi ödemeyi reddeden Thoreau'yu hapse attılar. Bir başkası vergi borçlarını ödeyip de kendisini serbest bıraktıkları zaman Thoreau vazifesini yapmış addetti. İnatçılık edip vakit kaybetmemeğe karar verdi. Yapılacak bir sürü iş vardı. "Bu dünyaya onu ıslah etmeğe değil, iyi kötü bir müddet ömür sürmeğe geldim." diyordu. Şayet kendisine en tabiî gelen yolda kendini bulabilseydi, mükemmel ve başkaları için faydalı bir vatandaş olabilirdi. Devletin kudret ve otoritesi bizatihî kendisinden değil, kişilerin varlığından doğar. İnsan olmak cemiyetin hakiki kaynağı olmak demektir bu bakımdan.

Emerson gibi etrafına ışık saçan bir insan olmayan Thoreau ayni zamanda huysuz ve lâf anlamaz biriydi. Kendini ormanda kitapları arasına gömdü. Jurnalinin bir çok sahifelerini ilme susamış bir insanın önlenemez bir çalışma arzusunun verdiği dış dünya üzerindeki müşahedelerle doldurdu. Realitenin, yahut realite olması gerektiğine inandığı şeylerin peşinde koştu ve bitip tükenmek bilmiyen avın günlük zabıtlarını tuttu. Harvard'da geçirdiği yılları ve Kanada'da yaptığı kısa seyahat müddeti istisna edilirse kâinatın bu en elverişli mihverinin dışına çıkmadı. Realite her yerde hazır ve nazırdı.

Peşinde dolaştığı bu realiteyi hiçbir zaman ele geçiremedi. Fakat kendini buldu ve kendi hikâyesini anlattı. Hem de çok uzun yıllar sonra Tolstoy ve Gandi gibi adamların kendisini bir hoca olarak kabul edecekleri şekilde. Kendi devrinde sadece acayip hücresi dikkati çekmişti. Kendinden sonra gelenler

onun gayesi olan tabiat hakkında mevcut anlayışı biraz daha ileri götürdüler. Fakat aradan gerekli zaman geçtikten sonra başlangıçtaki Thoreau yeniden ortaya çıktı: Efsanevî veya muhayyel olmaktan uzak, taş gibi ve müsbet bir fikir kahramanı.

Kahramanlar doğduğu gibi yapılır da. Emerson ve Thoreau'nun gelişip yetiştiği devri takibeden yıllar Webster, Clay, Calhoun, Jackson, Lincoln, Lee, Crockett, Arthemus Ward ve Barnum gibi başka kahramanlar yetiştirdi. Bunlar bir tek tip halinde toplanamıyacak kadar birbirinden farklı ve değişiktir. Halk içlerinden şu veya bu, birine hayran olduğu halde milleti; uzun boylu, sivri sakallı, övüngen, Franklin'in derli toplu vecizelerini uzun konuşmalara çevirip, tam bir Yankee aksanı ile telâffuz eden sentetik Uncle Sam (Sam Amca) ın şahsında canlandırıp sembolleştirdi. Sam Amca, Amerikanın büyük bir kısmı için kusursuz, mükemmel bir karikatürdür.

Fakat Emerson ve Thoreau'nun bildiği bir başka Amerika daha vardı. Bu Amerika, Concord'dakiler gibi, ilmi, zevki tatmış, hareketlerini kontrol altına almış, zaman zaman ortaya çıkan üstün zekâları hazmetmişti. Emerson ve Thoreau bu Amerika için kahramanlar yaratmağı pek akıl edemediler. İçgüdüleri onları bu işe sevketmişti. Fakat bu içgüdüler onlara tabiî olarak geldi ve diğer Amerikalıların kabul edip benimsedikleri Sam Amcayı olduğu gibi benimsemekte tereddüt etmediler. Şairler ve filozoflar bütün karışıklık ve keşmekeşe rağmen, kendilerini ifade etmek için ana dâvalar, yani imajlar aramakla meşguldüler. Bunları bulduktan sonra, bütün dünyanın da görebilmesi için yukarılara kaldırıp baktıkları za-

man, yeni şeyler keşfedip, daha derli toplu ve tertipli yeni bir anlayışa ulaştılar. Emerson ile Thoreau kahramanlar yaratmış, ve yarattıkları bu kahramanlar Amerikanın yeni baştan kurulmasına önayak olmuştu.

Bu iki yazar edebiyatın ana görevlerini işlemeğe çalışıyordu. Ayni zamanda Hawthorne, biraz daha uzakta Melville ve Poe hayalin dramatik tarzda kullanılmasını deneyerek yardım etmekteydiler.

Nathaniel Hawthorne, Emerson'dan daha az soyut ve Thoreau'dan daha az somut olduğu halde, hem de olup biten derin ve o nisbette parlak bir dram yaşatan şaheseri *The Scarlet Letter*'inde fazlasiyle göstermiştir. Ruhun ölmezliğine ait meselelerden biri olarak zina hakkında Puritan telâkkilerinden başlıyan yazar asıl günahkârlara karşı hayli insafsız davranmıştır. Hikâye başladığı zaman aşk bir trajediye inkilâb etmiş, koca, karı ve âşık hepsi kefaretlerini ödemeğe başlamışlardır bile. Küskün koca bir numaralı suçlu olur; korkunç intikamını yavaş yavaş, kurnazca kendi elleriyle almak isterken, kendini herkesten fazla mahveder. Kendi sırlarının içine kapanıp büyük bir korkaklık ve müraililik suçu işleyen âşık da mahvolmaktadır. Sadece kadın, suçu daha fazla saklanamaz hale geldiğinden beri mensub olduğu toplumun baskısına rağmen, herkesle alâkası kesildiği halde kendi içinde korkunç yalnızlıklara kapılmamış; neticede en az kabahatli olan, felâketin üstüne çıkabilen üç kişiden biri olmuştur.

Hawthorne'un bütün romanlarında olduğu gibi, *The Scarlet Letter*'in kahramanı bir kadındır. Hester Prynne, Amerikan edebiyatında yaratılan kadın kahramanlarının ilkidir. Buna rağmen henüz erkek-

lik hislerinin tesirlerinden kurtulamıyan yazar, umumiyetle kadınları ihmal etmiş, onlarla eğlenmiş, hassasiyetlerini tebarüz ettirmiş olmakla beraber; onlar üzerinde fazla durup büyük bir kadın tipi tahayyül edememiştir. Hawthorne erkeğin içdünyası üzerinde bir burgu gibi dönüp dururken kadını daima onun yanında görmüş, onların da kendi hislerine göre bir hayat dramı yaşadıklarını kavramıştır. New England ne öyle öldürücü Helen'lere, ne levent yapılı Ninon'lara sahibolmuş, ne de böyle birini tahayyül edebilmişti. Hawthorne'un kahramanını tanıdığımız zaman onu çoktan ana olmuş buluruz. Onun hikâyesi zaferlerinin, insan neslini ayakta tutan hareket halindeki tabiat kanunlarının zaferinin tarihçesidir.

Kocası yerine âşığından bir çocuk doğurmak mensubolduğu cemiyet kaidelerine aykırı olduğundan; mümkünse doğruluğuna ve yüksekliğine inandığı bir başka kanunla bu işte suçsuz olduğunu ispat etmesi, kendisini haklı çıkarması lâzımdı. Neticede şu fikri benimser: Şayet bir zamanlar kocası ile mesut olmuşsa, bu, genç kalbinin, daha iyisini tasavvur edememiş olmasındandır. Bu sebeple onu âşığına bağlıyan hisler hem temiz, hem de akıllıca olmuştur. Hester, Puritan lisaniyle "Ne yaptıksa o sadece kendi içinde bir kaideye bağlıdır." der. Cezalandırıldığı şeyi yapmış olduğuna pişman görünmeden, kendi rezaletini olduğu gibi kabul eder. Ne düpedüz bir isyankâr olacak kadar dik kafalı, ne de nedamete kapılmış görünecek kadar başı eğik bir tavır takınarak dim dik durup düşünür: "Dünya kanunları onun telâkkileri için bir kıymet ifade etmiyordu." Hester bir filozof değildir. Talihi üzerindeki düşüncelerini bütün kadınlara tatbik edebilecek şekilde genişletmek-

ten mahrum olduğundan, sadece hareketinin sathi neticelerini yaşıyarak, çocuğu ile meşgul olur. Onun hikâyesi bir biyografi, bir allegori, bir tenkittir. Çağının geleneklerinin kalıplaşmış çerçevesini parçalayana kadar olduğu yerde gelişip büyüyen bu kahraman kadını Salem bile zaptedip, kendi içinde halledemedi.

Edgar Allan Poe da Thoreau kadar açık değilse de, kendi dünyasının onun kadar hakiki bir kahramanıydı. Belli bir resmí vazifeden, yakın dostlardan mahrum, metelik mirasa konmadan sadece kendi zekâsı ve gazetecilik maharetiyle yaşadı. Bostonda aslen İngiliz olan tiyatrocu anababadan doğduğu halde Virginia'da büyüdü. Orduya yazılmak için evinden kaçtıktan sonra Baltimore'da yazı hayatına atılıp, Richmond, Philadelphia ve New York'ta muhtelif editörlüklerde bulundu. Daimî bir kâbus, tereddüt ve azap içinde ömür sürdü. Ölümü bile bir esrar perdesiyle kaplıdır. Kadınlara karşı fazla hassas ve güvensiz olduğundan, bu hislerin tesiriyle âdeta bir çocukla evlendi. Sinirli ve geçimsizdi; sık sık arkadaşlarıyla münakaşa eder, kuvvetini lüzumsuz kavgalarda harcardı. Buna rağmen kendi içdünyasında dört başı mâmur, tam bir yekpareliğe sahipti. Thoreau'nun realite için yaşayışı gibi Poe da güzellik için yaşadı.

Poe'ya göre Amerika, küçük fakat kendi hayal ve tasavvurlarına daimi bir tecavüz halinde bulunan sert ve gür bir hakikatler âlemiydi. Bu âlem şair ruhlu bir insana yardım etmediği gibi onu kendi başına da bırakmıyordu. Buna karşı yazar, yegâne hâkimi ve şairi kendisi olduğu romantik bir âlem kur-

du. Burada Poe, yahut kendi arzularının imajı olarak yarattığı kahramanı, servet, lüks, ilim, zihnî spekülasyonlar, vecd ve hayal kırıklıkları içinde hüküm sürdü. Bu kahraman bir kadına sahibolduğu zaman, onun için eti ve canından evvel zekâsı mühim olan bu kadın güzelliğiyle onu marazî ateşlerle yakıp tutuşturuyordu. Yalnız kaldığı zamanlar da yasak kitaplarla dolu muazzam kütüphaneler kuruyor, zihni kapkaranlık boşluklara, seyyarelere, asil tahayyüllere kapılıyordu. Fakat Poe kendini tamamen bu kurduğu hayâl âlemine kaptırmadı. Kahramanın deli olmadığını isbat için onu fevkalâde mâkul yapmıştı. Kendini ilmin en son buluşlarıyla örülü karmakarışık lâtifelerle avutuyor; en şenî, en kanlı katilleri takibedip en karışık meseleleri birbiri ardından hallediyordu. Hikâyeleri bazan kendisinin, bazan kahramanının ağzından anlatıldığı halde, hepsinin arkasında değişik hüviyetlere bürünmüş aynı adam görünür. Şayet Poe bir âlemin hâkimi olsaydı, yapmak istediği veya yapmaktan çekineceği şeyler bu anlattıkları olacaktı. Bir şair olarak hislerini asabî bir hava ile dolu bir kıral edasıyla terennüm etti.

Poe'nun sihirli esrarengiz şiirleri hemen hemen sadece güzellik, can çekişen bir güzellik teması üzerine kuruludur. Ölü şehirler, ölü tabiat, ölü kadınlar, ölü ümitler. Bu tema'nın diğer bütün şairleri için de en münasip mevzu olduğunu iddia ederdi. Bu şekli bilhassa seçmiş olduğuna işaretle, her mısra'ın düşünülerek, hesab edilerek meydana getirildiğini söylerdi. Şiirde başka maksatlar güdenlere tahammül edemezdi. Nesirde de, meselâ hikâyecilikte olduğu gibi, muayyen hususlar üzerinde bilhassa durup, her şeyi bu tesiri uyandırmak üzere muvazene kuracak şekil-

de tertiplemekte ısrar ederdi. Bir yazar ne düşünürse düşünsün, ruhunda ve kaleminde ne çeşit fırtınalar eserse essin iradesini kaybedip gayesinden ayrılmıyacaktır.

Poe, güzelliğin hakikat ve vazifeyle alâkası olmıyan bir hayal ve tasavvurdan uzak bir mefhum olduğu kanaatindeydi. Kendi içinde mevcut olan güzellik insanların kolayca ulaşabilecekleri bir yerde olmadığı gibi, sadece saf, kesif ve yüksek heyecan anlarında idrak olunabilir. Bu idrak tesadüfî değil bir emek mahsulüdür. Ona ulaşmak istiyenler, onun için yaşıyanlar çalışmalı, gayret etmelidir. Bazı mesut tesadüfler kâfi değildir.

Poe'nun zamanında Amerikaya hâkim fikirler bunlardı. Kendi çağdaşları üzerinde bir edebiyat devi tesiri bırakan yazar, öldüğü zaman bir efsane mahiyetini almıştı. Amerika, içli, terennüm eden, seven ve acı çeken hakiki bir şaire kavuşmuştu. Zavallı efsane, Poe'nun inanıp da dünya nazarındaki kıymetini arttırmağa gayret ettiği büyük şahsiyetinden çok daha kuvvetle yerleşti. Bu ikisinden biri diğerine hâkim olamadı. Poe çok taraflı bir yazardı. Gayet, canlı, faal bir gazeteciydi. Kötü terbiye edilmiş olmakla beraber yaradılıştan aydın bir kafası vardı. Kati ölçü ve kaideleri benimsemiş mâkul bir edebiyat tenkidçisi; sihirli bir şairdi. Zamanına kadar mevcud olmıyan küçük hikâye tarzını belli kaidelere bağlıyarak kullanan, polis hikâyelerini ilk icadeden odur. Hâsılı kendi sanatının bir nevi kanun yapıcısı olan unutulmuş, ihmal edilmiş bir bohemdi.

Bütün bunlara rağmen kendisi sinirlerine değil, sinirleri kendisine hâkim olduğu için daha az canlı-

lıkla yaşamaktadır. Kaleme aldığı his ve korkunç kâbusları fevkalâde yakından biliyordu. Delirmeğe arpa boyu mesafede sayısız buhranlar geçirmiş, sapıklıklara kapılmıştı. Zihninde şüphe ve tereddüde varan belli belirsiz bir hissin mevcudiyetini hissettikten sonra bunun esiri olacak bir insanı tahayyül etmek için öyle uzun boylu uğraşmasına lüzum yoktu. Hikâyeleri son derece dramatize edilmiş, açılmış oldukları halde bir yanında okuyucunun zihnî cehdine âmade gizli bir köşe, bir esrarlı nokta kalırdı. Israfel'in kalb telleri üzerinde dolaştı. Bu tellerin sesi başkalarını uyandırdı. Böylece Poe bazan kendi büyük şahsiyeti, bazan zavallı efsanesinin ardından görünüp durmaktadır. Onun âsabının gizli köşelerinden çıkan sesler her zaman ve her yerde okuyucularının âsabında kendilerini dinleyecek bir kulak bulmakta devam edecek.

Aslen İngiliz ve Fransız soyuna mensup olan Thoreau, Massachussett'ten pek dışarı çıkmamıştı. Emerson, Hawthorne ve Poe, Avrupaya ziyaretler yaptılar. Poe İngilterede okumuş; Emerson ve Hawthorne bir haç ziyareti gibi eski dünyaya koşmuştu. İngiliz ve Danimarkalı aslından gelen Melville, bilinen yerlerden başka taraflara uzun seyahatler yaptı. Cenup denizlerine, İstanbula, Kudüse uzandı.

Kendi çağında Amerikan klâsiklerinin başlıcalarını yazanların arasında yalnız Herman Melville birkaç hassaya birden sahip bir düşünce adamı olarak görülür. Damarlarındaki kanda doğduğu New York ile orta yaşlarını geçirdiği New England karakterini karıştırıp birleştirdi. Yirmi iki yaşında kanı kaynayan bir delikanlı olarak Manhattan'da duramadı. Pa-

sifike balina avına giden bir gemiye yazıldı .Ertesi yıl Typee'deki yamyamlar arasına giden bir başka gemide talihini denemeğe karar verdi. Yazar burada bir cennet hayatı yaşadı. Bu sade, iptidaî hayatla dolu olan ayların hatıraları ağlarken de gülerken de renk, koku ve tatlı bir cennet hasreti ile doludur. Pasifik bir defa muhayyilesine elini uzatmıştı. Daha sonra yazmağı öğrendiği kitaplarda başka şeylerle de uğraştığı halde, zihnini bir muhacir teknesiyle denizlere salıverdiği zaman kendini bambaşka hissediyordu. Hikâyelerinin yarıdan fazlası Pasifikte veya ergeç oraya çıkan deniz yollarından geçer. Okyanuslarda geçen beş yıldan sonra bu geniş bölümü kapatınca iyi şeyler veremez oldu. Sonraki kırk yıl zaman zaman alevlenen pırıltılara rağmen âdeta sessiz kaldı. Fakat Pasifik bölümü *Moby Dick*'le yeniden açılıverdi.

Moby Dick, balina avcılığının komedisi, trajedisi, efsanesi, hâsılı ana kitabıdır. Melville bir macera olan yeni bir endüstri haberini getiriyordu. New England bütün dünyaya balina avcılığının hocalığını yapmağa başladı. Yankee'ler yeşil otlaklarını bırakmış artık denizin maviliklerini sürüyor, inanılmaz maceralarla geri dönüyorlardı. Büyük bir hamle için gerekli merakı kışkırtmağa başlamışlardı. Gemileri parçalayıp tayfaları boğan balinaların mevcudiyeti öğrenildi. Peşine takılan binlerce avcıya rağmen hâlâ yakalanmıyan bembeyaz vahşi bir balinanın haberi geldi. Melville bir sürü hikâyeyi bir kapta eriterek fanî Mocho Dick'i ondan pek farklı olmıyan bir isim altında ebedileştirip âdi bir masalı hayal ve zekânın ortaya koyabileceği bir destan yapıp çıkardı.

Moby Dick uğruna bacağını kaybedip intikam

almağa yemin eden Ahab, tipik bir Amerikan külhanbeyidir. Bir başkası olsa bu kaybı alnının kara yazısı veya Tanrının emri olarak karşılardı. Ahab, böyle bir şeyi aklına bile getirmedi. İçinde tutuşan intikam ateşiyle delice bir fikre kapılmıştır. O yaşadıkça bu canavar balinanın canlı canlı dolaşmasına müsaade etmiyecek. Onun bu kini Moby Dick'i bir felâket ve fenalık sembolü haline soktu. Onu bulup öldürmek âdeta ilâhî bir vazifeydi sanki. Ahab, bu korkunç avın, balinanın kendisini sakatlamasına sebebolan kimbilir hangi kuvvete karşı bir lânet okuma, bir küfür teşkil edeceğine aldırış etmiyordu. Tanrı veya şeytan, ikisinden biri Ahab'a hesap verecekti.

Bu insanüstü vazifesi için Nantucket'ten hareket eder. Yalnız değildir. Kara talihli küçük gemisindeki bir avuç insana kumanda etmektedir. Yavaş yavaş içindeki arzu ve hıncı onlara da aşılar; artık tek bir ok, tek hedefe doğrultulmuş bir kargı olmuşlardır. Ahab ile gemisi avının peşindedir. Hikâye önceleri pek yavaş gider, sonra korkunç bir süratle ilerlemeğe başlar. Moby Dick Ahab'la gemisini batırarak, pasifikin derinliklerine gömer. Moby Dick'in fenalığı, Ahab'ın adaletinden daha kuvvetli olduğunu isbat etmiştir.

Melville'in teması Eyüp Peygamberin yahut Milton'unkiler kadar muazzam olduğu halde *Maby Dick* Allahın herzaman âdil yahut tabiatın insana tâbi olmakla beraber onun talihine karşı alâkasız oluşu gibi kati ve vazıh bir neticeye ulaşmaz. Melville, hiçbir felsefenin, hiç bir dinin kesip atamadığı şeyi ortaya koyamazdı. Dünyanın, en mâkul ortodoksun tahmin ettiğinden çok daha geniş olduğuna inanmıştı. Bazan sıkıntıya kapıldığı oluyorsa da, yine de bir hi-

kâyeci olarak çalışmakta devam ediyordu. Sıkıntısının tesiriyle dilinin zaman zaman çok sert, çok kof bir manzara arzettiği görülür. Buna rağmen eserleri kendi dev adımlarıyla yürümekte, zekâsı yer yer şimşekler çakmaktadır.

Bu kitap devri kadar kavgacı ve karışıktır. O devir Melville'in tuttuğu aynada kendi yüzünü tanımamıştı; bu, Amerikanın kendisinin ne halde olduğunu bilmediğine alâmetti. *Moby Dick*'te bir insan iradesi Amerikanınki kadar pervasız olarak, tabiatla, uğursuzluk getireceği fikrini verecek bir şiddetle mücadele etmekte, düşüncelerin sessizliğinde değil hadiselerin girdabında dövüşmektedir. *Moby Dick*'le Amerika iki destanını birden kazandı. Yekparelik tarafının mizah ve canlılığı derecesinde olmayışı onun Amerikan oluşunu azaltan bir sebep değildir.

Amerikan edebiyatı 1850 den evvel ve sonraki dört beş yıl içinde Emerson, Poe, Hawthorne ve Melville ile zirvesine yükselmişti. Başka yazarlar dünyada daha büyük gürültüler uyandırdıkları halde hiç biri bunların sahibolduğu devamlılığa erişememiştir. Bunlar Amerikan ruhunun nüvesi; çağların mayalaştırdığı fikir ve hadiselerden bir kıymet hükmü çıkarıp, bunları kelimeler halinde süzüp kristalize edenlerdir. Mevcut keşmekeşten onları bir kenara ayıran ve ebediyen ayrı kalmalarını da önliyen kısmen bu tekâsüf olmuştur.

Onların terennüm ettiği ruh sadece Amerikalı değildir. Bu yazarlar kendi vatandaşlarına hitabettikleri halde sesleri başka yerlerde de duyuluyordu. Poenun sesi Fransada tıpkı Fransızca gibi aksetti; Melville İngilterede aynen bir İngiliz gibi konuşuyor ola-

rak karşılandı; Thoreau, dışardan işitilmesi hayli geç olmakla beraber, devleti pek benimsiyen insanlara bir geometri kaidesi kadar şümullü geldi. Şayet Hawthorne bir gümüş akçe gibi kendi memleketinde dolaştıysa, Emerson altının saf kıymetiyle dışarlarda geçer akçeydi. Hernekadar Avrupada hayret verici ve hayal kırıcı olarak görünüyorsa da, Amerika haberleri bizatihi hakikat olduklarından en iyi şekilde çıkmağa başlamıştı.

III

EMPERYAL

Ondokuzuncu asrın ortasında Amerikadaki beş yazardan yalnız Melville, etrafındaki halkın sesini gür bir surette aksettirdi. Hattâ Melville bile Pasifik'in arkasına saklanmış, şüpheci, kılı kırk yarar cinsten fırtınalı aynasını kaldırdıktan sonra kendini yine şüphelerinin ardına gömüyordu. Ötekiler nekadar orijinal olurlarsa olsunlar ya Emerson, Thoreau, Hawthorne gibi New England'ın içdünyasına, yahutta Poe gibi sonsuz ve ebedî hayal ve mantık âlemine mensuptular. Amerika henüz kendi çok taraflılık ve derbederliğini olduğu gibi kabul edip, hareket halindeki halk kitlelerini coşturacak, içinde kaynaşan fikirleri kalıplaştıracak dili bularak onu bütün hızıyla haykıracak şairi bekliyordu.

Bu bekleyiş uzun sürmedi. Klâsik devrin en şaşaalı sıralarında Walt Whitman *Leaves of Grass - Çayır Yaprakları* ile Amerikayı ve kendi saf ruhunu daha geniş çapta terennüm etmeğe başladı. Bir marangoz, matbaacı, gazeteci olarak herhangi bir belli gelenek ve akademiye bağlanmadan umumi cereyana tâbi olarak aktı. Bir ustası varsa o da ancak kendine itimat prensibi ve şairin mükemmel bir insan olduğu anlayışıyla Emerson olabilir. Fakat talebe canlılık ateş ve şevk babında hocasını geçmiştir.

Emerson'un Concord'lu oluşu gibi kendi içine kapanmış Whitman bütün Amerikan eyaletlerinin va-

tandaşıydı. Kendisini "kuvvetli kanatları üzerinde hür" olarak tahayyül ediyordu. Memleketin değişik iklimlerinde dolaşarak hayatın çeşitli tahassüslerini mısralarında zaptetti. Muhayyilesinde sadece kanat ve göz olarak kalmadı. Günlük hayatla öylesine karışmış gibi kaynaşmıştı ki; her yerde ve her zamanda mevcut insanlara hitabediyormuş gibi konuşuyordu. Gördüğü ve içine karıştığı herşey onun ruhuna işledi. Amerikanın şairi, bütün Amerikanın şairi olmalıydı.

Whitman iç harpten önce şiirlerini okumuş olan Amerikalıların pek azını sonradan küstürüp, itimatlarını kaybetti. Emerson bunlardaki kuvvet emarelerini gördükçe seviniyor; yerli şairlerde arayıp ta bulamadığı, ehemmiyeti üzerinde durmada ısrar ettiği bolluk ve bereket çığlıklarını memnuniyetle karşılıyordu. Buna rağmen Whitman'ın aşk hakkındaki serbest görüşlerine karşı koydu. Emerson'un Düşünen Adam'ı böyle şeyleri düşünecek kadar hayatiyet kazanmamış, bu dünyanın adamı olmamıştı. Ötekiler Whitman'ın kullandığı, alışkın olmadıkları ölçüler karşısında sağırlaşmıştı. Şair eski kulaklara yeni melodiler fısıldıyordu. Kendinden evvelkilerin husumetini çeken tenkidlerine yol açan tarafı, o vecd içindeki mest halinin süratle gelişmesiydi. Amerikanın alev alev yanan mısraları arasına katmadığı hiçbir yeri kalmadı.

Cumhuriyetin genç kartalları gibi övündü durdu. İşe yarar taraflarını alıp tamamen yerlileştirdikleri hususlar hariç Avrupayı bir kenara attı, unuttu âdeta. Sevgilinin güzelliğinin verdiği zevkle sarhoş bir halde sadece Amerikayı methetti. Uçarı, âvare oldukları zaman bile onun kahramanlığı, efendiliğiy-

le gurur duydu; milletinin aptal, ahlâksız ve hilekâr kalmasına tahammül edemiyordu. Damarlarında memleketinin kanı akıyordu. Amerikanın iradesi nihayet Whitman'ın ağzında en ilâhi müdafiini bulmuştu. Sam Amca'nın kendisi umumiyetle sert ve aksi olarak bütün şevki ile ahenktar rapsodiler terennüm etmeğe başladı.

Amerikayı sadece salgın ve sürüncemede kalmış unsurlardan mürekkep olarak gösteren fikirleri şiddetle reddeden ve bunun Amerikalılıkla alâkası olmadığını haykıran Whitman siyasi devrin ortaya çıkardığı bir Demokrasi mektebi meydana getirdi. Demokrasiye karşı sonsuz bir güveni vardı. Bütün bunların yanında onu, sonradan yetişenlerin adilane görüşü gibi tarafsız olarak görebiliyordu. Memleketteki birliğin vatandaşlar arasındaki bağlılıktan doğacağını biliyordu. Birkaç aristokrat ve aydın hiçbir zaman kâfi değildir. Efendi ile uşak arasındaki münasebetler nekadar ıslah edilirse edilsin, yakın istikbalin cemiyetlerini kaynaştırmaya yetmez. Bu iş ancak devlet içinde insanlar arasında karşılıklı kardeşlik, sevgi ve anlayış ile yapılmalıdır.

Whitman, büyük cemiyetlerin henüz kurulmadığını biliyordu. Bir Peygamber gibi imanın dili ile konuşup, sanki çoktan doğmuş, meydana gelmiş gibi yeni dünyaya giden yegâne yol ve Amerika onun hareket noktası oluyordu.

Sivil Harp bu hayalini gerçekleştirmeğe başladı. müstakbel dünyanın tariflerine girişti. Demokrasi Hâlâ ihtilâl sırasındaki vazifelerine pek yakın bir durumda olan Konfedere Devletler, *Union*'dan ayrılmağa kalkmışlardı. Daha kuvvetli hisler, daha canlı bağlarla kendini birliğe vakfeden diğer Uni-

on devletleri kuvvet kullanarak bunları ayrılma sevdasından vazgeçmeğe mecbur etmişti. Kan revan içinde dört yıl geçti, onu bitmez tükenmezmiş gibi görünen münakaşalarla dolu, daha uzun yıllar süren, ıstırap ve acılar takibetti. Amerikalıların arzusundaki bu bölünme oğulunu vermiş, kendini denemişti.

Güney yenildikten sonra Amerikan arzusu - bu hakikatte kuzeyin arzusuydu - azınlığa ehemmiyet vermiyen çoğunluğun hâkimiyeti içinde üste çıktı. Meksika'dan Kanada'ya kadar uzanan kısım satın alınmış veya zaptedilmişti. İmparatorluk Amerikası kendi vatanında emperyalizm güden bir nesle inkilâp etmişti. Güney Eyaletleri, Kuzeydekilerin şartlarına göre yeniden Union'a dönmüştü. Mississippi'nin ötesindeki yerler Federal şartlar altında yeni bir Devlet teşkil etti. Emperyal düşünceli adamlar maden peşinde dağları istilâ edip kömür ve petrol için toprağı delik deşik etti; uçsuz bucaksız ormanlara baltayla saldırdı; binlerce dönümlük araziyi verimli tarlalar ve otlaklar haline soktu; ehlileştiremediği hayvan ve kızılderilileri temizledi. Bir Okyanustan ötesine demiryolu döşendi. Memleket endüstrisi merkezî idarecilerin elinde toplandı.

Toprakların genişlemesi milli kuvvet ve kudreti artırmışa benziyordu. Yeni Amerikanın eski Amerikaya karşı bir nevi isyanı demek olan iç Harp Emerson ile ilk kehanet oklarını fırlattığı devirdeki gizli kuvvetlerin ortaya çıkmasına, serbest kalmasına sebebiyet vermişti. Yapan İnsan, Düşünen İnsan'ı geçti. Bu Whitman'ın devriydi; her türlü tahmin ve hesabın üstünde bir istikbale doğru büyük bir hızla sürünürcesine ilerliyen bir devir.

Aktüel hâdiseler hiçbir zaman bir kehaneti bu

derece tam olarak gerçekleştirememiştir. İç Harbin devamında Whitman bütün kalbiyle Birleşikliği desteklediği halde Amerikayı unutmadı. Herhangi bir harp hakkında yazılan şiirlerin en derin, en hassas ve azametlisi olan harp şiirleri gök ve toprak gibi tarafsızdı. Lincoln için yazdığı mersiyede Güneye karşı tek bir düşmanca veya acı söze rastlanmaz. Bütün harp devamınca askerî hastahanelerde iki taraf ordularının yaralı ve hasta askerlerini tedavi edip, yaralarını saran şair, sonradan bunları iyileştirip unutturmak için elinden geleni esirgemedi. Emperyal nesil kehanetlerini gerçekleştirmiş gibi, Whitman ömrünün son yıllarında kendini daha ziyade yükselen demokrasinin yayılması ümitlerinden ziyade ferdî doktrinlere hasretti.

İyimserliğinin büyük kısmı modası geçmiş olarak karşılanmağa başlanmıştı. Whitman başı boş bırakılınca devleti sarsan Amerikan hislerini terennüm etmiş onları alkışlamıştı. Amerikanın kibar ve asil tarafı onun bu alışılmamış sesine hâlâ kulakları kapalı, onun âdeta elle tutulur samimiyetine aleyhtardı. Bütün memleketin onun şiirlerinde canlanmasını görüp, kaynayan okuyucu kitleleri, bu sefer onun teorisinde alicenap ve asil olmasına rağmen, birçok hususlarda hâlâ demire, oduna ve rüzgâra bağlı kalmasından sıkıldılar. Whitman, Paine gibi bir takım aykırılıkları, garabetleriyle mahkûm edilip; eserlerinin asıl arayan, hareket eden ve yükselen tarafları unutuldu. Buna rağmen onun kehanet mağarasını ziyaret eden ilham hacıları pek çok oldu; böylece tesirleri bütün dünyaya yayılmak imkânını buldu. Whitman'ın kendisi de emperyalist olmuştu.

Amerikan edebiyatı tarihinde Whitman bir mih-

rak noktası olarak durur. Asrın ortasında yükselen nâra ve kükreyişleri kendi ruhunda süzüp, gürültüleri ayıkladıktan sonra bunları tatlı melodiler halinde kalıplaştırdı. Lincoln'un başının üstündeki altın halenin gölgesini farkeden; bu ölü kahramana mevcut efsanelerin arasında ölmezlik tahtı kuran ilk şair Whitman olmuştur. Hakiki bir demokrasi kahramanı olarak onu tebcil etmiş, ona hayran olmuştu. Fakat şairin bu kehanetleri içinde bildiklerinden çok daha fazlasını bulmak mümkündü. Gayri şuurî bir şekilde, kahkahalar atarak gelmekte olan yeni bir Amerikan kahramanını işaret ediyordu.

Mark Twain kendinden evvel gelen Amerikan yazarlarının hiçbirinin yapamadığı şeyi yaptı. Edebiyata folkloru, halk sanatını soktu. Whitman daha evvelce böyle bir şey yapmağa çalışmıştı ama, onun o heyecanlı nağmeleri sesini duyurmak istediği halk kitlelerine yabancı geliyordu. Mark Twain'in dili gayet mükemmel ve her şeyi yerli yerinde olmakla beraber yerli hava hakimdi. Onun seçtiği sanat şekli, hudut boylarında yaşıyanların bitip tükenmek bilmeyen masalları, dinliyenler arasındaki safları kandıracak, bilgiç geçinenleri iğneliyecek neşeli mübalâğalar ve alaylarla dolu hikâyelerdir. O zamana kadar bir sanat olarak kabul edilmemiş olmakla beraber, halkın çok yakından tanıdığı, hoşlandığı, iyisini kötüsünü büyük bir kolaylıkla ayırdığı şeylerdi bunlar. Mark Twain ilk ağızda onları memnun etmesini bilmişti.

Melville için Pasifik ne ise, onun için de Mississippi ayni şey ifade eder; bu, Amerikalıların çoğuna Pasifikten daha yakın geliyordu. Amerikalının Sivil

Harpten sonra istilâ emellerini daha geniş arazilere, daha yüksek dağlara, daha uçsuz bucaksız okyanuslara yayması gerektiği zaman, Mark Twain bu mesut hareket sırasında oralarda hazır bulunmak istermiş gibi kıyılarında çocukluğunu geçirdiği Mississippi'yi bırakarak uzağa, Batıya gitti. Burada bir cephe muhabiri ve sohbetçi olarak halk mizahının ruhuna nüfuz edip ona tam mânasiyle hâkim oldu. Pasifik kıyılarındaki bu zaferi Atlantik kıyılarından aynı şaşaa ile Avrupaya kadar atladı.

Devrinde Amerikada hiçbir şey onun bu zaferinin üstüne çıkamadı. Kahkahaları bütün cihanı fethetmişti. Ölçü ve saha bakımından geniş olayları birbiri ardından bir destan havası içinde ördüğü halde, hudut -boyu kahkahalarını muhafaza edip bir halk sanatçısı olarak kaldı. Smuel Longhorne Clemens olarak değil, dramatik bir gizlemenin arkasındaki mahlasıyla Mark Twain olarak, otobiyografisi olduğunu iddia ettiği uzun bir masalı birbiri ardından kitaplar halinde neşretti.

Whitman'ın Amerikadan, kültürsüz insanların kuvvetlilerinden biri olarak yetiştirip kıymetlendirmesini istediği Mark Twain, toprağa bağlı köylülükle hiçbir alâkası olmadan, nisbeten orijinal Amerikalı yaradılışından istifadeyle dünyanın her yerinde kendi memleketindeymiş gibi rahat etti. Tercih ettiği edebî tarzdan daha hafif, daha sathî bir şekli tercih etmiş olsaydı bile, sağlam şahsiyetinin tesiriyle burada dâhi nefsinden fazla fedakârlıklarda bulunmak mecburiyetinde kalmıyacaktı. Kendi muhitine kolayca uyuveren uysal, saf bir sanatçıdan ziyade zaman zaman hislerine kapılan bir dâhiydi. Nerede olursa olsun, hakikatleri yaşatırken, veya muhayyi-

lesinin derinliklerini eşelerken, hep o tipik Amerikan akıncılarını görürdü: Müsrif, toksözlü; düşüncelerinde belli bir sistemden mahrum, sık sık belâgat hevesine kapılan, mert, her yerde ve herkesten adilâne hareket bekliyen; büyüklerinin karşısında ürkek fakat taklitten nefret eden, çıtkırıldımlığa dudak büken, hassasiyete meftun, uyku veren müzelerde fevkalâde neşeli, kendisini eğlendiren herşeye karşı hicivci; umumiyetle buluşlarında acayip, tabiat kadar velût ve sanat gibi derli topluluktan azade.

Yorulmak bilmez bir seyyah olarak Avrupa ve Amerikanın her yerini dolaştı, bütün dünyada konferanslar verdi. Bir okuyucunun geçmiş hakkında öğrenmek istediklerine yeter derecede eskiye dönüp, hal'de yaptığı gibi maziyi de adımlamağa başladı. Herşeyi saf bir gözle seyrediyordu. Bu Amerikalı Âdem, kendinden evvelki Âdemlerin adlandırdığı canavarların, iyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik hususunda yerleşmiş şöhretlere sahibolduğundan habersiz davranıyor, yahut öyle görünüyordu. Mark Twain yeni isimler ortaya atan bir Âdem gibi konuştu. Kokmuş fikirlere kapılmış tembel dünya onu dinlerken birdenbire onun ne kadar haklı olduğunu anlıyarak kahkahalarla gülmeğe başladı.

Hiçbir dâhi nefret edecek bir hayli şey bulamadan bu derece gülemez. Mark Twain'in zulme, aptallığa, cehalete, batıl itikatlara ve iki yüzlülüğe karşı olan nefreti onun mizahının genişlemesini temin etti. King Arthur'un idaresindeki o gülünç şövalye hayatı ve Jean D'Arc'ın o iç sızlatan hatıraları ayni zamanda geçmişin hatalarını ortaya koyup onları paçavra eden sahifelerdir. Kendi devrindeki hayat hakkındaki müşahedelerden çoğu da acı ve serttir. Buna

rağmen eserlerinin esası, ana hatları bizzat yaşadığı yahut tahayyül ettiği hayatın tatlı hatıralarından meydana gelir. Hatıralar eskidikçe hikâyeler tatlılaşmakta.

Şaheseri olan *Hucleberry Finn*'de kendi çocukluk yıllarının Mississippi'sine döner; hayatını bağladığı, muhayyilesinde akan nehrin hatıralarını yaşatır. Huck Finn'i köyünden alıp, hakiki Mark Twain'in yaşamasına müaade etmedikleri hür hayata, Mississippi'ye sürükler. Kaçak bir esiri arkadaş olarak olan Huck, kimseye görünmemek zorundadır. Ekseriyetle geceleri ortaya çıkar. Yalan ve dalavere ile yaşar. Komedisi ve trajedisi hep bu nehirdir. Huck'ın hikâyesini anlatırken Mark Twain'in pek öyle mübalâga yapmasına lüzum yoktu. Çocukluk hafızasiyla hatırladığı Mississippi bir insanın tahayyül edebileceğinden çok daha muazzam bir yerdi. O halde doğrudan doğruya hatırlıyabildiği hakikatler kâfi gelecektir.

Hafızasının yaratıcı yılların büyüklüğü ile coşturulduğunun pek farkına varmamıştı belki. Lâkin bu büyüklük kanat açıp kendini Melville'in Pasifik'inde olduğu gibi boşluğa atmağa kalkmadı. Ahab, tabiat üstü deli bir insandı. Huck, toy, kurnaz ve akılı başındaydı. Mark Twain kahramanının anlayışına uydurabilmek için nehri kesmek zorunda kaldı. Onun hakkında sadece Huck'un kullanabileceği kelimelerle velûd ve vazıh olabilirdi. Huck'ın ölçüleri hikâyeye şekil verip, onu kalıplaştırdıkça kendi hakikî renk ve yapısı ortaya çıkmağa başladı. Onun vasıtasıyla hâdiseler bir misli safiyet kazanır, komedi katmerleşir. Kahkahaların kaynağı hem hikâyenin kendisi hem yazarıdır.

En basit tabirle *Huckleberry Finn,* Mark Twain'in kendisidir. Bu, Gülen Adam'ın diliyle anlatılan Amerikan halkının kendi macerasıdır. *Moby Dick*'in Amerikanın durulmamış zihninin destanı oluşu gibi, bu kitap ta Amerikanın mesut hatıralarının destanı gibidir.

Mark Twain, Henry James'ten, bir kitadan büyük farklarla ayrılır. Birleşik devletler halkın donuşması, halkın diliyle topyekûn olarak ifade edilemezdi. New York kozmopolit bir şehir olmuş, kendi serin ve sessiz köşesinde yalnız bırakılan Boston'u geçmek üzereydi. Henry James işte bu şehre mensup bir münevver oğlu ve kardeşi olarak yetiştirildi.

New York'ta, New England'da ve muhtelif Avrupa şehirlerinde babasının kendisi için tertip ettiği, seçebilme yolunda en serbest ve geniş görüşü veren bir insanı her türlü benlikten kurtarıp, ikametgâhını seçebilme yolunda en serbest ve geniş görüşü veren bir eğitime göre yetiştirildi. Çocukluk yıllarında Atlantiğin iki yakasında hemen hemen her mevsim hoca ve mektep değiştirdi. Katılmak için yeteri derecede cüsse sahibi olamadığı iç harp, onu ayağına gelmesini beklemek yerine aktif bir hayatın peşinde koşmak icabettiğine inandırdı. Hiçbir mesleğe girmemiştir. Hiçbir işi de yoktu; evlenmedi de. Arkadaşlarını pek titizlikte seçti. Bütün enerjisini san'atına hasretti. İç Harpten on yıl sonra kendi asıl memleketinden daha çok rahat ettiği İngiltereye yerleşti.

Alıngan yurtseverler onun bu tercihine pek kızdı. Lâkin yazar bunların sadece yurtsever geçindiklerini biliyor olmalı ki, aldırış bile etmedi. Bir yaza-

rın kendisi için en münasip mevzulara karşı olan aşkı, irade denen şey veya başkalarının vazife saydığı hususlarla idare edilemezdi.

James'in muhayyilesinde doğrudan doğruya Avrupaya çevrilmiş pek fazla bir şey yoktu. Onun Amerika tecrübeleri de Mark Twain'inkilere benzemez. Bu iki insan birbirine hiç benzemiyen iki ayrı Amerikaya mensuptu. Mark Twain'inkinin merkezi Mississippi'de; Henry James'inki köşeleri New York Londra ve Paris'te olan milletlerarası bir üçgenin kenarındaydı. Birtakım irkî hasretlerle önce Paris'e, Avrupanın başşehrine gitti; oradan Londraya, dünyanın merkezine geçti.

Yazar, işaret ettiğimiz bu üçgeni vatanı olarak kabul etmişti. Yıllarca kendini, kuvvetini anayurttan alarak gurbet ellerinde kalmış bir Amerikalı diye kabul etti. Başlangıçtaki kadın ve erkek kahramanlarından çoğu Avrupada yaşayan, antika ve tarihî kıymetlere meftun fakat kendilerininkinden daha karışık ve başka âdetler yüzünden bir türlü rahat edemiyen Amerikalılardı. Bir Fransız kadına âşık olan *The American*'ın kahramanı, ailesi tarafından mağlûbiyete uğratılması üzerine, kendi medeniyet telâkkilerinin ne kadar ayrı olduğunu gösteren bir jestle onu bir manastıra terkederek, ne aşkın ne de aşkın yokluğunun onun Amerikalı oluşuna tesir edemiyeceğini gösterir.

James iddiasını isbat edip, mevzua karşı alâkasını kaybedene kadar millî âdetler arasındaki ihtilâfları inceledi. Sonra birçok hususlarda hâlâ Amerikalı kalmakla beraber kendisini çok cezbeden İngiliz hayat tarzını benimsedi. Fakat bu da pek uzun sürmedi. Bir müddet sonra İngiliz sanat hayatını, herşey-

den kıymetli olduğuna inandığı bir aristokrasi hayatını kabul etti. Yaşlılık devirlerinin büyük romanlarında yeniden milletlerarası tenakuzları ele alarak, başka bir noktadan Avrupadaki Amerikalıların üstünde durduğu görülür. Bu sonuncu Amerikalılar kendilerininkinden daha zengin ve şuh bir sosyeteye girmiş taşralılar oldukları halde Avrupaya bile ayrı bir güzellik ve asalet veren fevkalâde dürüst insanlardır.

Henry James yaşadığı milletlerarası topraklardan daha emperyalist bir insandı. Bu toprakların ilk romancısı olduğu halde en iyisidir de. Hassas kaideleri, itinalı âdetleriyle bir dereceye kadar sun'î olan dünyası devam edecek olursa, ancak bu hayatın bir nevi tarihi olan kitaplarında yaşıyacaktır. Yazar bundan başka İngiliz - Amerikan romanına karşı olan hareketlerinde de emperyaldi. Ondan evvel roman tenkitçiler tarafından bir hayli ihmal edilen bir sanat şubesiydi. James bu tarzın ehemmiyetini herkese kabul ettirdi. Misaller verip, prensipler vazederek sanatın muhtelif ince detaylarını gösterdi, pratik âdetleri umumîleştirip kaideler halinde tesbit etti. Romanın estetik kıymetini yükseltti. Amerika ve İngiltere'deki romancıların büyük bir kısmı onun tesiriyle yetişti. Onun önsözleri İngiliz dilinde yazılmış roman edebiyatının incili gibidir.

Whitman, etrafına kuvvetle tesir eden bir karanlık içerisinde yaşamıştı. Mark Twain'le Henry James'in aralarında herhangi bir edebî devirde yaşamış diktatörlerin en şefkatlisi olan William Dean Howells'den başka müşterek hiçbir şey yoktu.

Howells'ın bir akademiye yaklaşan bir şahsiyeti vardı. Memleketin orta kısımlarından Boston'a ge-

lip altın çağı gümüşe döndükten sonra; Thoreau ve Hawtorne ölmüş, Emerson kendi zihninin şafağında kaybolmuştu. New England'ın sözcülüğünü yapmak ona düştü. Howells sert ve o nisbette vazıh bir prensip adamı olarak Amerikayı realisme doğru güttü. Henry James'e cesaret verdi. Mark Twain'in masalını kendi mecrasında muhafaza edebilmek için elinden geleni yaptı. Devrin pek az yazarı Howells'in elinden kurtulup, tenkidinden masun kaldı. Kendisi de romancı ve tenkitçi olarak birbiri ardından yazdığı kitaplarla Amerikan edebiyatının vazıh ve mâkul, iyi bir tertibe göre hazırlandığı taktirde dörtbaşı mamur hale gelebileceğini isbata çalıştı. Yirmi yıl Boston'da, daha sonra New Yorkta, otuz yıl Amerikada mevcut olmıyan akademi vazifesini tek başına becerdi. 20 nci Asrın ilk yarısında kurulan Amerikan Akademisi ilk başkanı olarak onu seçti; yazar bu mevkii ölümünün sonuna kadar işgal etmişti. O zamandan beri Akademi onun kalıplaştırdığı şeylerin bir gölgesi olarak devam edegelmiştir.

Bir akademinin vazifesini yaparak Howells, Amerikan edebiyatının medenileşmesinde mühim rol oynadı. Onu bir keşmekeş ve karışıklık âleminden kurtarıp etrafı çevrilebilecek, toprağı sürülebilecek tarlalara iletti. Maksadını duyurup, istediklerini temin edene kadar şekil ve ustalık hususunda ısrar etti. Onun diktatörlüğü sırasında edebî sanat seviyesi Amerikada hiç ulaşamadığı bir seviyeye yükselmiştir. Fakat tıpkı öteki akademiler gibi Howells de şeflikle beraber giden bir çekingenliğe sahipti. Edebiyatta realitenin yerleşmesi uğrunda yaptığı münakaşalara rağmen mümkün mertebe hislere esir olmaktan çekinirdi. Bunlar bazen kahramanca olabilirdi ama

her zaman tesadüfî ve geçici idiler. Roman sanatı onları prensip ve kaidelerin üstüne çıkarmamalıdır. Şöhret düşkünü neslin ortasında "hayatın gülen tarafı daha çok Amerikalıdır." diye bağırmıştı. Edebiyatın hakikat olanı terennüm etmesinde ısrar ederken bir yandan da aşk, harp, açlık, ölüm yahut kahraman kalplerin trajedisi veya bayağı neşelerin komedisi hakkında bildiklerinin hepsini anlatmasını istiyordu. Onun gibi bir şefkat ve düşkünlük hissi, elinden gelse edebiyatı öldürür.

Asrın son nesli, Amerikan edebiyatı klâsik yazarlarının teker teker yaşayan insanlar olmaktan çıkarak kütüphane raflarında dizili kitaplar olmağa başladığını gördü. Bu nesilde onların yerini alacak hevesliler yoktu.

New York edebî merkez olmuştu ama bir karargâhtan ziyade bir satış merkeziydi. Sivil Harpten sonra olup bitenlerin içinde edebiyatta bir mahallî renk - *local color* avcılığına çıkılmış; her eyalet her bölge roman ve hikâye tarzında kendi yerli malzemesini işlemeğe başlamıştı. Bret Harte ile California'da başlıyan bu moda kısa zamanda bütün memlekete yayıldı. New England ve Güney, arkasından New York eyaleti ve Batı, yerlileşmeğe koyuldu. Hasılı bu moda iyice eskiyip gözden düşmeden evvel memleketi iyice tanıtmış, âdeta bir haritasını çizip, muhayyel nüfus sayımını yapmıştı.

Boston ve New York'ta Howells doğrudan doğruya veya dolayısıyla bir nevi haritacı başılığı yapıyordu. Mahallî yazarların çoğu onun istediği şekilde yazmağa çalışıyor, bu yüzden kudretinden kaybedip âciz içinde, yumuşak kalıyorlardı. Nadiren derin tahlillere girip, yaşadıkları devri derinden kazıdıkları

oluyordu. Daha çok kendilerine hoş ve eğlenceli gelen şeylerle meşgul oluyorlardı. Pek azı orijinal bir konu icadedip unutulmaz karakterler yaratabildi. Onların New England'lı evde kalmış kızları, Güneyli albayları ve Teksaslı kovboyları kişi olarak değil sadece tip olarak yaşarlar. Mark Twain istisna edilirse bu nesil Uncle Remus ve hikâyelerinin hayvanlar âleminden başka tek yaşayan kahraman ortaya koyamadı.

Amerikada edebiyat bir müddet için o muzaffer edasını kaybetti, durgunlaştı. Vâkıaları roman ve hikâye içinde yaşatmak öyle kolay geliyordu ki; bütün millet kendi yaşadığı hayatı hayalî edebiyatla bağdaştırıp kaynaştırmağı öğrendi ve bu vaziyetinden kendine bir menenileşme payı çıkararak içten içe derin bir haz duymağa başladı.

Bu arada tek bir zafer sivrilir. Yanında Thoreau'nun bile tam bir cemiyet adamı olarak kaldığı bir münzevi olan Emily Dickinson otuz yıllık ömrü içinde Amherst'teki babasının evinden hemen hemen hiç ayrılmadı. Birine âşık olduğu, nasıl olduysa sonradan onu kaybettiği söylenir. Onun hakkında yapılan etüdlerde başka bir ihtimal ileri sürülmez. Beyazlara bürünmüş bir sır olarak kapı eşiğinden dışarı çıkmadı. Nadiren bahçeyi geçip hemen bitişikteki kardeşinin evine gitmek bile onun için büyük bir hâdise, ne bileyim bir nevi macera olurdu. Bazen mektup yazardı. Kendi usulüne göre kaleme aldığı bu mektuplar şiirlerden daha kısa ve muhtasardı. Aklında kıvranan bir fikri veya bir anlık bir ruh haletini bir kaç kelime içinde kıvırıp bükerek bir arkadaşına uzatırdı. Kendi yaşadığı kasabada bir efsane olarak esti. Ancak ölümünden sonra bütün dünyada New England'lı dehasıyla tanılıp bilindi. Saf bir şair olarak şöhreti kendi

çağdaşlarının hepsinden üstündür.

Bu genç kızın, çağının edebiyat anlayışıyla hiç bir alâkası yoktu. Okuyucu, eserlerinde mahallî renk ararken, o bunun çok daha fazlasını derin bir vecd halinin ifadesi olan epigramlarında, salgın haldeki modadan çok daha mükemmel şekilde teksif etmekteydi. Telâkki ve düşünüşte Emerson'dan pek farklı olmadığı halde üstaddan çok uzaktaydı. Uzun inziva yılları sırasında kendi içinde hayatın iç girdaplarını, bu girdapların içinde başka girdapları buldu. Bunların sonuncusunda dış dünyaya hep arkasından seyrettiği mahcubiyetini kaydeder. Her tecrübe ve her tecrübenin verdiği tahassüslerde çırılçıplak denecek kadar hassas olduğu kadar, istediği zaman neşeli, şuh ve mânasız da olabiliyordu.

Yüzlerce şiirinin çoğunda şimşek gibi çakan imajlar arasında bir ilham yakalamağa çalışırcasına harikulâde bir belâgatle kendi kendine konuşur görülür. Bu şiirlerde asıl ehemmiyetli olan, ifade şekli, hattâ gramer kaideleri ve sentaks değil, ilhamın ta kendisidir. İlhamını yakaladıktan sonra istese pekâlâ şairlerin çoğunun yaptığı gibi bunun üstünde durup arkasında önünde dolaşarak önceden kalıplaştırılmış belli bir şekle sokabilirdi. Halbuki o, yakaladığı ilk imajın, asıl şeklini bizzat bulmasını tercih etti. Şiirlerini okunur hale sokmak için kaba taraflarını kazımağa, rötuş yapmağa ihtiyaç yoktur. Onun eserleri şiirin ölmez kısmını teşkil eden özün, ruhun bizatihî kendisidir.

Dickinson'un kitabını açınca insan ilk bakışta garip bir dans halinde dolaşıp duran soyut terimlerin keşmekeşinin doldurduğu bir dünyaya girdiğini zanneder. Zamanla bunların sadece birer tecrübe sembo-

lü oldukları anlaşılır. Bunlar bütün düşüncelerinin canlı olduğu kendi dünyasınnı insanlarıdır. Bu dünyada herşey ıstırap verircesine canlıdır. New England'ın Allahı oradadır; şairi onunla küstahça konuşur görürüz. Melekler, azizler, evliyalar, kahramanlar, yılanlar, kuşlar, trenler, telgraf telleri, çiçek bahçeleriyle karmakarışık, haşır neşirdir bu dünya. Bütün bunlar şiirlerinde bir mikroskop altında görünen hayvancıklar gibi kaynaşır dururlar. Orada hiçbir şeyi ebedî bir durgunluk içinde görmeğe imkân yoktur. Taşlar göğüs geçirir, yıldızlar danseder. Bu bir kaç satırlık âlemler çılgın bir kalbin sayısız dramlarına, bir dar kutuya kapanmış zihnin çırpınışlarına sahne olur. Fakat şairin işlediği hayat, tabiat, aşk, zaman, edebiyat gibi temaların hiçbirinden daha dar değildir. Her hakikat bir şimşek gibi çakar; anlatılan her his bir ışık hüzmesi fırlatır. Koskoca âlem hayatiyet merkezini işte bu noktada bulmuştur.

Muayyen bir bölgeye ait, mahallî edebiyat; bölgesi sade kendi içi olan Emily Dickinson'un elinde ulaştığı mertebeden daha ileri gidemezdi. Onun bölgeciliği gibi doğrudan doğruya en geniş mânasiyle bir cihanşümullüktür. Hayat burada, şair oradaydı. Bu hayat o derecede büyük ve sonsuz göründü ki, sakin köşesinde onu kullanıp idare edemedi, yahut narin parmakları arasında evirip çeviremedi. Onun karşısında ürktü, çekindi. Bu hisler karşısında duyduklarınnı, korkularını, ümitlerini en kuvvetli, en mesut kelimelerle ifade etmek zorunda kaldı. Yaptığı bir şairin yapabileceği herşeydi. Bahçesi dar veya geniş, ne olursa olsun, bir şair; iyi bir şair olmak ve bu dar dünyasını koskoca bir âlem gibi ifadelendirmek mecburiyetindedir.

V

TENKİTÇİ

Kitapları, meydana gelişleri sırasında şekillendiren zaman, geride bıraktığın şöhretler üzerinde de çalışmaktan geri kalmaz. Yirminci asırda bir düzine kadar eski Amerikan yazarını yükseltip bir zamanlar iyi sayılan bir o kadarını yere vurmuştu. Daha yakın veya henüz yaşayan yazarlar üzerinde bu iş henüz tamamlanmamış ve kimse tarafından önceden tahmin edilemiyecek vaziyetteydi. Ancak kendi zamanından sonraki nesle hitabetmek kuvvet ve kudretine sahip kitaplar yaşamakta devam etti. Hangi kitaplar yaşıyacak, hangi nesil onu tutacaktı.

Bu tarihin son bölümünü bir kehanet, bir tahmin, karanlıkta bir görüş olarak, gelecek nesillere intikal edeceğini tahmin ettiğimiz kitaplara ayırdık.

İç Harbin ortaya çıkardığı emperyal ruh memlekette yerleşip uzun müddet devam etmedi. Asrın sonlarına doğru Birleşik Devletler, düşünmeden, Avrupalıların, Amerikanın keşfinden beri İspanyollara ait olarak tanıdıkları adalar için bu memlekete karşı harbe girişti. Atlantiği genişleteceği umulan bu harp aksine onu daralttı. Yirmi yıldan daha kısa bir müddet içinde Amerika Avrupa işlerine karışmağa, Avrupa anlaşmazlıklarını hal yolunda müdahalelere başladı. Binlerce müşahidin fikrine göre Yeni Dünya, Eski Dünyaya yardıma gelmişti. Bu hareketin neticesi olarak Amerikanın kendi dünyasını genişlettiğini söyli-

yebiliriz. Çok daha önce Avrupa da ayni şeyi yapmış, Asya, Afrika, Amerika ve Pasifik Adalarına yayılmıştı. Amerika genişledikten sonra, Avrupanın Asyayı sıkıştırıp daraltması gibi Amerika da Avrupaya aynı şeyi yaptı.

Toprak kalabalıklaşmıştı. Asırlar süren genişlemelere, yayılmalara rağmen Avrupa dünya ölçüsünde bir medeniyetin vasıtada, gayede ve düşüncede henüz anlaşmamış, anlaşamıyacak olan bir medeniyetin kaynaklığını yapıyordu. Avrupa, ortada Rusya ve Amerikanın gölgesi altında kalmış, bu iki memleketin iki ucu Atlantik'in üstünde olduğu gibi Pasifik'i de aşarak birbirleriyle karşılaşmıştı. Amerikan kapitalizmi ile Rus komünizmi birbirlerinin aksi iki kutup gibi görünür. Fakat bunlar medeniyetin Avrupada yetiştirip, mahallî şartlara göre başka yerlerde gelişen iki ayrı veçhesinden başka bir şey değildir. Bunlar iki kutup arasındaki hayat şartları gibi, hükûmet diyemesek bile, iki ayrı kültür sistemine aittir. Onları birbirine bağlıyan muhtelif milletlerin değişik alâkalarıdır. Hergün hepsi aynı dünyanın havadislerini okuyor, aynı dünyanın kahramanlarını, kötü adamlarını paylaşıyorlar, fikirler bütün gümrük engellerine rağmen karşılıklı olarak gidip gelmekte. Tanınmış yazarların kitapları bir çok dillerde birden yayınlanıyor.

Yirminci asırda Amerikan edebiyatı, şuurî veya gayrişuurî olarak Amerikanın dünyaya karşı olan alâkalarında husule gelen geniş çaptaki gelişmeyi aksettirir. Partilerden biri politikada olduğu kadar, edebiyatta da Amerikayı basit, kendi içine kapanık ve başkalarından ayrı tutmağa çalıştı. Bir başkası, memleketin hâlâ tabiî bir devlet veya akıncı utopisi olma-

dığını idrak eden bir başkası edebiyat ve politikada memleketi milletlerarası medeniyetle kaynaştırmayı gaye edindi.

Partilerarası mücadele asıl noktalardan, asıl gayelerden mahrum, ufak tefek mücadeleler arasında kayboluyordu. Fakat edebiyatta öyle bir münakaşa ateşi alevlendi ki; tenkit millî bir vazife olarak herkesin dört elle sarıldığı bir iş oldu. Yirmi yıl kadar süren bu aksi sadalar devri sonunda yeni bir partinin muvaffak tenkitçileri yeni bir edebî millet ortaya koymuşlardı. Amerikan edebiyatı büyümüş, gelişmişti. Dünyanın her yanında edebiyatın meşgul olduğu konular, onun da konusu oldu. Artık Amerikadan haber ana gaye değil, zaman zaman görünen bir tesadüften ibaretti.

Yeni tenkitçilerin içinde en esaslısı en yaşlı olanıydı. Henry Adams, uzun müddet için Amerikanın o seviyede bir daha yetiştiremiyeceği kadar büyük ve mümtaz bir aileye mensuptu. Yerinde duramaz bir seyyah olarak Avrupanın her tarafını dolaşmış olmakla beraber ömrünün büyük bir kısmını, Waşington'da devlet adamlarıyla birlikte, fikir münakaşalarının yapıldığı salonunda yeni bir düşünce getiren her insanı ağırlıyarak geçirdi. Ancak ölümünden sonra bütün dünyanın tanıyıp okuduğu *The Education of Henry Adams*'ı bir kaç yakın dostu için bastırdığı zaman yaşı yetmişi bulmuştu. Bu kitap basılana kadar kendi yakınları ve muayyen bir ilim muhitinin dışında iyi bir aileye mensup, mümtaz bir isimden başka bir şey değildi. Onun Jefferson devri tarihi, bilenlerin nazarında -ki onların sayısı çok azdır- fevkalâde üstün bir ihtisas eseri olarak tanındı. *The Education,* Amerikanın aydın muhitlerini karıştırıp, alelâde in-

sanların çoğunu dehşete kaptıran Avrupa Harbinin sonuna doğru basıldı.

Amerikayı, düşmanlara karşı koymağa sevkeden harp İngiliz aslından gelenler arasında büyük bir memnuniyet, karışık kanlı olanlar arasında da muhtelif tesirler uyandırmıştı. Amerikanın aleyhine en ufak bir söz sarfeden düşman damgası yiyordu. Adams'a böyle bir suç isnat eden çıkmadı. *The Education* en yakın Amerikan çevrelerinin içine nüfuz ederek meydana getirilmiş bir Amerikan etüdüydü. Burada bir otobiyografi şeklinde, dünya vatandaşı olan bir Amerikalının kendi milletine ait müşahede ve mütalâalarının tarihiyle karşılaşıyoruz.

Ciddî, parlak, derin, müstehzi vasıflarını kendisinde toplayan *The Education*, umumiyetle başlangıçta şahsî, haydi haydi millî bir eser olarak karşılandı. Zamanla nasıl Franklin'in otobiyografisi 18 inci asır medeniyetinin aynası olarak kabul ediyorsa, Adams'ın bu eseri de Amerikanın 20 nci asır medeniyetinin aynası olarak telâkki edilmeğe başlandı.

Adams, ilim ve kehanetlerinin bir kısmını tarihe mal etmeği istemişti. Maziyi iyi bilen bir tarihçinin istikbal hakkında hesaplara girişirken insanların tekrarlayıp durdukları ezelî hatalarını, aldıkları dersleri unutturan unutkanlıklarını önlerine serip, onları mahkûm edip etmemekte mütereddditti. İstikbali gözlemek için, şayet mümkün olursa, Adams bir noktadan ötekine atlıyarak tarih içinde hareket etmek taraftarıydı. Noktalarından ilki medeniyetin tek bir inancın muvazene kudretiyle henüz toplandığı 13 üncü asırdı. İkinci noktası tezatları ve keşmekeşiyle demiyelim, sonsuz çeşitliğiyle 20 nci asır oldu. Her iki noktada da bütün bir asrı bir bakışta tetkik çok zor

olacaktı. Bu yüzden biraz daha hususî hallere inhisar etmek zorundaydı. Onüçüncü asır için Mont-Saint-Michel ve Chartres katedrallerini seçti. Yirminci asırdan da kendisini. Bu katedrallerin nasıl inşa edildiği ve Henry Adams'ın nasıl yetiştirildiği, tek tema'sının iki ayrı kısmını teşkil ediyordu. Bunların arasındaki fark imanla inkâr, Virgin ile Dynamo arasındaki fark idi. Medeniyet bu yol üzerinde ilerliyordu. Henry Adams zamanın rüzgârına kapılmış bir saman çöpü olarak onunla birlikte yürüdü.

Mont-Saint-Michel, *Education*'ın arkasından tetkik edilmiş ve Adams'ın tarih doktrinleri bu ikisinin arkasında şekillenmişti. Her ne kadar Adams onları yaşar hale soktuysa da bu katedraller taş ve tuğladan yapılmış şeylerdi .Öte yanda *Education* bir insandı. Adams gibi tarihçiler kendilerini herhangi bir mabetten daha iyi tanırlar. Hernekadar ilim adamı gibi görünür veya görünmek isterse de otobiyografisinde hikâyesini, realitenin bu ince noktalarıyla süslü, şiir ve zekâ dolu bir şekilde anlatan bir sanatkâr olarak ortaya çıkar. Kendi hayatının ve kendi Amerikasının hâtıralarında kuru bir ışık altında görünmesine rağmen bir hayli genişti. Her yere gitmiş, her şeyi görmüştü. Hâdiseleri kavrama hususunda Franklin'in maharet ve enerjisinden mahrum olduğu halde, Adams, derinlik ve üslûp bakımından Franklin'i geçmiştir. Medeniyet Atlantik'in öte yanına onun içinden geçti. Amerika, ihtilâlden beri eşine güç rastlanan bir kozmopolit daha yetiştirmiş oluyordu.

Mütefekkir Henry Adams, devrinin kör keşmekeşinden ne kadar rahatsız olmuşsa, gazeteci Henry

Louis Mencken bu vahşi oyunda bir avcı misâli o derece zevklenmiştir.

Mencken Baltimore'dan kalkıp bütün memleketi dolaşarak gülünecek, alay edilip yuhalanacak sersemlikler arayan hicivci bir Whitman idi. Kendi gözlerile göremediklerini görecek başka gözler yetiştirdi. Kuvvetli bir gazetenin sahibi olarak izcileri sıfatiyle vasıflandırdığı muhabir ve muharrirlerin yardımıyla uzun ve eğlenceli budalalıklar kolleksiyonu toplamağa başladı. Her gazeteyi okumuş, her konuşanı dinlemiş, eğlenilecek bir tarafı olan her mahallî veya millî kavgada hazır bulunmuş görünür. Amerikan dili üzerindeki risalesinde sistemli olduğu kadar, yanı sıra garibeler kolleksiyonu taşıyan bir tiyatrocu olarak görünür. Onun kitapları da bu müşahedelerinin kolleksiyonudur.

Amerika daha evvelce de hicivciler yetiştirmişti, fakat bunlar umumiyetle halkın tarafını tutup, tesadüfün kendilerine garip gösterdiği mükemmel ve yeni şeylerle alay eden takımındandı. Mencken her zaman iyinin, modernin tarafında durdu; mantık, zekâ, bilgi, şeref, iyi âdet, ve zevkleri tuttu. Fazilet hiçbir zaman onun acı ve sert hücumlarına maruz kalmadı. Bir aptallık, sersemlik derecesindeki saflık ne kadar iyi niyetle olursa olsun hiçbir zaman onun gözünden kaçmadı. Kendi faziletlerine veya gafillere fazilet gibi görünen şeylere karşı daha tehlikeli görünür. Mencken biraz hata, biraz budalalık gördüğü en meşhur isim ve hâdiselere karşı bile çok insafsızca hareket etmiş, hattâ en yakınlarının hatalarına bile göz yummamıştır. Mukaddes olarak kabul ettiği bir şey yoktu. Amerikanın her şeyini tenkidinin komik nağmeleri arasına kattı.

Alman aslından gelme olduğundan harp sırasında Mencken düşman olarak telâkki edildi. Yeni bir partiye mensup ve onun en esaslı liderlerinden biri olduğu halde hakikatte tam mânasiyle bir Amerikalıydı. Onun fikirlerine göre Amerika iptidaî bir cumhuriyet, değil, sınaî bir imparatorluktu. İhtilâlin rehberliğini yaptığı Amerika imajı, solup kaybolduktan sonra, sonraki asır içinde bütün mâna ve işe yararlığını kaybetmişti. Köylü ve şehirli standartları bir ölçü vazifesi görmeğe kâfi değildir. Amerikada Anglo-Saxon'lardan başkaları da vardır ve millî bünyenin gelişmesinde bunların da bir hayli kuvvetli rolü olmuştur. Irkî hislerin yeni baştan düzene konulması icabetmekteydi. Demokratik telâkkilerin bizatihi kendisi bile bir nevi tarafgirlikten, garazdan başka bir şey değildi. Mencken böyle düşünür; mükemmelliğe karşı olan düşmanlığı ve defalarca yapılan tecrübelere rağmen muvaffak olamamasına bakarak demokrasi için böyle düşünür. Bir nevi aristokrasi belki daha iyi olabilir.

Amerikanın veya herhangi başka bir memleketin meydana getirebileceği aristokrasi Mencken'in komedisi için bir nevi nişangâh vazifesi görmekten başka bir işe yaramıyacaktı. Kapris ve garezlerinin esiri olan bir insandı. Kendi sahası haricindeki mevzular üzerinde çok mânasız şeyler yazmıştı. Fakat mizahçı tarafı eğlendirdiği kadar etrafı aydınlatıp alçaltırdı da. Devrinin en iyi yazarları onu en cesur insanlardan biri olarak kabul etmişlerdir. Bir nesle hazırlanmış hakikatleri ve şişirilmiş olayları olduğu gibi kabul etmek hususunda dikkatli bulunmayı öğretmiştir. Her hafta ve ay doldurulmayı bekliyen sütunlar, mecmua sahifeleriyle daha şimdiden kitapla-

rının müzesinde kuruyan bir alay küçük, basit oyunlarla vakit öldürmüştür. Calût (1) lara karşı bir Davut olmuştur. Hiviclerinin taşları havada ıslıklar çalmakta devam ediyor.

Asrın başından bir müddet sonra Amerikan edebiyatında taze ve sağlam bir devir başladı. Şiir yeniden moda olmuş; bu sanatın hakkını verecek, antoloji kitaplarının sahifelerini bir misli artıracak sayıda bol şairler yetişmeğe başlamıştı. Moda çıkmadan önce de bir sanatkâr bu işle uğraşıyordu; yeni cereyan çıktıktan sonra da hiçbir şey değişmemiş gibi kendi anlayışı içinde çalışmakta devam etti.

New England'da doğup, ömrünün büyük bir kısmını New York'ta geçiren Edwin Arlington Robinson şiirlerini kendi tarihi olarak kaleme aldı. Thoreau gibi ormanlara kapanmadı. Hawthorne gibi bekâr kaldı. Emerson gibi konferans verip zaman hakkında tefsirlere de girişmedi. Sadece kendi kalbinde ve kafasında bir dünya kurmağa çalışan bir şairdi. Fakat bir aydın kafası ve bir dramatist ruhuna sahib olduğundan Robinson, kendi tecrübelerinden ve okuduklarından edindiği fikirlere göre hikâye ve karakterler uydurdu. Yetişmiş, bilgili, aydın kafalı bir şairdi. İlmi muhayyilesini ne zayıflatmış, ne de başka şeylerle karıştırıp kirletmişti. Tam tersine hal ile uğraşırken onu daha derinden kavramasına yardım ettiği gibi; yeniden hal'e getirdiği maziye biraz daha yaklaşmasına yardım etmiştir. Onun dünyası kendi muhayyilesinde, kendi telâkkilerinin içinde yaşamaktadır.

Bu dünya herhangi bir Amerikan şairinin yarattığı dünyadan daha kalabalıktır. Sık sık, bütün bir

(1) *Calût:* Davut Peygamberin öldürdüğü dev adam. (Mütercim)

ömrü bir sohbet içine sıkıştırdığı görülür. Sağlam ve kuvvetli mısralarla kısa fakat veciz romanlar meydana getirdi. Dramatik monologları öyle canlıdır ve devrin havasını öyle aksettirir ki; meselâ birinde Shakespeare bile hakikî bir Shakespeare gibi nefes alır; bir başkasında, Rembrandt'ta sanki hakikî Rembrandt yaşar. Merlin, Lancelot ve Tristram hikâyeleri daha evvelce anlatılmış olmakla beraber İngiliz dilinde yazılmış en mükemmel şeylerdir. Camelot da bu devrin aramızda yaşayan bir insanı gibi yabancı gelmez.

Amerikan tenkitçiliğinde, Amerikan edebiyatının kıymet ifade edebilmesi için yerli olması icabettiğine dair batıl bir inanç hâkimdi. Bu hususta Robinson hakkında münakaşaya girişmek, hattâ Amerikanın başka başka yerlerden alınma medeniyeti için Arthur'un hiç olmazsa *Hiawatha* kadar canlı bir efsane olduğunu söylemek bile lüzumsuzdur. Şair mevzu olarak seçtiği şeye göre değil, onu ne yönden ele alıp, nasıl işlediğine göre ölçülür.

Mark Twain, Kral Arthur'un sarayına orayı soymak, teşhir etmek için gitmişti. Robinson anlamak maksadıyla oraya uzandı. Ona göre kahramanları izah edebilmek için ihtiyacı olan tek şey tabiattı. Broceliande'de Vivian'ın Merlin üstüne yaptığı büyü, Robinson'un mısralarında binlerce akıllı insanın becerikli kadınların pamuk ellerinde boyun eğdikleri alelâde bir büyücülükten başka bir şey değildir. Tristram ve Isolt'un (1) sihirli iksiri, ilk görüşte uyanan, tedavisi gayrikabil aşktır: Deha kadar nadir olmakla beraber hiç bir zaman tabiat üstü değil. Lancelot, en iyi arkadaşının sevgisiyle, arkadaşının karısına

(1) Tristan ve İseult.

duyduğu daha büyük sevgi arasında bölünmüş bir insandır. Eski hikâyelerdeki tabiat üstü kuvvetler, bu erkek ve kadınların hisleri yanında sahte gibi kalır. Binlerce sene sonra, yarı insan yarı sembolik kişiler olarak kendi gölgelerinden kurtulup güneşe çıktılar.

Bu yüksek ve sessiz bir güneştir. Robinson'un usta elleriyle yeniden biçtiği altın kumaşı yarı-tanrılar için pelerin değil, insanlar için palto oldu. Onun kahramanları öyle kükreyip naralar savurmaz. Onun hisleri belâgat ve jestin dumanlarından mahrum alevlerdir. Robinson hikâyeleri öyle mantıkî bir sesle anlatır ki alevlerin asıl beyaz noktası ekseriya gözden kaçar. Orada Yenkee vecizesiyle dolu istihzadan başka bir şey titreşmez gibi gelir. Yegâne mübalâğalı tarafı bir şeyi olduğundan hafif ve emniyetsiz göstermeğe çalışmasıdır.

Bu hususiyetleriyle gayet haksız olarak sadece zihnin bir şairi olarak telâkki edilmektedir. Şöhretin gölgelediği tarafı pek çoktur. Onda gördüğümüz dehşet ve korku kalbin olduğu kadar zihnindir de. Kahkahalar zoraki olmayıp her türlü istihfaftan âridir. Dünyasını serapa mantıkla idare ettiği halde orasını hiçte makûl olmayan mahlûklarla doldurmuştur. Muvaffak, müflis, aptal; ve serseri, zayıf iradeliler, hayırsızlar, inatçılar, unutulmuşlar, şaşkınlar, perişanlar sanki canlıymışlar gibi orada kaynaşır.

Virginia'lı James Branch Cabell muhayyilesinin bahçesinin etrafını duvarla çevirdi. Zihinlere hâkim kaosu ortadan yok etmek için Orta Çağ Fransasında bir yer olduğu söylenen Poictesme eyaletini icadetti. Bu ülkenin de kendisine has bir coğrafyası, bir tarihi, mitolojisi, hanedam ve nüfusu vardı. Yazarın İngiliz ve Amerikan kitaplarında görünen insanlar hep

bu ülkeden, Poictesme'den gelmedir. Bütün bu proje ve tasavvurlar Poictesme kontu ve kurtarıcısı Manuel'in hayatını anlatırken ortaya çıkar. Kont Manuel'in dünyada kendi şahsı olarak yaşadığı yıllar, daha sonra efsane oluşu ve zaman zaman başka başka kalıplar içerisinde dünyaya gelişi anlatılır. Bu metafizik bir biyofragi, felsefî bir tarih ve şairene bir romanstır.

Bu titiz tasavvurlar bir çok tanınmış şairlerin eserlerine; peri masallarını andıran hikâyelere; neşeli, romantik komedilere; şöyle böyle realist romanlara ve hicvî allegorilere konu olmuştur. Poictesme, Cabell'in mesut geçen ömrünün bir eğlence köşesidir. Yaptığı birşey kendisini tatmin etmediği zaman, aynı şeyi bir daha yeni baştan yapmış, eskiden kaleme aldığı kitapları tekrar gözden geçirerek, her şeyi bu umumî plânın içinde âdeta yeniden tanzim etmiştir. Bu kısımlar pek lüks ve o derece sevimlidir. Efsane ve tarihteki her şey, tabiatta veya tabiat üstü âlemde mevcut olup ta, hoşuna giden herşey nerede olursa olsun mükemmel bir surette ele alınıp, Poictesme'in lüks ve zenginliği arasına katılmıştır.

Buna rağmen Poictesme hakikatte sadece dış kisvesiyle romantiktir. Kahramanlarından biri kurumlanacak, çalım satacak olsa, Cabell ona bakıp güler. Bir âşık sevgilisine aşkın ebediliğinden lâf açacak olsa, Cabell bu aşkı kısa kesip, dünyalaştırmak için harekete geçer. En asîl anlarda bile gülünç bir şey çıkar ortaya. Cabell romansın bu süslü detaylarını işlemekten zevk alırsa da, hiçbir zaman bu zevk ile sarhoş olmaz. Onu en çok eğlendiren realite ile bunlar arasındaki aykırılıktır. Poictesme hiç bir zaman realiteden kaçmak için kullandığı bir maske olmamıştır.

Kitaplarında hemen etrafındaki hayatla meşgul olmak, onun kanaatince, realite, daha ziyade günlük ve saatlik olaylar zaviyesinden bir hata olacaktı. Bunun yerine her zaman için hakikat veya hakikatin sembolü olan hareket, düşünce ve hisleri işlemeyi tercih etti. Bu arada daha uzun devam eden hakikatlere, kısalarından fazla kıymet verdi. Onun Manuel'i, hâdiselerin tesiriyle harekete sevkedilmiş, fakat içten içe şüphe ve özleyişlerin çırpınışlarında bocalıyan universel bir insandır. Ölümünden sonra Manuel'in içine yerleştirildiği güzel ve işe yarar kült, bütün kahraman ve kurtarıcıların tarihinin en kesin realitesidir.

Cabell'in en ince, en hassas teferruattan duyduğu zevk onu, hikâyelerinden çoğunu yer yer anlaşılmasını güçleştiren ve bir kısım okuyucuyu sıkan aşırı sembollerle doldurmağa sevketmiştir. Şaheseri olan *Jurgen* o rahat vuzuhuyla Poictesme'in öteki kısımlarının güzelliğini geçmiştir. Zamanın dışında, istediğini yapmasına müsaade edilen bir gün verilen kahramanı, her şeyi bir defa denemeğe karar verir. Sıra ile Dük, Prens, Kıral, İmparator ve Papa olur. İmparator olarak cehenneme bir yolculuk yapar. Papa olarak cennete kadar uzanıp bir müddet bütün şaşaasıyla Tanrının tahtına oturur. Onun aşka mütemayil taşkınlıkları, merakını tatmin yolunda yapılmış ufak tefek denemelerdir. Yaşayacağı bu tek gün içinde hayatın her tarafından kendisi lâzımdır. Neticede şu karara varır ki; sulh ve sükûn, tahammül etmeğe kuvveti yetmiyen devamlı sevinçten, zevkten çok çok daha iyi ve rahattır. Eskisi gibi faizci Jurgen olup, halinden memnun yaşar. Bununla beraber yaşadığı gün içinde bilinen ve bilinebilen dünyayı görüp, eğlenerek öğrenmiştir.

18 inci Asırda *Candide* ne ise, 20 nci asırda da *Jurgen* odur. İnsanlar arasındaki farklar, yaşadıkları devirler arasındaki farklardır. Amerikada bu cin gibi zeki kahraman tek başına durur. Önce Jurgen'in aşklarındaki samimiyet ve açıklığı için takibata uğrıyan kitap, dâvasını, aynı zamanda Amerikan edebiyatının dâvasını kazandı. Edebiyat ne olursa olsun, mümkün mertebe medenî, cesur ve hafif olma hususunda kanunî hakkını elde etmiş bulunuyordu.

Kanun da eski tenkitçilerden yana çıkarak Cabell ile aralarında dürüstlükten başka hiç bir müşterek nokta bulunmayan bir yazarın kitabı aleyhine harekete geçti.

Theodore Dreiser aktüel hayattan kaçınmaz, bilâkis bu hayat, sanatının kaynağı, en başta gelen unsurudur. Otobiyografileri romanın ifade etmek istediği şeyleri isbat eder. Kitaplarında hayata çok yakın olan sahneler doğrudan doğruya çıplak hayattan alınmıştır. Hiçbir usul erkân kaidesi onun bizatihî hakikati bildiği, tanıdığı şekilde anlatmasına mâni olamadı. ,

Gösterebildiği tek mazeret, bunların hakikat oluşuydu. Bir çoklarının telâkkilerine daha uygun buldukları yarı- hakikatlerden nefret ederek realiteden, hakikatten başka bir şeyin üstünde durmadı.

Howells'ın Amerikada âdeta resmî bir hüviyet kazanmasını temin ettiği realizm, Dreiser'e göre değildi. Çocukluğunu geçirdiği Indiana'da tanıdığı insanlara benziyen, yumuşak başlı, iki saf kız olan ilk iki kadın kahramanı, nikâhlanmadıkları erkekleri, hem de birden fazla erkeği seviyordu. Howells böyle bir şeyin kitaplarına girmesine müsaade etmezdi.

Esasen bu kahramanlar da santimantal romanlarda görüldüğü gibi melodramvari bir kedere kapılmadılar. Bilâkis evli kadınların kaderince, aynı çileyi çekip, aynı dertlerle yaşadılar. Onların bu hali karşısında okuyucuların kalbi burkuldu, bunlara benzeyen kadın kahramanların romanlara girmemesini yahut hiç olmazsa daha açıkça cezalandırılmalarını istediler. Howells'ı hatırlıyarak sadece âdetlerin realite olduğunu, Dreiser'in kahramanlarının o derece alışılagelenlerden farklı oluşları dolayısıyla hakikat olmayacaklarını söylediler. Onlara göre hayat hiç de bu romanlarda göründüğü gibi değildi. Fakat Dreiser müşahedeleriyle hayatın böyle olduğuna inanmıştı. Kendi inancını terkedip başkalarının fikirlerini kabule yanaşmadı. Yazdıkları, gördüğü, bu insanların yaşadığı hakikatten başka birşey değildi. Esasen doğrudan doğruya halk için, bu insanlar için yazıyordu. Kabahati onda değil; tabiatta aramalı.

Sebepleri şimdi pek iptidaî ve mânasız görünmekle beraber arada bir harp patlak vermişti. Mencken yanıbaşında olarak, Dreiser yıllarca eskilerin en şiddetli hücumlarına mâruz kaldı. Edebî bir geleneği alt üst etmişti. Ahlâk telâkkilerini kökünden sarsmış, hâlâ da sarsmakta devam ediyordu. Amerikan edebiyatında onunla birlikte yeni bir şey uyanmış, bütün mahiyetiyle birlikte ortaya çıkmıştı.

Daha önce Amerikada belki İngiliz aslından gelenlerin yaşayış tarzları iddia edildiği kadar basit ve klâsikti, onları takiben nesiller tamamiyle ayrı telâkki ve âdetleri benimsediler. Edebiyatın üstünden aşıp geçtiği insiyaki ve hiç bir disipline bağlı olmayan bir Amerikan dünyası mevcuttu. Bu sebeple bütün Amerikaya tamamiyle değişmiş yahutta akademik realiz-

min düşündüğü şekli hiç bir zaman görmemişti. Dreiser, insan cemiyetlerinde her yerde olabileceği gibi burada da kuvvetin, servetin ve sanatın kapalı gözlerle tetkik edildiğini farketti. Amerikalılar menfaatini düşünen veya kaybını hesabeden öteki insanlardan hiç bir şekilde farklı değildi. Onlar da hisleriyle hareket ediyor, hayallere kapılıyor ve iyi ile kötünün arasında bocalıyordu. Bu insanların hakikî hikâyesi ancak hoşgörme ve insafla anlatılabilirdi.

Eskiler Dreiser'in insanlarının kaba, âdi; kadınlarının zayıf karakterli; fikirlerinin bozuk ve üslûbunun çok düşük olduğunu iddia ediyorlardı. Bütün bunları bir züppelik, bir çekememezlik edasıyla ortaya döktüler. Yazar herşeye rağmen inancından zerre kadar caymıyarak bildiği Amerika hakkındaki canlı ve yaratıcı müşahadelerini bir araya toplamakta devam etti. Bunlar ekseriya pek insafsız, bazan âdice, bazan gösterdiği mazeretlerde pek mânasızdılar. Fakat karakterleri, oldukları gibi gösterilmeleri hususunda büyük bir gayret ve arzu neticesi öylesine özenilerek meydana çıkarılmıştı ki; zamanla sadece çoğu romanlarda olduğu gibi basit birer kadın veya erkek krokisi değil, aksine hayatiyetleriyle ağır basan kişiler oldukları anlaşıldı. Onunki gibi bir sadakat sanatın ta kendisi; onunki gibi bir his ahengi şiirin ta kendisiydi.

Bir cinayete dayanan *An American Tragedy*'de Dreiser kendi dünyasını teşrihe çalıştı. Kahramanı Amerikan modasınca kendi kendine birşeyler yapmaya teşvik olunup kendisine hiçbir müsbet nasihat ve tavsiyede bulunulmayan bir delikanlıdır, muvaffakiyet gözlerinin önünde bir serap misâli durmaktadır.

Eski bir aşk ile yeni emellerinin arasında bölünmüş olarak arada bir tercih yapacak kuvvetten mahrum acemice bir cinayete girişir. Kanun bütün kuvvetiyle üstüne çullanmıştır. Fakat kanun, kendileri zayıf, tarafgirlik eden veya kinlerine esir olan insanların elindedir. Sakin ve haksever bir adaletin elinde değil, müdafaasına karşı ateş püskürен halkın kini ile idama mahkûm edilir.

Bu cezayı hak edip etmediğini Dreiser'in kendisi hiç bir yerde söylemez. Böyle bir şey için elinde ölçüsü yoktu. Sadece anlayış ve merhametle, iyi kalpli bir çocuğu bir kaç yıl içinde kaatil olmağa sevkeden değişiklikleri takibeder. Yazar, Clyde'ın iyilikle kötülük arasında nerede kimyevî bir değişikliğe maruz kaldığını göstermez. Hattâ cinayet işleyeceği sırada bile bu işe tamamen niyetli değildir. Onu kurtaracak olduğu kadar mahvedebilecek muvazenesi, kolayca bozulacak bir takım sinsi hisler arasında bocalamaktadır. İyilikten kıl kadar mesafede günahını işler. Onun macerasını okumak, düşenlerle aşanları ayıran mesafenin ne kadar az olduğunu düşünerek, muhayyel tecrübeler uçurumunun üstüne sıkıca gerilmiş bir ipte tüyleri diken diken yürümeye benzer.

Amerikada eskilerle modernler arasındaki münakaşa Sinclair Lewis'in *Main Street*'inin neşriyle en had safhasını bulmuştu. Bu kitap köye ve aile faziletlerine yapılan büyük bir hakaret olarak karşılandı. Yazarın doğduğu yer gibi bir yer olan Minnesota'nın küçük köylerinden birinde yaşayan romanın kadın kahramanı burayı sıkıcı bularak isyan eder. Onun isyan sözlerinden bir kaçı eskilerin elinde yenilere karşı sallanan kızıl yaftalar olur. Bir taraf hü-

cum eder, öte taraf savunur. Mücadele durulduğu zaman bütün Amerikan gelèneckleri alt üst olmuş, içi dışına çevrilmiştir. Köyün taraftarları yanılmış, köyün sıkıcılığı öteki kusurları arasında yer almıştır.

Sinclair Lewis'in her romanı halkın üzerinde yeni bir kırbaç tesiri uyandırmıştır. Aradan bir kaç yıl geçtikten sonra bütün o batıcı tesirleri yok olmuş görünür. Bu, romanların kuvvetini kaybetmelerinden doğan bir vaziyet değil, okuyucuda başlangıçtaki hayreti uyandırmamasındandır. Yazar okuyucusunu, zihni herhangi bir mevzu üzerinde bocalarken, henüz bir neticeye varmamış ânında yakalıyarak onu âdeta zorla bir karar vermeğe zorlar. Okuyucu sıkıntısını hatırlıyarak herşeyin bu kitaptan geldiğini zanneder. Bunların çoğu, daha sonra isbat edildiği üzre, hakikaten o kitaplardan veya günlük fikirlerinin ölü dalgalarından gelmekteydi. Yazar her zaman olup bitenleri seyredip kışkırtarak bütün bu münakaşaların bir basamak üstünde durmuştur.

Lewis, münakaşaları şu veya bu mesele tarihe intikal ettikten sonra kaybolan yeni karakterler yaratarak körüklemiştir. En iyi kitapları kısaca filân kadın veya falan erkeğin hayat hikâyesidir. Sanki birer biyografiymişler gibi romanlarının bütün ölçüsü, bütün ünitesi tek bir şahıs, yarattığı kahramandır. Şayet bunlar birer biyografi olsalardı, yazarın tiplerin değil şahısların hikâyesini anlatması beklenecek, daha doğrusu böyle istenecekti. Halbuki o roman yazarken tipleri değil şahısları yazdı. En ümitsiz, en zayıf kahramanı sahte - vâiz bile bir şahsiyet tir. Roman ve hikâye tarzında bir insanın başkalarına benzemek istemeden, başkaları gibi olmadan sadece kendisi olması hayattaki kadar nâdir ve gariptir.

Sinclair Lewis'in romanları doğrudan doğruya üzerinde fazla durulmamış şiirlerdir. Tabiatı icabı bütün ömrünce insan hayatının güzel ve şahane olmasını arzu etmiş; bu arzusunu aradığı yerlerde bulamayınca ekseriya hayal kırıklığına kapılmış; âdi ve çirkine karşı olan hıncını her zaman komedi ve mizah ile açıklamıştır. Her şairin gösterdiği hassasiyetle, hayatta hissiz ve alâkasız insanların farkına bile varmadıkları binlerce tezahüre gelip geçici bir sevgi veya nefretle mukabele eder. Kahramanlarına karşı büyük bir sevgi ve candan alâka gösterir. Buna karşılık kötü karakterleri acı hicvinin ağırlığı altında ezilmişlerdir. Anlattığı hikâyeler, hayatları ve maceraları bu hikâyelere konu olan kahramanlarının mümtaz renkleri ak'la karadır. Kitapları da bu ak veya kara renge göre soğuk veya sıcaktır. Bir kısmı ruhundan gelirken bir kısmı kafasından doğmuş şeyler.

Biraz önce olmakla beraber, yaşayan Amerikalı yazarların içinde en ziyade Amerikan olanıdır. Dışta, satıhta kalmamış, memleketin ruhuna, ana meselelerine nüfuz etmiştir. Romanlarında asıl kahramanlarının yanı sıra, bir araya toplansalar koskoca bir kasabayı dolduracak kadar ikinci dereceden karakterler vardır. Bunlar topyekûn milleti temsil ederler. Onun diyaloglarından Amerikan dili yeni baştan derlenip toparlanabilir. Âdeta yerli düşünce ve hislerin bir lûğatıdır. Muhiti de memleket.

En ileri gelen kahramanı Arrowsmith bir devri temsil eder. Bu hiçbir zaman asrın moral ve entelektüelini temsil eden bir Faust değildir. Bakteriyolojiden başka pek az şey bilen bir Amerikan teknisyeni, bir bakteriyologdur. Amerikada bir kahraman sayılacak kadar kendi kendini yetiştirmiş, mesleğinin bü-

tün kademelerinden geçmiş bir insandır. Bu kademelerin hiç biri onu tatmin etmedi. Muvaffakiyetin arkasında ilim vardır. Arrowsmith de ilim devrinin bir kahramanıdır. Kendisi için lüzum ifade eden her şeye ilmi karıştıran bu dünyadan nefret ederek, başını alır, vahşi bir yerdeki lâboratuarına kapanarak onun uğruna, kendisinden binlerce sene evvel Allahla yalnız kalmak için târiki dünya olan insanlar gibi bir inziva hayatı yaşamağa başlar.

Arrowsmith'ten yüzlerce sene evvel bir başka Amerikan kahramanı tabiatla başbaşa kalabilmek için arkasını meskûn yerlere dönmüştü. Leather - Stocking, Arrowsmith'in şahsında bir defa daha tekrarlanır. Bunlar birinci ve sonuncu Amerikan kahramanlarıdır.

1930 da Nobel Mükâfatını aldıktan sonra, Lewis sanki bu mükâfat onun vasıtasıyla Amerikaya verilmiş gibi, ona lâyık olan diğer Amerikan yazarlarının adlarını saymıştı. Asil bir kıskançlıkla kendisinden sonra gelen kuvvetli ve genç kalemleri methetmişti. Mükâfata lâyık olmakta kendisine çok yakın olanların yanı sıra, Amerikan edebiyatının henüz kesinleşmemiş yolunda süratle ilerleyen gençler de vardı. Asrın ilk nesli Amerikan edebiyatındaki nesillerin hepsinden fazla çeşitliliğe sahibolmuştur. Hemen o sıralarda ayakta duran yarım düzüneye yakın şöhretin ardı sıra bunun bir misli sivrilmek üzereydi: Ring Lardner, Eugene O'Neill, Elinor Wylie, Edna St. Vincent Millay, Willa Cather, George Santayana, Robert Frost, Edgar Lee Masters, Carl Sandburg, Mary Austin, Sherwood Anderson, Ernest Hemingway, Thomas Stearns Eliot, Robinson Jeffers, John Dos Passos, E. E. Cummings, Erskine Caldwell, Thomas Wolfe, Ger-

trude Stein. Bu listeye bir bu kadar daha eklenebilir.

Fakat bu işi burada yapmıyacağız. Edebiyatta antolojilerden başka bir yerde yaşamadıkları halde her şey ilk yazarlardır. Her yeni devir kendi aynasını kendisi yapıp, kendi yüzünü orada seyreder. Zaman zaman nesillerden biri ihtiyacı olandan ve o zamana kadar bilinenden daha iyi bir ayna yapar ve bunu geriye bırakır. İşte bu aynalar nesilden nesile intikal ederek birikir. Devam eden edebiyat işte bunlardır. Ve muhafazakâr kronikler için de olup olacağın hepsi bu kadar olarak kabul edilir.

S O N

ÇAĞDAŞ AMERİKAN ROMANININ UMUMÎ GÖRÜNÜŞÜ

Yazan :

MAURICE - EDGARD COINDREAU

Çeviren

MUZAFFER REŞİT

CARL VAN DOREN'in etüdü zamanımız yazarlarını içine almadığı için bu kısa Amerikan edebiyatı tarihini biraz daha günümüze yaklaştırmak maksadile kitabın sonuna ayrı bir etüd eklemenin faydalı olacağını düşündük ve bu iş için Çağdaş Amerikan edebiyatı üzerindeki çalışma ve tercümeleriyle tanınmış olan Fransız yazarı Coindreau'nun "Aperçus de Littérature Americaine" *isimli eserinin başlangıcını teşkil eden bölümü, bugünkü Amerikan romanı hakkında toplu ve isabetli bir fikir verdiğinden dolayı tercih ettik.*

İnsanın, İngiliz taraftarı olmadan da, Amerikan edebiyatının, İngiliz edebiyatının bir çeşit devamı bir çeşit yapışık kardeşi olduğunu kolayca isbat edebileceği zamanlar pek uzakta kalmış değildir. Fakat o sıska ve sıkılgan küçük yumurtacık, o devirde pek az münekkidin tahmin ettiği bir yaşama gücüne sahipti, öyle ki günün birinde, onu meydana getirmiş olan vücuttan ayrılarak güneşten hissesini - biraz gürültüyle - istiyecek kadar gelişmiş buldu kendini. Otuz seneden az bir zaman içinde masalların gürbüz ve yakışıklı şehzadesi haline gelmek için bir sihirbaz değneğine ihtiyaç duymamıştı.

Ama Amerikan edebiyatı bugün gözümüze hiç de bir sevimli şehzade kılığında görünmüyor. Erkekçe toksözlülüğü, kabalığı, aşırılıkları daha çok bir boksörü hatıra getirir. Jean Cocteau, Strawinsky'nin musikisi hakkında: *"Bu musiki kafamıza ve kalbimize tempoyla vuruyor."* diyor; bu sözü Amerikan edebiyatı hakkında da söyleyebiliriz. Fakat kuvvet kendini saydırır, İngiliz edebiyatı, hoş tarafları kadar tehlikeleri de olan bir entelektüellik içinde sararıp solarken, Amerikan edebiyatı, tersine, hayat ve lezzetle dolup taşmakta, kendini engelliyen zincirin son halkalarını koparıp atmakta, tenkitçinin gözü önüne, her gün daha taze ve meraklı gelişmeler sermektedir.

Bu bağımsızlaşma hareketinin ilk alâmetlerine rastlamak için 1900 sıralarına kadar çıkmak gerekir. Theodore Dreiser'in *Sister Carrie*'si yeni çıkmış, muhafazakâr gazetelerde büyük bir kıyamet kopmasına

sebep olmuştu. Frank Norris ile Stephen Crane'ın giriştikleri realizm hareketi, artık yaşama hakkı kazanmıştı. O sıralarda pek belirli iki cereyan vardı: Eski formüle sadık kalan, Ludwig Lewisohn'un "nazik" vasfına lâyık gördüğü yazarlar, bir de Dreiser'le arkadaşlarının yolundan gidenler.

Nazik yazarlar grupundan artık takati tükenmiş bir takım ediplerle sıkılgan tabiatlı birkaç gençten başka bir şey kalmamıştır. Değersiz olmamakla beraber bu yazarların ortadan silinmesi büyük bir boşluk bırakmıyacaktır. Henry James'in yetiştirmesi olup, *Ethan Frome* (1911) la hiç değilse bir şaheser meydana getirmiş Edith Warton, bu biraz modası geçmiş sarayın ana kıraliçesi mevkiindedir. Bu grupta birçok kadın yazarlar yer alır: Yirmi kadar roman yazmış olan Cenuplu yazar Ellen Glasgow, onun kadar velût olmıyan Anne Parish, Fanny Hurst ve bilhassa, çok temiz üslûbiyle tahkiye hatalarını ve psikoloji acemiliklerini örten Willa Cather. Esasen Willa Cather'in durumu çok dikkate değer. Pek başarılı (ama kendisini iyi bir Octove Feuillet'nin üstüne çıkarmıyan) eserlerle başladıktan sonra realist grupun ezici üstünlüğünden yılarak, yavaş yavaş çok idealize edilmiş bir âleme, ilk misyonerlerin Amerikasına *(Death comes tho the archbishop, 1927)* XIV. Louis devri Kanada'sına *Shadows on the rock, 1931)* doğru, tarihî ve psikolojik gerçeklere hiç aldırış etmeden şekil verilmiş mahlûklarla dolu bir âleme doğru kaymıya başladı.

Meselâ, XVII. asrın Quebec'inde, bize, yatak arkadaşlarının yatmıya giderken ayaklarını yıkamadıklarına şaşan bir küçük kız tasvir ediyor, halbuki o sırada Fransa sarayında bizzat kıralın hattâ elle-

rini yıkadığı bile şüphelidir. Miss Cather, Saint - Simon'u okumuş olsa da bilmemezlikten geliyor, manzarası saf gözlerini biraz fazla hırpalayan gerçek bir dünyaya bakıp tasvir etmemek için büyüklere mahsus peri masallarına veriyor kendini.

James Branch Cabell'le Thornton Wilder'de de müşahede edilen aşağı yukarı ayni haldir. Cabell, *Shadow* (1904) dan *Smith* (1934 e kadar, faal bir katolikliğin yaşayışına değil, biraz ukalâca kurduğu şövalye romanları âlemine doğru yelken açmaktadır. Yirmi beş kadar cilt ki en meşhuru *Jurgen* (1919) dir. Thornton Wilder'in "gerçek" ten kaçışı o kadar tam olmuştur ki yolunu büsbütün kaybettiği söylenebilir *Cabala* (1926) da kabiliyet gösterdikten sonra *The Bridge of San Luis Rey* (1927) ile beklenmedik bir başarı kazandı. Madam de Sevigné'in mektuplarından tutun da Marcel Proust'a kadar birçok tesirler altında meydana getirilmiş üstaca bir yamalı bohça. Esasen hiçbir zaman kuvvetli olmıyan edebî tarafı *The Women of Andors* (1930) la büsbütün zayıflamaya başladı. *The Angel that troubled the waters*, (1928) *The long Christmas dinner*, (1931) gibi güzel güzel başlıklar altında topladığı küçük diyaloglar, hoş bir hiciv romanı: *Heaven is my destination* (1935) ve yapmacıkları hâyideliğini örtemeyen iki piyes *(Our Town*, 1938 ve *The Skin of our teeth*, 1942) bu kelebeğin son kanat ürperişleri oldu. Ustaca uçuşan bu kelebek, belki biraz kaba olmasına rağmen kuvvet ve yaratıcılık aşılayıcı o gürbüz toprak usaresinden mahrum kalacaktır.

Şerefçe Fransadaki Goncourt mükâfatının eşi olan Pulitzer mükâfatı umumiyetle kalabalık bir okuyucu kitlesini tatmin edip kadın klübleri kütüp-

hanelerini sürükleyecek cinsten romancılara verilir.

Mükâfatı tesisi tarihi olan 1918 den 1944 e kadar mükâfat alanlar arasında şu isimleri görüyoruz: Ernest Poole (1918), Booth Tarkington (1918 ve 1922), Edith Wharton (1921) (1), Willa Cather 1923), Margaret Wilson (1924), Edna Ferber (1925), Louis Bromfield (1926), Thornton Wilder (1928), Julia Peterkin (1929), Olivier La Farge (1930), Margaret Ayer Barnes (1931), Pearl Buck (1932), T. S. ribling (1923), Caroline Miller (1934), Joséphine Johnson (1935), H. L. Davis (1926), Margaret Mitchell (1937), John P. Marquant (1928), Marjorie Kinnan Rawlings (1939), John Steinbeck (1940), Ellen Glasgow (1942), Upton Sinclair (1943), Martin Flavin (1944). Sinclair Lewis'in 1927 de, *Arrowsmith* için kendisine verilen mükâfatı reddetmiş olması çok mânalıdır. Bununla beraber bu hususta çok küçümseyici bir tavır takınmak haksızlık olur. John P. Marquand'ın *The Late George Apley* isimli romanı (1938) birinci sınıf bir eserdir, John Steinbeck'in *The Grapes of Wrath* (Gazap Üzümleri, 1940), da Mirbeau'-nun pomada edebiyatı adını verdiği cinsten bir eser değildir. Pearl Buck'ın romanları da küçümsenemez. Julia Peterkin'in Cenup Carolinası zencilerine tahsis ettiği araştırmalarda *(Scarlet Sister Marig,* 1928, *Bright Skin* 1932) ve Georgiada köylü hayatının uzun bir tasviri olan Carolina Miller'in *Lamb in his bosom* (1943) ında pitoresk ve mahallî renk vardır. Josephine Johnson'un *Now in november* (1935) inde üstelik bir de psikoloji keskinliği vardır. Bu kitaplar, muhayyele edebiyatının en hoş bir cephesini,

(1) 1920 ve 1941 de mükâfat verilmemiştir.

taşra hayatı romanını temsil ederler. Marjorie Phil Stong'un Cenup - batı bölgesindeki hayatı çok iyi anlatan *State fair* (1932 i, Marjorie Kinnan Rawlings'in *Sout Moon under* (1933), *Golden apples* (1935), *The Yearling* (1938) i cinsinden romanlar Iowa ve Florida köylerinin yaşayışıyle ilgilenenlerin başvuracakları eserlerdir. Robert P. T. Coffin'in o pek ince romanı *Red sky in the morning* (1935) i ile Mary Ellen Chaise'in eserleri New - England'ın denizi ile sisli ufuklarını sevenlerin hoşuna gider, Elliot Merrick'in *Frost and Fire* (1939) ında Labrador avcılarının hayatından gerçeğe çok uygun tablolara rastlanır. Birleşik Devletlerin çeşitliliği romancı için eşsiz bir vesikalar kaynağıdır. Carl Carner'in Alabama (*Stars fell on Alabama,* 1934) ve New-York eyaleti (*Listen to the lonesome drum,* 1936) folkloru üzerindeki incelemeleri genç Amerikan yazarlarının bunca serveti bilmemeleri veya hor görmelerinden duyulan esefi daha çok artırır. Bu orijinallikle dolu hazinelerden faydalanacak yerde çok kere sosyal iddialı eserlere, yavan tarihî romanlara, yahut da sırf kalın oldukları için binlerce satılan bitmez tükenmez macera romanlarına saplanıp kalmayı tercih ediyorlar. Amerikan okuyucuları bu ağır çeken kitapları seve seve alırlar. Aynı fiyata bin sayfalık bir kitap almak dururken ne diye üç yüz sayfalığını alsınlar?

Muhafazakâr yazarların başvurdukları usulle taşra edebiyatının büyük zaafı biraz *İsviçreli Robinson* tarzı diyebileceğim bir yol tutturmasıdır. Margorie K. Rawlings'in *The Yearling*'i buna tipik bir örnektir. Yazar, konusunu mükemmel tanıyor. Memleketinin hayvanlarıyla bitkileri üzerinde araş-

tırmalar yapmıştır. Köylülerle konuşarak inançlarını ve bâtıl itikatlarını öğrenmiştir. Bunları yaptıktan sonra, baba, anne ve küçük bir çocuktan mürekkep üç kişinin aracılığiyle bütün bildiklerini bize anlatmıya girişmiştir. Her vaka, bir mahallî rengi tebarüz ettirmek için bir vesileden ibarettir, baba daima oğluna her şeyin sebep ve hamiyetini, şu veya bu şekilde hareket etmenin neden gerektiğini, anlatmayı ihmal etmez. Küçük Jody, hep de tam zamanında imdadına yetişen bu derslerden uysal uysal faydalanır. Bizzat okuyucu da çok şey öğrenir, ama, biraz da sıkıldığı için malûmat çuvalını boşalttıktan sonra yazar romanını bitirdiği zaman sevinmekten de geri kalmaz.

Pulitzer mükâfatını kazanmak için birbirleriyle yarışan yazarlardan çoğu bir şey yaratamazlar. Müşahedelerinin veya okumalarının meyvasını hazmedemedikleri için bunu ağızlarında sakız gibi çiğnemekle yetinirler.

İşte genç realist okul, sevimli gelenek *(the gentil tradition)* adını verdikleri tarzı devam ettiren bu yazarlara karşı ayaklanmıştır. Bu realistlerin durumu, İspanyada 98 nesli denilen nesli meydana getiren cereyanın aynıdır. Azorin, Baroja veya Valle - Inclan, XIX. asır sonunun büyük şöhretleri olan Alarcon'ları, Pereda'ları, Kontes Pardo Bazan'ları kof değerler, müzelik antikalar sayıyorlardı. Bunun gibi, Birleşik Devletlerde Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan genç realistler, kendilerinden önce Dreiser'le arkadaşlarının kurdukları estetiğe uymayan ne varsa hepsini inkâr ettiler. Harry Hartwick, Amerikan romanı tarihi isimli eserinde Dreiser'e "Romanın Hindenburg'u" adını verir. Hayli yerinde

bir benzetmedir bu. Gerçekten de Theodore Dreiser'in eserinde onu kudretli bir harp makinesine benzeten dinamik unsurlar vardır. Dreiser'in dili, gramer bilgisi, estetik teferruata pek kıymet vermeyişi münakaşa götürür ama *Sisten Carrie* (1900), *Jennie Gerhardt* (1911), *An American tragedy* (1925) gibi romanlariyle, genç Amerikan edebiyatının bütün bir kısmının üzerinde yükseldiği, sağlam temeller atmış olduğu kabul edilmek gerekir.

Dreiser neslinin türlü yazarlarını, bilhassa Sinclair Lewis'le Sherwood Anderson'u birbirinin aynı sanmak hatâ olur. Müşterek bir hedefleri olduğu için ayrı ayrı mizaç ve kabiliyetteki realistler dirsek dirseğe verip müşterek bir cephe kurdular. Zafer kazanıldıktan sonra her biri kendi yolunu tuttu ve kendi mizacına en uygun konulara doğru yöneldi. Aralarında aşılmaz duvarlar yükseltemediler, ama kişilikleri kâfi derecede barizdir, onun için her birini ayrıca tarif etmek ve yine her birine ayrı bir takım tilmiz'ler bulmak mümkündür. Meselâ James T. Farrel bugün Theodore Dreiser'in en yakın tilmizidir.

Bazı münekkidler, Amerikan ırkı iyice teşekkül edip açıkça tarif edilmedikçe bir Amerikan edebiyatı olamıyacağını iddia ediyorlar. "Bugün Amerika türlü milletlerin karışmasından ortaya çıkmış geniş bir halitadır" diyorlar. "Geniş Cumhuriyet, bütün bu çeşitli unsurların kaynaşıp da ortaya tek çeşit bir ırk çıkarması için henüz pek gençtir. Böyle bir iş ancak asırlar zarfında meydana gelir."

Bu görüşte bir mübalâğa payı varsa da Amerikan edebiyatının Avrupa edebiyatları gibi mütecanis olmadığı da muhakkaktır. Amerikan edebiyatının yer yer İngiliz, Yahudi, Ermeni, İskandinav ve-

ya İrlanda edebiyatı olduğu ve büyük "Amerikan" romanının henüz yazılmamış olmadığı ileri sürülebilirse de bu, bir mozayıkın da bir bütün teşkil edebileceğini inkâr etmiye benzer. Bu derece çeşitli ve dağınık bir memleketin pek alacalı bir edebiyatı olması tabiîdir, ama alacalı bir kilim de pekâlâ kilimdir. Çeşitli parçalar birbirine ayni iplikle bağlanmıştır. Nasıl ki Yeni Dünya'ya yerleşmiye gelen türlü milletlerden insanları da aynı topraklar beslemektedir. Böylece Waldo Frank, Ludwig Lewisohn, Michael Gold, Myron Brinig ve Ben Hecht'in Yahudi romanları, William Saroyan'ın anlattığı Ermeni hikâyeleri, John Fante'in, Pietro di Donato'nun İtalyan hikâyeleri, Ole Rolvaag'ın Norveç hikâyeleri ve James T. Farrel'ın Irlandalı muhitlerine ait teferruatlı tabloları kadar Amerikalıdır.

27 Şubat 1904 de, Şikago'da, son derece fakir bir aileden dünyaya gelen Farrell büyük annesiyle dayısı tarafından Irlandalı esnaf muhitinde ve Roma katolikliğinin an'anevî havası içinde büyütüldü. Okuduğu mekteplerde fikrî meşgalelerden ziyade beyzbol oyununa ilgi gösterdi. İlkin kiliseye intisap etmeyi düşünmüşken sonradan Şikago Üniversitesinde hukuk okumıya karar verdi. Ama marazî bir huzursuzluk içinde yaşıyordu. Şikago'dan ayrılıp New York'a gitti, orada serserilerle ve büyük şehirlerin önüne geçilmez sefaletiyle daha yakından tanıştı. Bir tütün mağazasında kâtiplik, ilânat acenteliği ve seyyar simsarlık yaptıktan sonra Şikago'ya dönerek orada yazı yazmıya başladı. Profesör James Weber Linn için yazdığı bir hikâye, *Studs,* mesleğini tayin etti. Hocalarının teşviki üzerine, bu, genç Irlandalının cesedi başında geçirilen uykusuz gece-

nin hikâyesinde, mükemmel hazırlıklı olduğu geniş bir etüde müsait bir zemin bulunduğunu anladı. İşe koyularak 1929 da ve 1932 de *Young Lonigan*'ı yayınladı.

Young Lonigan, Şikago'nun kenar mahallelerinde, Albert Harper'in 1934 de *On the Store*'da tasvir edeceği ayni gölün kenarlarında yaşayan küçük bir Irlandalının macerasıdır. Çok samimî bir hikâye, birçok tandanslı yazarların samimiyetlerinden şüphe ettiren aşırılıklara asla kapılmaz. Günün birinde *Studs* lâkabiyle anılacak olan William Lonigan'la, Farrell, bize Şikago'nun katolik mekteplerindeki hayatı, katolik çocuklarla Yahudi çocuklar arasındaki kavgaları, döğüşleri anlatır. Atalar yurdunun eski geleneklerinin sadakatle muhafaza edildiği o Irlandalılar muhitine giriyoruz, William, kardeşi ve iki kızkardeşi en akla gelmez bir sıkışıklık içinde burun buruna yaşar, en beklenmedik bir mahrumiyet ve ahlâk fesadı içinde büyürler. *The Young Manhood of Studs Lonigan*'la bu terbiyenin neticelerini görmek için iki sene beklememiz gerekecektir. Bu arada Farrell bir başka kitap yazdı: *Gas - House Mc Ginty*. Bu eser, "Continental Express Company" isimli nakliye şirketinin bürolarında geçen bir günü tasvir eder. Bitip tükenmez telefon konuşmaları, empresyonist maksatlı kesik kesik konuşmalar. Joyce'un fazla tesiri altında yazılmış olan hikâyeyi yavaşlatır. Fakat bu eserin vesika değeri büyük olduğu gibi dili de pek hoştur.

Farrell, Studs Lonigan'ı tekrar ele almakla isabet etti. Çocuk şimdi bir genç adam olmuştur. Dindar kalmıştır, kiliseye devam eder, günahlarını çıkartır, ama şehvetin işkencelerini de tanımıştır ve

bunları azaltmak için elinden geleni yapar. Arkadaşlariyle - bu Irlandalılar grupu J. T. Farrell'in kaleminde şaşırtıcı bir gerçeklik alır - birlikte sefahat yerlerini dolaşır, sarhoş olur, mahallenin Don Juan'ı haline gelerek erkekliğinin cezbettiği bütün kızları baştan çıkarır. Kitap, son derece açık ve şiddetli bir sefahat sahnesiyle sona erer. Studs'la arkadaşları yılbaşını kutlamaktadırlar. Şafak sökerken; sokaktan, dondurucu rüzgâr altında, William, zilzurna sarhoş bir halde bir selin içine yıkılmıştır.

Bir zatürrie başlangıcıyla kendine gelir ve bu hastalıktan hiçbir zaman tamamiyle iyileşemez. Lonigan'lar serisinin üçüncü cildi olan *Judgment day* (1935) i, Studs'un uzun can çekişmesi sayabiliriz. Bilhassa, ruhî bir can çekişme ki vücudun ölümüyle sona erecektir. Farrell, ilk sahifelerde, Irlandalıların ölülere yaptıkları merasimi tasvir ederek bütün roman boyunca ihtizaz edecek olan notayı verir. Studs'la kafadarları eski sefahat arkadaşları Shrimp Haggerty'nin cenaze merasiminden dönmektedirler. Yataktan daha yeni kalkmış olan Studs, üzerine ölümün gölgesi çöktüğünü duyar. Ciğerleri bozulmuş, kalbi yıpranmıştır. Üstelik hayat da güçlüklerle doludur. Bezginlik yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlar. Babasiyle birlikte badanacılık yapan Studs bir müddet sonra iş bulamaz olur. İşsizlerin hayatını yaşar, parklarda âvare dolaşır, beraberinde nişanlısı Catherine'i de götürür. Farrell, yokuş aşağı inmekte olan kahramanını adım adım takip eder. Bir akşam, bir iş bulmak ümidiyle yağmur altında boşu boşuna dolaştıktan sonra (Catherine de gebe olduğunu itiraf etmiştir, onun için kızla hemen evlenmek istemektedir) bir ciğer iltihabiyle yatağa dü-

şer, birkaç gün içinde sönüp gider. Yirmi altı yaşındaydı.

J. T. Farrell, sonra, uzun bir otobiyografik romana başladı. 1943 de bu eserin dört cildi çıkmıştı: *A World I never made* (1936), *No star in lost* (1938), *Father and son* (1940), *My days anger* (1943). Farrell'in yaratmamış olduğu bu dünya, onun gibi Theodore Dreiser'in fakat bilhassa Upton Sinclair'in tilmizleri olan proletarya romanı mümessillerinin şikâyet ettikleri dünyadır. 1935 sıralarında bu yazarlar büyük gürültüler koparıyordu. Granville Hicks'in peşine takılan tandanslı münekkitler, bu yazarları, yakında dünyayı kaplayarak modası geçmiş eski burjuva sanatını ortadan kaldıracak olan bir edebiyatın öncüleri sayıyorlardı. Bunlara göre Hemingway tükenmişti, Faulkner zaten mevcut değildi, Dreiser çenesi düşüğün biriydi, Sinclair Lewis'in de ondan kalır yeri yoktu. Bu hicivler, *Proletarian litterature in the United States* (1935) isimli bir antolojide yer almadan önce 1935 de Nevyork'ta toplanan Amerikan yazarları kongresinde ortaya atıldı. Ama talihin cilvesine bakın ki, bu zafer teraneleri aynı zamanda bir kuğu ötüşü oldu. 1937 de J. T. Farrell, 1935 kongresinde parlamış olan yıldızların birer düşen yıldızdan başka bir şey olmadığını kabul ediyordu. Michael Gold, bütün söyliyeceğini, *Jews without money* (1930)'da söyleyip bitirmişti. Grace Lumpkin (*To make my bread,* 1932, *A Sign for Cain,* 1935, Catherine Brody (*No body starvars,* 1932). Jack Canroy (*The Disinderited* 1933), Robert Cantwell (*The Land of plenty,* 1934), Clara Weatthervax (*Marching, marching,* 1935), için de durum aynı olmuştu. Proletarya romanı yağı bitmiş bir kandil gi-

bi sönüp gitmişti. Ömrü pek kısa olmuştu. Sosyal bakımdan ve vesika değeri itibariyle enteresan olan bu cereyanın iddialarından başka edebiyatla ilgili bir tarafı yoktu. Ateşli bir ruh bir çırpıda kuvvetli bir hicivci olabilir ama her istiyen bir çırpıda romancı olamaz. Bir romanda fikirlerden daha başka şeylere de ihtiyaç vardır. Bunu unuttukları içindir ki çabuk heyecanlanan bir takım münekkitler ateşli fakat kısa soluklu atlar üzerinde bahse girişmiş oldular. Bütün bu yavan eserlerden kala kala elde yalnız John Steinbeck'in *In dubious Battle* (1936) i kalacaktır. Bu eser, proletarya edebiyatının o zamana kadar meydana getirdiği şeylerin hepsinden açıkça üstün bir kaliteye sahiptir (1).

Bütün o bedbaht çocukluk, serseri ilk gençlik maceralarını hikâye eden romanları da, 1931 de *Down*'ı yazmış olan Dreiser'in tesirine atfetmek lâzımdır. Edward Dahlberg, Henry Roth, Edward Anderson, Tom Kromer gibi imzaları da Amerikan edebiyatının bu çok önemli bölümünde buluruz.

Bugün sosyal meselelere karşı gitgide daha çok gösterilen alâka bazı büyük şöhretli yazarlara zarar vermekten geri kalmıyor. Meselâ Sinclair Lewis'in durumu böyledir; *Ann Vickers* (1933) den beri müşahade ve tahlili fikir ve nazariyelere feda etmektedir. Bu hal çok esef vericidir, çünkü S. Lewis, *Main Street* (1920) de mükemmel bir mörs tetkiki meydana getirmiş, *Babbitt* (1922), Arrowsmith

---

(1) Steinbeck, Bitmeyen Kavga ismiyle türkçeye çevrilmiş olan bu eserini yazdığına kendisi de sonradan pişman oldu.

(1925), *Elmer Gantry* (1927), Dodsworth (1929) la çok dikkate değer karakter tetkikleri vermiştir. Doğuştan bir hicivci olduğu için kişilerini mübalâğalı bir şekilde tasvir ediyor, özelliklerini büsbütün belirtiyordu. Romanlarındaki komik tarafları, meselâ *The Man Who knew Coolidge* (1928) i, Christopher Morley'in *Swiss Family Manhattan* (1932) veya Nathanael West'in o pek hoş *Miss Lonelyhearts*'i, (1933) ı ile kıyaslarsak Lewis'in hiciv vadisinde benzerlerinden ne kadar üstün olduğunu görürüz. Carl Van Vechten'in cemiyet tasvirleri de kanaatimizce pek hafif kalır. Wilde'vari bir estetiğin tesiri altında olan *The Blind Bow Boy* (1923) *The Tatteoed Countess*, 1924), *Nigger Heaven* (1926) veya *Parties* (1930) okunsun, biraz yapmacıklı bir şekil zerafeti, hikâyenin müsamahalı cynisme'i hoşa gidecektir ama okuyucunun edindiği intiba hoş bir vakit geçirmeden ileri geçmiyecektir. Halbuki Sinclair Lewis'de hoşa giden bir taraf yoktur, son eserlerinde ise eğlendirici bir şey bulamazsınız.

1926 da, John Dos Passos'un *Manhattan Transfer*'i hakkında yazdığı etüdümsü bir yazıda, Lewis, 1925 de çıkan bu romanın New York şehrinin tam ve doğru bir tasviri olmak gibi o zamana kadar kimsenin başaramadığı bir harika teşkil ettiğini belirtiyordu. Dos Passos, Dreiser'den çok Sinclair Lewis'e yakındır, bilhassa hiciv kabiliyeti ve mizacı bakımından onu andırır; daha genç ve daha az ağır, çok kere dikkatle kontrol edilen bir heyecanla yumuşatılmış bir mizahı vardır. Fakat sanatkârlık tarafiyle Sinclair Lewis'den üstündür (ayni zamanda ressam ve musikişinastır), muhtevaya olduğu kadar şekle de itina eder. *Manhattan Transfer*'de, sinemaya yak-

laşan bir tekniği ilk kullanan o olmuştur: Çok kısa bir sürü tablolar hızlı bir tempo ile birbirini kovalar. Birkaç sene sonra Jules Romains de *Les Hommes de bonne volonte*'de bu tekniği geniş bir ölçüde kullanacaktır. *Manhattan Transfer*'in tekniği ara sıra taklit edilmiştir, meselâ Felix Reisenberg'in *East Side, West Side* (1927), Albert Halper'in *Union Square* (1933), daha az belli olmakla beraber George Anthony Weller'in ikinci romanı *Clutch and differentiel* (1936) isimli eserlerinde bu tesir görülür.

John Dos Passos 1938 de *U.S.A.* başlığı altında birarada toplanan triloji'si olan *The 42 nd paralel* (1930), *1919* (1932), *The big money* (1936) da daha çapraşık usullere baş vurmuştur. Ele alınan devre hemen hemen aynıdır. Birleşik Devletlerde harb öncesi ve harb sonrası (İlk Dünya Harbi) çağı. Harbin kendisini de Dos Passos ilk romanlarında tasvir etmiştir: *One man's initiation* (1919) ve *Three soldiers* (1929).*Manhattan Transfer* çıktığı zaman "Caz senfonisi" nden çok bahseden oldu. Bu benzetiş U.S.A.'ye uygun düşer, çünkü bu eserin üç kısmı gerçekten bir edebî senfoni meydana getirir ve bu senfoni *Manhattan Transfer*'den farklıdır, çünkü orkestrasyonu daha belli, daha çeşitlidir.

Yazar, partisyonunu birbirinden farklı dört unsurdan meydana getirmiştir: *Newsreel, The Camera Eye,* kahramanı olan kişinin adını taşıyan biyografiler ve hikâye bölümleri.

"Havadisler geçidi" diye tercüme edebileceğimiz *Newsreel,* şarkı kırıntıları, Dos Passos'un ele aldığı yıllar bakımından çok karakteristik saydığı gazete kupürleri, başlıkları, *The Camera Eye,* "Objektifin önünde" şahsî intibalardan mürekkeptir; bu intiba-

lar yazarın şuur altından fışkırır, tıpkı James Joyce'da, E. E. Cummings'de ve umumiyetle bütün sürrealistlerde olduğu gibi. Walt Whitman'ın şiirlerini hatıra getiren tempolu bir üslûpla yapılan biyografiler o devri temsil eden kişilerin umumî hayatını tasvir eder. Dos Passos muhabbet ve nefretlerini burada belli eder. Bu biyografileri birer mücadele silâhı gibi kullanır, açtığı yaraları acı alaylarla derinleştirir. Bu üç unsur, geçen yılların ışığını dördüncü kısımda toplamaya yarayan projektörler vazifesini görür.

Bu dördüncü kısmın çeşitli böyümleri asıl romanı meydana getirir. Burada Amerika cemiyetinin hemen bütün tipleriyle karşılaşırız. Müvazenesi bozulmuş bir medeniyet yüzünden mihverlerinden fırlamış ruhların acıklı boşluğunu, terakki hulyalariyle kafası şişirilmiş bir gençliğin trajik kaderini kimse Dos Passos kadar kuvvetle tasvir edememiştir: Bu yuvasız insancıklar için aşk bile, bir cins ahlâk kitabı okuyarak halledebileceklerini sandıkları bir meseleden başka bir şey değildir. Kişilerini daha beşikten itibaren ele alır, bunların çocukluk hayatları pek hoş bir istihza ile anlatılır; sonra tasvirler acılaşır, hatâlar başlamıştır, çünkü aklı başında insanların dediği gibi daha iyisini istiyen iyiden olur; insan tabiatının ana kanunları, tehlikeli ütopyalar uğrunda çiğnendiği nisbette hastalık artar. Bunu alkolün çılgınlıklariyle örtbas etmiye çalışırlar, bu da kâfi gelmedi mi intihar ederler. John Dos Passos'un kişilerinden çoğunun kaderi budur.

Bu derece yeni ve bu derece cüretli bir tekniğin inceliğini inkâr etmek kimsenin aklından geçmez;

ama Dos Passos acaba, bu derece çapraşık bir âleti kullanırken gerçek olamıyacak kadar muhteşem bir rüyanın kurbanı olmamış mıdır? Çünkü, yaptığı iş, biraz da, bir orkestra şefinin dinleyicilerini daha çok duygulandırmak için onlara partisyonları kâğıt üzerinde okutmıya kalkışmasına benzer. Hiç değilse, muhtelif çalgıları birlikte değil birbiri ardından çaldırmak zorunda kalıyor . Tekniğin zaafı şuradadır ki hepsini birlikte duyurmıya muvaffak olamaz, çünkü göz, kulak gibi sentez çalışmasına imkân vermez. Kontrapuan'ın çapraşıklığı bazan temaları unutturmaktadır. Okkuyucunun dikkati dağılır. Orkestrasyonun bütün teferruatını hepsini birden yakalamanın imkânsızlığı yüzünden ipin ucu elden kaçırılır. Hâfıza zaafı insanı çok kere geri dönmiye mecbur eder, ve itiraf etmek gerekir ki dinlenmek için kitap okuyanlar *U.S.A.*'de aradıklarını bulamazlar. Fakat bu triloji, Amerikan edebiyatında, ehemmiyeti asla inkâr edilemiyecek bir tarih teşkil eder; John Dos Passos'un eseri kusursuz olmasa da, hiç değilse, orijinalliği ismine sıkı sıkıya bağlı kalacak olan bir teknik yaratmıştır. Esasen bunu mutlak bir kaide olarak kullanmaz. Son iki romanı olan *Adventures of a young man* (1919) ve *Number One* (1943) daha tasannulu bir tarzda kaleme alınmıştır. Bunlar ilki acı ve çok ince mülâhazalarla dolu bir hayal kırılışı hikâyesidir. Monotunluğu ancak zahirî olan cümleler arasında oldukça acı bir istihza havası eser. Peşin hükümlere kapılmadan okuyan için kitap, makul istihzası altında iyidir, samimî ve kuvvetlidir. Fakat birkaç senedenberi, John Dos Passos'u komünistler fena dillerine dolamışlardır. *Adventures of a young man*'da, Beşinci madde'nin kibar koktely par-

tilerini kaçırmıyan bazı militanların samimiliği üzerinde şüphelerini belirtti; bunun üzerine aşırı solun münekkitleri hemen üstüne çullanarak Dos Passos'un artık beş para etmediğini ilân ettiler.

Psikologlar Sherwood Anderson'a bağlıdırlar. Bunların sayısı çok değildir. Hattâ William Faulkner'in tek olduğu da kolayca isbat edilebilir. Çünkü tahlil romanı, uzun çalışma saatleri ve derin düşünceyi gerektiren bir sabır işidir. Halbuki Amerikan yazarlarının çoğu acelecidirler. Bütün müptediler gibi gayretkeştirler ve ruh amatörlerinin ihtiyacı olan hareketsiz düşünmeye asla yanaşmazlar. Onlar hizmet etmek ve itiraz etmek için yazarlar. Halde yaşarken gözleri daima gelecektedir. Kendi içine kapanıp kendini seyretmiye (introspection) kıymet vermezler. Bizzat Sherwood Anderson bile hareket hastalığına tutulmuştur, son romanı olan *Kit Brandan* (1936) *Winesburg, Ohio*'yu yazan kaleme lâyık olmıyan bir eser gibi görünmektedir. Zamanının adamı olmak arzusuyle (Birleşik Devletlerde zaman da pek çabuk değişir) kendi dünyasından çıkıp pek iyi tanımadığı yabancı bir dünyada yolunu şaşıran bir adamın âkibetidir bu. Sherwood Anderson'un dünyası, dış dünya değildir. Bu, duygularını yüreklerine tepenlerin, kendilerini tanımıya cüret edemiyen ve meramlarını anlatamıyan, kendi içlerine kapanmışların dünyasıdır. Bu dolambaçlı ruhların derinliklerine inmek için cesaretle Dostoyevski'nin yolunu tutmak gerekir. Sherwood Anderson ne zaman bu korkunç iskandil ameliyesine girişmişse bize birinci sınıf romanlar vermiştir: *Poor White* (1920), *Many mariages* (1922), *Dark laughter* (1925), ve pek güzel büyük hikâyeler: *Winesburg, Ohio* (1919),

Horses and men (1923), Fakat *Kit Brandan*'da sosyal meselelere, içki yasağına, proletaryanın baş kaldırmasına temas ettiği zaman, aradaki kuvvetli sahifelere rağmen, sesi pek sahte çıkmaktadır.

Sinclair Lewis gibi Sherwood Anderson da kabiliyet devrinden fazla yaşamıştır. Meşaleyi elden ele devreden ilk çağ koşucuları gibi, bugün artık koşuyu bırakmaları zamanı gelmiştir. Anderson, o zamana kadar başarıyla taşıdığı meşaleyi William Faulkner'e teslim etmiştir. 1929 da *The Sound and the fury* çıktığı zaman, en aleyhte münekkitler bile bu derece çapraşık bir eseri ancak tahlile hususî istidadı olan bir dimağın tasavvur edebileceğini itiraf etmek zorunda kaldılar. Gerçekten de, zahiren şekilsiz gibi duran bu kitapta, ondan sonra Faulkner'in çıkardığı bir sürü kitabın tüketemediği psikolojik zenginlikler vardı. Bütün romanları ve *These thirteen* (1931) ile *Doctor Marino*'yu meydana getiren hikâyelerden bazıları, o esrarlı dehşet havası, o muztarip ruhların teşrihi, kendine has bir muhitin canlandırılması gibi hususiyetleriyle 1919 da çıkan şaheserine benzemektedir. Çünkü bu hikâyelerde bütün bir küçük âlem yaşamaktadır: Mississippi eyâletindeki Jefferson ve civarı; bu âlem, Cenup eyâletlerindeki tereddinin canlı bir sembolü olmaktadır. *Absalom, Absalom* (1936) un sonunda yer alan harita, yazarın, kendi kitaplarını, birbirinden ayrı ve müstakil eserler gibi değil, değişmez bir kaderin kuklalarını durmadan sarstığı bir çeşit "insanlık komedisi" saydığını gösterir. Fakat Balzac'ın eserinin iki yana doğru gelişmesine karşılık, Faulkner'in eseri dikine saplanmaktadır. Onun dünyası kişilerinin sayısı ve karakteri de sınırlıdır: Sadık ve

tenbel zenciler, her türlü kötülüklere ve can çekişen medeniyetlere has gurura kendilerini kaptırmış ahlâksız beyazlar. Ama bu sınırlama fizik ve somut unsurlara inhisar eder. Psikoloji bakımından ise Faulkner'in kişileri tahlilin keşifler yapa yapa bitiremediği girdaplar gibidir. Onun içindir ki William Faulkner ayni kişileri, hep yeniden ele aldığı halde tekrara ve monotonluğa düşmemektedir, çünkü onlar da daima, o zamana kadar açıklanmamış yeni bir kötülük tarafı keşfetmektedir.

İnsanı hayran eden veya usandıran fakat kayıtsız bırakmıyan yazış usulleriyle de dikkati çeker. Kâh, hikâyesini, hikâyenin dokuması içinde zaman zaman duyurduğu temalarla bir musiki bestesi gibi yürütür, kâh, okuyucularını karıştırılmış resim parçalarını yanyana getirerek oynanan bir çeşit sabır oyununa davet eder. Hikâye durur, ileri gider, geri gider. Resmin bir köşesi, önce pek belirsiz bir şekilde meydana çıkar, sonra bunu alır yandaki parçaya eklerseniz, resim biraz daha belirir, son parçayı da yerine koydunuz mu, o vahşi tablo, bütün trajik güzelliğiyle gözlerinizin önüne serilmiştir. *As I lay dying*'i ve bilhassa *Absalom, Absalom*'u böyle okumak gerekir.

William Faulkner'in takipçileri çıkmamıştır. Hemningway'ın üslûbu bütün bir genç yazarlar neslini tesiri altında bıraktığı halde, Faulkner'in aşikâr bir taklidine pek seyrek rastlanır. Edwin Lanham'ın *Another Ophelia*'sı (1938), bu taklitlerden biridir ve itiraf etmeli ki çok başarılıdır. Mevzuu *Dry september*'in mevzuuna benzer: histerik bir kadın, on yedi sene evvel aklını oynatmasına sebep olan kaçırılmasını hatırlıyarak sinemada avazı çıktığı kadar bağır-

mıya başlar. Bâkire kaldığı halde kendini hâmile sanır ve babasını sözde mütecavizinin takibine yollar. Bir sıra iç monologlar bu Faulkner atmosferini kuvvetlendirir.

Faulkner'in yanında Erskine Caldwell'in adını da zikredenler çoktur. Çünkü Caldwell'in dünyası da "gürültü ve kudurganlıkla" (the Sound ant the fury) doludur. Ama bu tasnif biraz iptidaidir. Gerçi Caldwell de psikologdur ama, tahlile başvurmaz, hayat felsefesinde olduğu kadar yazış şeklinde de Faulkner'den çok ayrılır. Faulkner'in dünyası alınyazısı düşüncesini, günah ve cezasının dehşetini ve korkusunu aklından çıkaramıyan bir puritan'ın dünyasıdır. Burada büyük bir idealizm keşfetmek güç değildir. William Faulkner, insanın bir melek olmadığına esef ederken Caldwell böyle bir hulya peşinde koşmaz. Romanlarından bazıları *God's little acre* (1933) "Allaha adanan toprak", yeryüzü zevklerini, kadın güzelliğini, beşerî insiyakların serbestçe ifadesini terennüm eden bir eserdir. Hikâye ve romanlarındaki o Rabelais'varî renkler buradan gelir. Bütün bir halk tabakasını yaşama zevklerinden mahrum eden bir sosyal duruma karşı gelmesi de bu yüzdendir. Bu epikürcülük, Caldwell'in Amerikan edebiyatına getirdiği en yeni unsurdur. Cehennem ve günah düşüncesi burada ancak gülünç sahneler yaratmak maksadiyle meydana çıkar. Sapık zevkleri yoktur. Cür'etleri, John Steinbeck'in *Tortilla Flat* (1935), "Yukarı Mahalle" sinde olduğu gibi saf ve masumdur. Açıkça Caldwell'in tesiri altında yazılmış olan bazı romanlar, meselâ Ed Bell'in vak'ası Tenessee'nin küçük bir köyünde geçen *Fish on the steeple* (1936) i, veya Victoria Lincoln'un *Feb-*

ruary Hill (1834) i ayni derecede masum olmaktan uzaktır.

Şekil bakımından belki Sherwood Anderson'un tilmizi olsa da muhteva bakımından ondan çok farklı olan Ernest Hemingway'ın eserlerinde epikürcülük yoktur. Gertrude Stein'e bakılırsa Hemingway yazmayı ondan, bir de Sherwood Anderson'dan öğrenmiştir. *The Sun also rises,* 1926 senesinin edebî hâdisesi oldu. Mükemmel hikâyelerden mürekkep bir cilt, *Men without women* (1927) ve bir roman, *A Farewell to arms* bu genç yazarın şöhretini tamamladı. Erkek, adale ve sinirden ibaret Amerika'nın ve kurtarıcı cüretlerin sembolü gözüyle bakılıyordu ona. Fakat bu mesut başlangıcı takip eden eserler, iktidarsızlığa tutulmuş bir yazarın dramını meydana çıkarmaktan başka bir işe yaramadı. Ernest Hemingway sert ve kaba kuvvetin avukatlığını üzerine almıştı. Zekâ ve fikre karşı savaş, onun parolasıdır. Fakat zekâ ve fikir intikamını aldı ve artık onun imdadına yetişmiyor. Boks, av, boğa güreşleri, içkinin ve aşkın zevkleri ile ancak iki üç roman meydana getirilebilir. Hemingway de bunları yazmıştır. Şimdi bir boşluk içinde çırpınıp duruyor. Hakkındaki medihler Hemingway'e haklı bir gurur aşılamış ve okuyucularında hiçbir zaman gerçekleştiremiyeceği ümitler uyandırmış olduğu için trajedisi o nisbette büyük olmaktadır. Fakat bu hal, *The Sun also rises*'in eşsiz bir kitap, 1914 harbinin ertesinde Paris'e, bilhassa Montparnasse'a demir atmış olan bu "Köksüzler" grupu üzerine en gerçek bir vesika teşkil etmesine mâni değildir.

Amerikalıların Montparnasse'taki bohem hayat-

larını toplu bir şekilde anlatacak bir kitap henüz yazılmamıştır ama ara sıra çıkan bir eser bu acayip mahlûkların üzerine bir ışık tutmaktadır. *The Must be the place* (1938) bunların en dikkate değerlerinden biridir; çünkü bu bir barmanın gözüyle Montparnasse'in tasviridir: Dingo müdavimlerinin daha çok Jimmie diye tanıdıkları James Charters, kalem tutmakta kokteyl yapmaktan daha az mahir olduğu için hâtıralarını kaleme alma işini Marrie Cody'ye bırakmış, Ernest Hemingway de bu içkiyle parıldıyan kitaba bir önsöz yazmıştır. Bu kıymetli "doküманter" dışında, Amerikalıların Montparnasse'taki hayatları hakkında ve Gertrude Stein'in *The Autobiography of Alice B. Toklas* (1933) ini ve Bravig Imbs'in *Confessions of another young man* (1936) ine başvurmalıdır. Ancak bu suretle, birbirlerine hayran olan fakat aralarından hiçbir büyük kabiliyet çıkmıyan bu yolunu şaşırmışların küçük grupu hakkında bir fikir edinilebilir.

Birinci sınıf Amerikan yazarları edebiyat âlemine sağlam bir şekilde yerleşmek için aslen Montparnasse'ın yardımına ihtiyaç duymamışlardır. Ne Dreiser, ne Sinclair Lewis, ne Dos Passos, ne Caldwell, ne Farrell, ne Steinbeck Paris barlarının müdavimi olmadılar. Onların eserleri Amerikan toprağından doğdu, halis memleket havasiyle beslendi. "Yeryüzü nimetleri" peşinde dünyayı dolaşmıya hiç lüzum görmediler. "Köksüzler" den çoğu kibar görünmek için eserlerine serpiştirdikleri fransızca cümlelere bakılacak olursa fransızcayı bile adamakıllı öğrenememişlerdir. Onlar tam kendilerine uygun bir Paris'ten başka bir şey görmezler. Orada kalitelerini geliştirecek yerde sadece kusurlarını geliştirirler, ve

bu kusurların en müthişi, fikrî acizlerinden büsbütün aşırılığa dökülen ayyaşlıktır. Bunlardan biri, Henry Miller, *Tropic of Cancer* de *"Hepsi de rate'dirler, onun için buraya gelirler"* diye yazmaktan çekinmemiştir.

Hemingway'nı tesiri altında bir hayli haşin romanlar yazılmıştır. Gangster filmleri, macera romanları ve kolej hayatı romanlariyle birlikte bunlar Amerika'ya has bir spesiyalite olarak kalmaktadır. İlkin Ward H. Greene, John V. Craven, John O'Hara'nın ayyaşlık romanları gelir. Sonra James M. Cain, Benjamin Appel, Horace Mc Coy, Dashiell Hammett'in tecavüz ve cinayet hikâyeleri zikre değer.

Veciz olmak için mutlaka kaba olmak gerektiğini sanan bu aşırı realist'lerin karşısında Thomas Wolfe ve Vardis Fisher gibi coşkun romantiklerin grupu yer alır.

Hemingway kısırlıktan muztaripse, Thomas Wolfe de vahim bir şekilde velûtluk hastalığına tutulmuştur. *Look homeward, angel* (1929) un çıkışından beri, birbirinden farklı hacimlerine rağmen durmadan aynı hikâyeyi tekrarlamaktadır. Bu, Eugene Gant veya George Webber isimleri altında Wolfe'un kendi macerasıdır. İsabet ki ölüm vaktinde imdada yetişip bu fasıllar çağlayanına bir son vermiştir. Wolfe yalnız kahramanına değil, onun etrafındaki kişilere de kendi şahsiyetini verir. Thomas Wolfe, bütün dünyayı kendine dar gören bir dev olduğu için de yarattığı kişilerin hepsi dev yapılıdır, sanki bir oparlör'den konuşur gibidirler ve kendilerini fırtınaya tutulmuş kuru yapraklar gibi sürükleyen kudurmuş ihtirasların kurbanıdırlar. Thomas Wolfe

hakikatte, romanın çok dar sahasına sıkışmış epik bir şairdir. O yüzden romanın çerçevelerinden taşar ve ek yerlerini çatırdatır. Ama bir yandan da çok güzel bir lirizmle dolu sahifeler, değerli antoloji bölümleri meydana getirir. Şair olsaydı, Amerikanın Victor Hugo'su olabilirdi.

Vardis Fisher, küçük çapta bir Wolfe'dur. Bununla beraber Vridar Hunter'e tahsis ettiği dört cilt, psikolojisinde olduğu kadar yazı usullerinde de itidal ve temkinden mahrumdur. Eugene Gant gibi Hunter de hayatın korkunçluğundan muztariptir. Descartes'i okumamıştır ve akıllı insanın dünyanın düzenini değiştirecek yerde arzularını değiştirmesi icabettiğini bilmez. Hayatı o kadar monoton bir isyandan ibarettir. İkinci cildin sonlarına doğru en hüsnüniyet sahibi okuyucuların bile sabrını tüketir. Gerçi yazarın maksadı fena değildir. Püritanizm'in yaşama hürriyetini daraltan tahditlerine karşı açtığı cihat alâka çekicidir. Ama insan bazan çok şiddetli vurmak isterken hedefini ıska geçer. O yüzden Erskine Caldwell'in sevimli isyan tarzı basitliği içinde, bize, Thomas Wolfe'la Vardis Fischer'in bu çağlayanlarından daha tesirli gibi geliyor. Bu iki yazar da mizah ruhu olsaydı, o bitmez tükenmez yazılarının komikliğini kendineri de idrak ederlerdi. Fakat asla bir gülümseme yüzlerini aydınlatmaz. Fischer 1939 da Harper mükâfatını alan *Children of God*'u yazdığı zaman bu kusur tebarüz ettirilmişti.

İş adamı bir meczup tarafından ortaya çıkarılmış, mistik ve ilhamlı bir zevahir altında çapkın bir maceraperestler sürüsü tarafından devam ettirilmiş olan o Mormonlar tarikatının maceralarından daha gülünç bir şey bulunamaz. Fakat kendisi de bir

Mormon ailesinden gelen Vardis Fischer, olayları böyle âdî bir cepheden görmez. Pierre Benoit'nın *Tuzlu Göl*'ünden çok farklı olan romanında bu tarikat mensupları, iştihalarından utanan ve bir riyâ ustası haline gelen bu şehvet düşkünleri birer evliya ve mücahit hüviyetine bürünürler. Vardis Fischer, bunların maceralarını hikâye ederken bizi ruhlarının derinliklerine indirmekten sakınır. Onun görüş sahası, vaktiyle Mormon'lara inanmış olanların görüşünün aynıdır. Onların güzel sözleriyle avunarak poligami'nin tesisinin, sırf şehvet duygularını tatmin için ortaya çıkarılmış bir kanun değil de Tanrıya karşı bir vazifenin yerine getirilmesi olduğuna inanır gibi görünür. Onun içindir ki *Children of God*'u meydana getiren yedi yüz sahife içinde kahramanlık ve zulüm sahnelerinden başka bir şey görmeyiz. Vardis Fischer mükemmel bir mevzu bulmuştu, bundan son derece alâka çekici bir macera romanı ve en meraklı bir psikoloji etüdü meydana getirebilirdi. Ne onu, ne de bunu yapmıştır. Hikâyesi, monoton bir tempo ile ağır ağır ilerler. Bir iki tasvir paragrafından sonra hep konuşmalar yer alır. Romanı nereden açarsanız açın, hep aynı noktadasınız. Edinilen umumî intiba şudur: Can sıkıntısını giderecek hiçbir hususiyeti olmıyan ağır ve sıkıcı bir uzun hikâye. Yonreed Lauritzen'in *Arrows in the sun* (1942) de bize Mormon'lar hakkında verdiği bilgiler daha neşelidir. Tarihî roman tarzına kendini kaptıran *Warvis Fischer* 1941 de neşrettiği *City of Illusion*'da, Virginia City'nin tesisini canlandırmıştır, ama bugüne kadar yazdığı eserlerin en iyisi, Rosny tarzında kaleme aldığı *Darkness and the deep* (1943) isimli tarih-öncesi romanıdır.

Amerikan edebiyatına yeni giren William Saroyan da mizah ruhundan tamamiyle mahrum bir yazardır. Taşkın bir romantizmle dolu hikâyelerinin *The Daring young man on the flying trapeze* (1934) ve *Inhale and exhale* (1936) dan beri Saroyan kendini pek ciddiye almaktadır. Dünyaya saf ve hayran gözlerle bakarak iptidaî bir takım gerçekleri büyük hakikatler gibi sunmakta, daima en aşağılık romantik edebiyat içinde bol bol rastlanan bir takım sahte felsefe taslamalarını kotarıp kotarıp önümüze koymaktadır. Üstelik kendini dramaturg da sayar ve halkı günün zevkine göre ölçüp biçtiği hayat gerçekleri dinlemeye çağırır. Bununla beraber şöhreti günden güne artmaktadır.

İsabet ki genç yazarlar arasında daha sakin tabiatli ve ruhları daha ince heyecanlara karşı duygulu kimseler de var. *The Asiatics* (1935) ve *The Seven who fled* (1937) ile egzotizme kaçan Frederic Prokosch, *Night of the poor* (1939) da Amerika'ya bir şair bakışı fırlattıktan sonra casusluk yuvası Lizbon'u *Conspirators* isimli eserinde tasvir etti (1943). William Maxwell, *Bright Center of Heaven* (1934) den sonra *They Came like swallows* (1937) la çocuk ruhu üzerine pek hoş bir etüd ve *The Folded Leaf* (1945) ile endişeli ilk gençliğin çok ustaca bir tasvirini verdi. Şaheseri hâlâ Mark Twain'in *Tom Sawyer*'i olarak kalan bu hikâye tarzı ile bir müddetten beri yeniden rağbet görmektedir. Çocukluk üzerine yazılmış en yeni eserler arasında Charles C. Finney'in o pek hoş *Past the end of pavement* (1939) nini, James Still'in *River of the earth* (1940) ve bilhassa Dan Wickenden'in *The Running of the deer* (1937) ini okumak yerinde olur. Burada işkence edi-

len veya sihirli çocuklar değil icabında kötülük edebilen ama bunu maksatlı olarak yapmıyan kurnaz ve neşeli küçük Amerikalılardan bahsedilir. Edwin Corle (1940), gerçi ahlâktan iyi not alacak bir çocuk değildir ama bir serseri ile yaptığı kolaçanlar son derece komik sahnelerdir; *A Tree grows in Brookly*'de Bessy Smith, tandanslı roman sahasına tehlikeli bir şekilde yaklaşır. Bununla beraber New-York'un bir kenar mahallesinde küçük çocukların hayatını anlatışında su götürmez bir sanat değeri vardır ve bu çocukluk otobiyografisini bir mörs romanı seviyesine yükseltir.

Birleşik Devletlerin bugünkü roman sanatı, ana hatlariyle işte bu manzarayı gösterir. Birinci derecede bir kaç şahsiyetle birçok vaadler. Genç yazarlar arasında bir tasfiye olacağına şüphe yoktur. Dehâsı henüz tam bir şekilde olan ve köklerini klâsik bir kültüre daldırmayan Amerika için bu hal pek tabiîdir. V. F. Calverton demiştir ki: *"Umumiyetle, Amerikan yazarlarının söylenecek yalnız bir şeyleri vardır ve yalnız bir söyleyiş tarzı bilirler... Büyüyüp gelişecek yerde durur veya, daha kötüsü gerilerler."* Bu hüküm biraz serttir ve ancak bugünkü devir hakkında tatbik edilebilir. Çünkü Hawthorne'lar, Melville'ler, James'ler muhakkak ki kısa soluklu değillerdi. Bugün, romancılıktan gözü yılanlar için gazetecilik ideal bir sığınak olmaktadır. Bu ürkeklerden bazıları, başlangıçta büyük ümitler uyandırmışlardı ama, hayal sahasında kendilerine pek güvenememektedirler. Jacques de Lacretelle, Joyce ve Céline hakkında şöyle demişti: "Bu bombaları ortaya atan yazarlar teşebbüslerini tekrarlamazlar. Çünkü edebî çalışmanın çeşitli şekillerinden habersizdirler.

Bir vücutleri ve bir canları olduğu gibi yalnız bir kitapları vardı." İşte o yazarlar hakkında da bu hükmü tatbik edebiliriz. Fakat onların pek kısa süren faaliyetlerinden, çalışmanın faydalılığı, ifadenin samimiliği ve edebiyatın gelişmesi için şart olan, saf ve iddialı fakat daima takdirle anılmıya değen o imanın verdiği büyük ders kalmıştır.

S O N

Yakın zamanlara kadar İngiliz edebiyatının çelimsiz bir kolu göziyle bakılan ve yanlış tanılan Amerikan edebiyatı, Birleşik Devletlerin dünya işlerinde oynadığı rolü genişletmesi ölçüsünde hızla serpilip bağımsızlığını kazandıktan sonra taşıdığı tazelik ve dinamiklikle. Avrupa'nın geleneklere fazlaca bağlı edebiyatları üzerinde bile büyük etkiler yapacak kadar önem kazanmıştır. Bu yüzden okuyucularımıza, Amerikan edebiyatını bütün gelişme seyri içinde tanıtmanın faydasız olmadığını düşündük. İşte bu küçük fakat değeri büyük kitap bu maksatla dilimize çevrilmiştir.